

Salga Attila

Magyarok a peremvidéken

SALGA ATTILA:
MAGYAROK A PEREMVIDÉKEN

A kiadvány megjelenését támogatta:
a Rákóczi Szövetség Hajdú-Bihar Megyei Szervezete,
Hajdúböszörmény Város Polgármesteri Hivatala

SZAKLEKTOROK:

BARTHA ELEK
BOROSS ZOLTÁN

SZERKESZTETTE:

TARCZY PÉTER

© SALGA ATTILA

Szabadhajdú Kiadó, Hajdúböszörmény
Felelős kiadó: Lázár Imre
A borító D. Kovács Éva tollrajzának felhasználásával készült
Nyomta a Fábián Bt. – Debrecen, 1997.

ISBN 963 85189 6 0

SALGA ATTILA

MAGYAROK A PEREMVIDÉKEN

D. KOVÁCS ÉVA
illusztrációival

Szabadhajdú Kiadó
Hajdúböszörmény 1997

PAULA ATTILA

MAGYAROK A PERSEMVIDÉKEN

ELŐSZÓ

Napjainkban a határon túli magyarok létkérdésekkel felérő gondjairól nem jelenik meg a médiában annyi hír, riport és interjú, amennyit ez a súlyos probléma megérdemelne. Nagyobb publicitást kellene adni a peremvidéken élő, magyarságukat felvállaló, s azt joggal féltő, nemzetrészt alkotó kisebbségeknek. A hátrányos megkülönböztetés szomorú tényei részletes ismertetést igényelnek, és a felmerült sorskérdések elhallgatás helyett józan, meggyőző, minden érdekelt fél számára elfogadható válaszra várnak.

Mindenekelőtt fel kellene térképezni azok életét, (jog)sérelmeit, akik önhibájukon kívül határainkon kívül rekedtek. Salga Attila újságíró kitekintett erre a világra, bejárta azt, és A magyarok a peremvidéken című kötetében teszi közzé tapasztalatait. A szerző nem vállalkozhatott a teljes kör- és kórkép megrajzolására, így tényfeltáró írásai nem elégíthetik ki mindenki igényét. Interjú- és riportalanyai értelmiségiek (pedagógusok, költők, festők), diákok, fizikai munkát végzők, akik Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, Jugoszláviában társaikkal együtt magasabb életszínvonalat és egyenjogúságot szeretnének. E gyűjtemény könyvismertetései és egyéb írásai is ehhez az időszerű témához kapcsolódnak, illetve közös magyarságtudatunk ébrentartását szolgálják.

Sokféleképpen lehet kérdezni egy interjúban; a nyersanyagot lehet úgy rendezni, hogy az újságíró előre meghatározott, de nyíltan be nem vallott (ideológiai, politikai, nacionalista, soviniszta stb.) céljai érvényesüljenek. Sajnos mind a kormánypárti, mind az ellenzéki újságírásban gyakran találkozhatunk ilyen etikusnak aligha nevezhető magatartással. Salga Attila kérdései általában a határon túli magyarság életmódjával, napi gondjaival, elképzeléseivel kapcsolatosak. Nem fogalmaz tendenciózusan, támadóan; mindig a tényekre, a kézzelfogható valóságra kérdez rá, és a válaszok is ugyanilyen konkrét megállapításokat tartalmaznak. Mert a szerző célja: az objektív tényfeltárás.

Annak ellenére, hogy a kötetben szereplő írások 1993 és 1997 kö-

zött megjelentek a napi sajtóban vagy Bonkáló Sándor A rutének című művének utószavában, így, összegyűjtve, egyértelműbben kiáltják világgá: az anyaországnak többet kell tennie a peremvidéken élő magyarság helyzetének javítása érdekében.

Ezért ajánlom ezt a könyvet a T. Olvasó figyelmébe.

Ujváry Zoltán
egyetemi tanár

Debrecen, 1997. április 2.

ERDÉLY

Az erdélyi menekültek indokait vizsgálták

1988 nyarán a Kossuth Lajos Tudományegyetemen egy olyan szakkollégium szerveződött, amely hazánkba a zöldhatáron érkező erdélyi menekültek helyzetét kezdte vizsgálni. Megérezték a történelmi pillanat megismételhetetlenségét, ezért magnókazettán rögzítették a kivándorlás okait és körülményeit. Veliky János, a történelem intézet munkatársa irányította ezeket a kutatásokat.

– Tanár úr, általában hogyan ítéli meg a menekülést, az elvándorlást?

– A helyváltoztatás önmagában nem negatív jelenség, ellenkezőleg: a polgári társadalmak sajátossága volt, és az ma is, hiszen a nyugati országokban a ki- és bevándorlás természetes jelenség. Ahol viszont nem alakult ki ez a szabadság, a lakosság helyhez van kötve. Az ő migrációjukat az éhínség előli menekülés, politikai üldöztetés, a jobb megélhetés reménye motiválja. A történelem ezt a mozgást sem ítéli el, mert a polgári szabadság hiánya idézi elő.

– Vizsgálták-e azt, hogyan vélekedtek az eltávozókról Erdélyben? Ez alapvető kérdés, hiszen általában azok jöttek el, akik tehettek volna valamit szerencsétlen sorsú társaikért.

– A temesvári értelmiségieket akkor interjúvoltuk meg, amikor 1990 januárjában még lőttek az utak mentén. Az ottani magyarok természetesnek tartották a Nyugat, vagyis a biztonság felé való menekülést. Nyilván még nem gondoltak arra, hogy hatalmas űr marad utánuk, mert kevesebb lesz a pedagógus, az orvos, a mérnök. Tőkés László egyértelműen elítélte azokat, akik elhagyták Erdélyt, s úgy vélekedett, hogy ezzel a tettükkel az erdélyi magyarságukat tagadták meg.

– Tanár úr, hogyan emlékezik vissza a hat-nyolc évvel ezelőtti munkájukra? Milyen tapasztalatokat szereztek?

– A hallgatókkal együtt nagy lelkesedéssel vettük magnóra a beérkezőkkel készített interjúkat. Felmérésünkből egyértelműen kiderült, hogy 1989-ben már voltak olyan embercsempészek, akik jól ismerték az átjárást a zöldhatáron. Kiderült, hogy a román hivatalnokokat le lehetett fizetni, és kiszámíthatatlan volt a hatalom viselkedése, az átlát-

hatatlan bürokrácia: olykor nagyon engedékenyek voltak, máskor mindenkit terrorizáltak. Az elmondottak alapján megállapítottuk, hogy a román határőrök gyakran szemet hunytak, amikor cigányok vagy bűnözők menekültek a zöldhatáron. A magyarokkal szemben viszont keményen léptek fel. Ha felfedezték őket, rájuk lőttek, és többen meghaltak.

– *Minden relatív. Biztos, hogy mi jobb helyzetben voltunk, mint az erdélyi magyarok. Ugyanakkor mintha túlzott elvárásokkal jöttek volna...*

– A megkérdezettek mindegyike rossz körülmények között élt, s abban reménykedett, hogy nálunk vagy egy másik országban majd jobban megy a sora. Kezdetben politikai, a kisebbségi helyzetükkel kapcsolatos indokaik voltak. Bizonyos naivitás azonban mindannyiukat jellemezte, hiszen szerintük mi kolbászból fontuk a kerítést. Azt gondolták, Magyarországon olyan nagy a nemzeti érzés, hogy tárt karokkal fogadják őket, tehát semmiben sem szenvednek hiányt. Gyakran csalódtak, mert az erdélyiek nemzettudata olykor erősebbnek bizonyult.

– *Hogyan fogadták a menekülteket városunkban és környékén? Sikerült-e beilleszkedniük?*

– Ideiglenes táborokat először itt, Debrecenben állítottak fel, majd átadták a hajdúszoboszlói befogadó állomást is. Több száz interjút készítettünk el, bár ez mind csak afféle szondázásnak tekinthető. Az 1988 tavaszától 1990 áprilisáig (a marosvásárhelyi események után) érkezett menekültek minden rétegét felölelte. Kezdetben még csak egyházak karolták fel ügyüket, később fokozatosan kiépültek az állami szervezetek, koordinációs bizottságok szerveződtek. Munkahelyet kerestek, nyilvántartásokat vezettek. A '89-es romániai forradalomig az intézmények és a vállalatok egymás után ajánlották fel az állásokat. Sajnos egy részük előkészületlenül, meggondolatlanul indult el szerencsét próbálni. Otthagyták családjukat, nem tudtak róluk semmit. Mások viszont csak a munkalehetőség miatt jöttek, és közvetlenül a határ melletti községekben telepedtek le, összegyűjtöttek egy kis pénzt és élelmet, megbízottaik révén átküldték a családjuknak. Olykor az is felmerült, hogy a menekültek között beépített emberek vannak, néha féltünk is, de ezt nem akartuk és nem is tudtuk volna bizonyítani. Beilleszkedésük attól is függött, hogy ki milyen célból érkezett. Egy ré-

szük – például a szászok – nem akart itt maradni, mert Németországban próbálta megtalálni a megélhetést. Az Erdélyi magyarok is dédelgettek magukban amerikai terveket. A helyzet azonban az, hogy mind Amerikában, mind a nyugati országokban egy érvényes ENSZ-konvenció értelmében manapság már csak azokat fogadják be, akik tudják bizonyítani, hogy politikai diszkrimináció áldozatai. A román forradalom után ilyen menekült státust ezek az országok már csak elvétve adhattak. A többség azonban le akart vagy kénytelen volt itt letelepedni. Általában Budapestre mentek, mert könnyebben el tudtak helyezkedni. A '89-es forradalom után könnyebb volt átjönni, még '90 márciusában, a marosvásárhelyi pogrom után is sok menekült érkezett; úgy érezték, hogy megfigyelték őket, felvételeket készítettek a tüntetésekről, ezért 24 órán belül távoztak.

– *Folytatódnak-e tovább a kutatásaik? Van-e remény arra, hogy az eredményeket megjelentessék?*

– Sajnos nincs. Azt terveztük, hogy a menekültek beilleszkedésével kapcsolatban is készítünk interjúkat. Az előzőleg megkérdezett személyek lakóhelyét Magyarországon, Nyugaton vagy Erdélyben kellene felkutatnunk és újból elbeszélgetnünk velük. Ehhez óriási szellemi, fizikai és anyagi befektetés szükségeltetik. Könyvünk kézirata tehát most torzóban maradt, mert a jelenségnek csak az egyik oldalát – néhány napját – mutatja be. Saját tapasztalatom alapján tudom, hogy az értelmiségiek – orvosok, pedagógusok – számára egyszerűbb volt a beilleszkedés, nem mentek vissza, itt egyesítették családjukat.

Sokan menekültek Erdélyből Magyarországra – ki a zöld határon, ki útlevéllel; közülük már ezrek szerezték meg a magyar állampolgárságot, otthonra találtak nálunk, beilleszkedtek. Dolgoznak vagy munkanélküliek, vállalkoznak vagy elszegényednek – így osztoznak sorsunkban. Vállalják, mert az anyaországban érzik jól magukat.

Macsikás Anna és Macsikás Zoltán 1990. április 7-én lépte át a román–magyar határt azt követően, hogy Marosvásárhelyen nemzetiségi összetűzésre került sor. Életveszély, létbizonytalanság, kilátástalanság, bizonytalan jövő várt volna rájuk.

– Útlevéllel jöttünk – mondja Zoltán –, s már egy fél éve laktunk albérletben, amikor a letelepedési engedélyhez és később az állampolgársági kérelem beadásához erkölcsi bizonyítványra volt szükségünk. Ismerőseink vittek vissza kocsival Marosvásárhelyre, ahol regénybe illő izgalmakon estünk át. Lényegében illegálisan tartózkodtunk külföldön, vagyis Magyarországon. A rendőrségen éppen akkor tizenheten gyűltünk össze. Az űrlapot úgy töltöttük ki, mintha a román hatóságok már hivatalosan intéznék a kitelepülési kérelmünk elbírálását, és az erkölcsi bizonyítvány ahhoz kellene. Egy elszólás, egy bürokrata ügyintéző, egy gyanús válasz bármelyikünk sorsát megpecsételhette volna. Szerencsére nem néztek utána a dolgoknak. Amikor megkaptuk a papírt, azonnal indultunk vissza Magyarországra, nehogy kiderüljön az igazság.

– *Talán buta kérdésnek hangzik, de miért jöttek át? Mi volt a legnagyobb vonzerő?*

– Minden. Az anyanyelvünk, amelyet szabadon használhatunk – veszi át a szót Anna. – A szólásszabadság, a felszabadult légkör, az emberhez méltó élet; itt nincs lelki terror, megfélemlítés, feszültség. A férjem már olyan rossz idegállapotban volt, hogy muszáj volt átjönnünk, otthagytuk a lakásunkat a berendezéssel együtt. Kint is ápoltuk a magyarságunkat, igaz, inkább csak titokban vagy szimbólumok formájában. A vitrinben őriztem nagyapa nemzetiszínű, első világháborús bögréjét; amikor először jártam Pesten, vettem három kis műanyag tál-

kát, otthon egymásba tettem: piros, fehér, zöld; a gyerekeim piros és zöld tollal írtak, és a sorok között ott volt a füzet fehér színe... Most is őrzöm dédnagyapám kokárdáját. Pestről tíz méter nemzeti színű szalagot vittem haza Vásárhelyre. Ez egy itteni magyar számára biztosan nagyon furcsa, de ha a munkahelyen, a hivatalban románul kell beszélnünk, és hazátlannak néznek bennünket még a forradalom után is, akkor csak itthon lehetünk otthon.

– Mielőtt átjöttek, gondolom, kialakítottak valamilyen képet rólunk. Mennyiben igazoltuk a várakozást?

– Őszintén megmondom – feleli Anna –, hogy kicsit csalódtunk. A férjem lakatosként dolgozott Debrecenben, én, a varrónő, takarítást vállaltam; munkanélküliek vagyunk; négy évig 8 ezer forintot fizettünk az albérletért, most fejenként 6800 forintot kapunk. De kérdésére talán nem is ez a válaszom, hanem az, hogy amit a munkahelyünkön és a politikában tapasztaltunk először: a magyarok széthúznak, olykor irigyek, rosszindulatúak vagy közömbösek. Szerencsére nagyon sok a kivétel. Például itt, Bodaszőlőn, a Vákáncsos utcában szinte mindenki az, mert nagyon jól megértjük egymást. Lassan abba is belenyugszunk, hogy időnként románoknak titulálnak, pedig erre már kint is érzékenyek voltunk, hiszen nem vagyunk azok. Segítőkészek, közvetlenek a szomszédok. Amikor költözködtünk, szó nélkül jöttek pakolni... Úgy érzem, ez a kis község számunkra Amerika lett. A Helyi Újságból tíz darabot küldtem haza az ismerőseimnek, hadd lássák, hol lakunk.

– Miért választották éppen Bodaszőlőt? És hol él a család többi tagja?

– Újsághirdetésben találtuk ezt a viszonylag olcsó házat – feleli Zoltán. – Itt a kertben lehet gazdálkodni. A megvásárlása nem volt egyszerű, mert 250 ezer kamatmentes hitelt és 100 ezer forint 32 százalékos kamatozású kölcsönt kellett felvennünk. Az apósom, az anyósom és a sógorom is átjött hivatalosan, együtt élünk. A lányunknak magyar férje van. Debrecenben laknak, megszületett az unokánk. Az ő állampolgársága már magyar, de mi még várunk a honosításra. Végezetül azt mondhatom, hogy ugyanazokkal a gondokkal küzdünk, mint a bodaiak általában, de mi sokkal boldogabbak és elégedettebbek vagyunk, mert van összehasonlítási alapunk. És nagyon jólesik, hogy befogadtak bennünket.

Nem kérdeztem meg a polgármesteri hivatalban, hányan költöztek át Erdélyből Vámospércsre. Gulya Ferenc szerint – Szatmárnémetiből érkezett – öt családnak lett a község valódi hazája. Valószínűleg mindenki ugyanazt a segítőkészséget tapasztalta a szomszédok, közvetlen környezete és a hatóságok részéről.

Gulya Ferenc már nem bírta tovább a magyarellenes légkört: hontalannak tekintették, szüleitől örökölt anyanyelvét csak otthon használhatta, bizalmatlanság vette körül. Ennek ellenére feleségével együtt magyarnak nevelte gyermekeit. Hajnalka és Annamária Magyarországon fejezte be a középiskolát.

– 1989 májusában jöttem át, és másfél évig kellett itt tartózkodnom ahhoz, hogy a családot meghívhassam. Hivatalosan igazolták, hogy az itteni rokonaim szállást biztosítanak, én pedig megfelelő keresettel rendelkezem a családtagok ellátására. Akkor már a MÁV-nál dolgoztam, tehát a családom kivándorlási engedélyt kapott. Korábban iparcikk-kereskedő voltam, amikor átjöttem segédmunkás, majd átképzés után személy- és tehervonat-vezető lettem. A feleségemnek is szerencsésen alakult a sorsa, mert a debreceni Csapókertben állomáskezelő.

– Miért választotta Vámospércset?

– Először Nyírábrányban próbálkoztam, de nem sikerült. Az egyik barátom javasolta, hogy nézzek szét Vámospércsen. Ezen a lakáson már nagyon sokat alakítottunk. Igazán hálás vagyok a polgármesteri hivatalnak, mert az OTP-kölcsön mellé 100 ezer vissza nem térítendő és 100 ezer forint kamatmentes kölcsönt adott 1990 végén.

– Nagyon sokan megsértődnek azon, hogy az Erdélyből érkezett magyarokat egyszerűen románoknak nevezik...

– Pedig higgye el, én ugyanolyan magyar vagyok, mint bárki más. Ez csak egy itteni, furcsa szóhasználat, tudom, hogy nem rossz szándékkal mondják. Én rögtön beilleszkedtem, segítettek a szomszédok és a barátok is.

– Ha román szempontból nézzük az ön átjövetelét, akkor ez biztosan „lázadás".

– Vállalom, mert élni szeretnék, méghozzá normálisan. Édesapám 1938-ban magyar nótákat énekelt munka közben. Feljelentették, át kellett szöknie a határon Csengersimára. De amikor a magyarok bemajd kivonultak, utána sohasem tudták a román hatóságok megbocsátani neki: többször meghurcolták, letartóztatták. Hát ilyen „lázadó" családból származom...

– *Megkapták-e már az állampolgárságot?*

– Amikor átjöttem, hosszas utánajárás után másfél év alatt sikerült megszereznem a polgármesteri hivatal dolgozóinak önzetlen segítségével. Mivel a feleségem szülei Magyarországon születtek, egyszerű volt a dolog. Már ők is átjöttek, a szomszéd házban laknak.

– *Akkor jól érzik magukat.*

– A lehető legjobban. Itt többre vittem öt év alatt, mint kint 15 esztendő alatt. Édesanyám és az egyik testvérem még Szatmárnémetiben él, de a bátyám Csengerújfaluban tanít. Itt háznál van a kert, nyúl, baromfi, ellátjuk magunkat. Ha lehetőség lesz rá, akkor földet bérlek, de ez még a jövő zenéje.

A tévé sokat segít

Az Ady-akadémia negyedik évfolyama a határainkon túl élő több mint kétszáz pedagógusnak adott lehetőséget szellemi és lelki megújulásra. Ősz Dóra a Szatmár megyei Mezőfény községben tanít, Pál Judit a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban dolgozik és művészettörténetet ad elő.

– *A magyar sajtóban rendszeresen lehet olvasni olyan véleményeket, hogy a forradalom óta a magyarság helyzete szinte semmit sem változott. Valószínűnek tartom, hogy az ilyen megállapítások túlságosan általánosak és egyoldalúak.*

– A jelenlegi gazdasági válság – kezdi válaszát Ősz Dóra –, a közelmúlt vasutassztrájkja, az áremelés egyaránt sújt román, magyar és szász nemzetiségűt. Ami viszont a szülőfalumban a forradalom óta történt és történhet, az mindenképpen pozitív változás. Harminckét éve tanítok Mezőfényen, így van összehasonlítási alapom. Általános iskolánkban mindig magyar nyelven folyt az oktatás. Most már nem vesz bennünket körül az a fojtó, bizalmatlan, ellenséges légkör, ami a Ceausescu-rendszer idején megbénította az emberi kapcsolatokat, és el akarta idegeníteni a magyar kultúra iránti vonzalmunkat. Főleg a forradalom előtt sokan hagyták el a községet – elsősorban német származásúak –, így a felső tagozatban már nincsenek párhuzamos osztályok.

– Az egykori megyei múzeum teljesen önálló lett – folytatja a változások számbavételét Pál Judit –, és Csereyné Zathureczky Emília 1879-es alapítólevelének megfelelően visszakapta a Székely Nemzeti Múzeum nevet. A forradalom előtt központi forgatókönyv alapján, gipszmásolatok, fotók és tablók segítségével azt kellett bizonygatni, hogy Románia történelme a dákokkal kezdődik és a szocializmus a csúcsa. Helytörténeti emlék csak akkor kerülhetett be a kiállítási tárgyak közé, ha ideológiai szempontból be lehetett illeszteni. Ma teljes szabadságot élvezünk, s ha lenne bőven helytörténeti vagy egyéb anyagunk, megfelelő szakembergárdánk és pénzünk, akkor ezt a szabadságot realizálni is tudnánk egy város- vagy művészettörténeti kiál-

lítás formájában. A sanyarú anyagi helyzet egyébként Románia összes múzeumára jellemző.

– Hogyan sikerül a magyarságtudatot ébren tartani ilyen körülmények között?

– Kisebb ideiglenes kiállításokat rendezünk, amelyet elsősorban iskolások, nyáron pedig magyar turisták látogatnak. Mindössze egy régészünk és egy történészünk van. Az 1989-es forradalmat megelőzően néhány évig egyetlen magyar sem juthatott be az egyetemre történelem szakra. Én ugyan elvégeztem, de ezt követően a magyar szakirodalom alapján tovább képeztem magam. 1990 óta a kolozsvári egyetemen már van magyar nyelvű néprajzszakos képzés is. Művészettörténeti órák keretében nagyobb lehetőségem nyílik a magyarságtudat ápolására. Könyvtárunkban szinte kizárólagosan a II. világháborúig megjelent anyag van, szerencsére a közelmúltban az Akadémiai Kiadótól nagyon sok új könyvet kaptunk. A friss magyar nyelvű szakirodalom azonban csak ritkán jut el hozzánk.

– Magyar nyelvet és irodalmat tanítok – szólal meg újra Ősz Dóra. – A gyerekek kedvelik a kötelező olvasmányokat, az ajánlott szemelvényeket, de ezek mindig annak függvényei, hogy a könyvtárunkban milyen mű és hány példányban található meg. Mivel alacsony az osztálylétszám, jobban el tudunk mélyülni a tananyagban. A magyar irodalom olvasását szigorúan megkövetelem, és számon is kérem. Legutóbb négy tanítványom sikeresen felvételizett a magyar tannyelvű Kölcsey-gimnáziumba. Sajnos a nyelvtanítás tanterve már közel húsz éve az úgynevezett grammatizáló elvet követi, s mivel kimondottan elméleti jellegű, többnyire eredménytelen; ráadásul a középiskolai anyagot is az általánosban kell megtanítani! A közelmúltban Kölcsey szülőföldjén, Sződemeteren volt egy szép ünnepség, Nagykárolyban a Petőfi-szobor felállítására készülnek. A Magyar Televízió adásai igen kedvezően hatnak a lakosság anyanyelvi műveltségének fejlődésére, és kulturális igényeinek kielégítését megbízhatóan biztosítják. Azt tapasztalom, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség a lehetőségekhez képest mindent megtesz a magyarok érdekében.

A Hajdúböszörményi Óvóképző Főiskola nyaranta szervez továbbképzéseket külhoni magyar óvodapedagógusok számára. A közelmúltban fejeződött be az a 28 erdélyi, 20 kárpátaljai és egy szlovák óvodapedagógus részére tartott kurzus, amelynek során a résztvevők bővítették szakmai ismereteiket. A gazdag program a tapasztalatcsere hasznos fórumának bizonyult.

Kolumbár Katalin Székelyudvarhelyről érkezett. Csak a vonatjegyet kellett kifizetnie, a magyar fél fedezte az itt-tartózkodás költségeit.

– *Ha összehasonlítja a két ország óvodai nevelésének gyakorlatát, akkor mi az, ami rögtön szembetűnik?*

– Az a legnagyobb különbség, hogy Magyarországon a gyermek áll a nevelés középpontjában, módszertanilag jóval előttünk járnak, innovációs programok alkalmazására is van lehetőség. A mi városunkban például évekkel ezelőtt csak egy logopédus volt (azt sem tudom, dolgozik-e még), így aztán természetes, hogy a beszédjavítással nekünk kell foglalkoznunk. Kevés az időnk, nincsenek megfelelő gyakorlataink, mondókáink, és a szakmai tudásunk is hiányos. Elvégeztük ugyan a képzőt, de itt most sokkal modernebb szemléletet kaptunk ez alatt a tíz nap alatt. A drámapedagógia, a felszabadult légkörben folyó testnevelés, a hasznos és élvezetes ének-zene oktatás, a bábkészítés teljesen új számunkra. A legnagyobb meglepetés azonban inkább az volt, hogy az Esze Tamás Úti Óvodában külön cigány csoportok vannak. Cigány azonosságtudatukat megőrizve a nem hátrányos helyzetű magyar gyerekekkel azonos szintre próbálják hozni tudásukat. Nálunk ilyet legfeljebb csak elképzelni lehetne...

Máthé Klára Marosvásárhelyről jött. Hosszasan dicséri a szervezőket, neveket említ, leplezetlen rajongással beszél Magyarországról, Böszörményről. A végén elérzékenyül, pedig nem szentimentalista...

– Szóval a vendéglátók nemcsak szakmai téren, hanem vendégszeretetből is jelesre vizsgáztak... Higgye el, az lesz a legelső, hogy továbbadjuk tapasztalatainkat a módszertani köröknek. Sokszorosíttat-

juk az itt kapott anyagokat, útmutatókat, gyermekrajzokat, bemutatjuk a videokazettáinkat. Reformpedagógiai elvek, integrált személyiségfejlesztés, gyermekközpontúság, játékosság – azt hiszem, nagy sikere lesz nálunk is.

– *Milyen alapvető különbség van az erdélyi és az itteni óvodák nevelési rendszerében?*

– Önöknél a játékos, alternatív tanítási módszereket alkalmazzák, vagyis mindig a gyermek van központban; szabadon lélegzik, mozog, tanul, dolgozik, játszik. Az óvónők nagy hozzáértéssel úgy irányítják őket, hogy a megfelelő ismereteket mégis meg tudják szerezni. Nálunk viszont – de ez jellemző a kárpátaljai és a szlovákiai óvodákra is – nem a játék dominál. Mi meghatározott órarend szerint tartjuk az órákat.

– *Van-e elég szakember Erdélyben?*

– Önálló magyar óvoda nincs, viszont sok helyen vannak magyar csoportok. Mivel kevés a szakképzett óvónő, speciális vizsga után egy évig érettségizetteket is alkalmaznak. Óvodapedagógusokat Enyeden, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen, Nagyváradon, Csíkszeredán és Kézdivásárhelyen képeznek.

Az ellentéteket a hatalom szüli

A határon túli magyarság életkörülményeivel azonosságtudatával egyesek szerint sokat foglalkozik a magyar sajtó. Akik viszont úgy vélekednek, hogy ők is hozzátartoznak nemzetünkhöz, még többet szeretnének tenni érdekükben.

Plugor Sándor erdélyi grafikusművész, jeles illusztrátor. 1972 óta gyakran megfordul megyénkben. A közelmúltban a hajdúböszörményi nemzetközi művésztelep vendége volt.

– Hogyan érzi magát? Magyarsága milyen formában jelenhet meg Erdélyben?

– Én mindennap úgy ébredek, hogy tudatosodik bennem: Romániában, a magyarok lakta Sepsiszentgyörgyön élek, de a honfoglaló nemzet egy kis atomja vagyok. Nem szeretem a „kinti" és a „kisebbségi magyar" elnevezést. Ősi földön, de egy másik államban lakom. Igazi magyarnak azt tartom az anyaországban is, aki felemelt fővel és egyenes gerinccel vállalkozik a cselekvésre, tesz valamit közösségéért. Saját sorsát úgy igazgatja, hogy hasznos tagja legyen a nemzetet alkotó egésznek. És van jövőképe, vagyis olyanban hisz, olyanért tesz valamit, ami megvalósítható.

– Ténykérdés, hogy a román és a magyar jól megérti egymást addig, amíg politikára nem terelődik a szó...

– Ha mégis hangoztatjuk azonosságtudatunkat, rögtön a fejünkhöz vágják, hogy barbár ősök ivadékai vagyunk, keletről vadakként érkeztünk, és meghódítottuk a római kultúrát képviselő román népet, amely akkor már kétezer éve lakta ezt a területet. Kökös az utolsó falu a székelység északi részén, ott folyik Háromszék Feketeügy nevű folyója. 1940-ben itt húzódott a román – magyar határ, most Brassó és Háromszék megye választóvize. Magával sodorja a hétköznapok politikai szennyét is. Évszázadokon keresztül nem volt probléma a nemzetiségek együttélésében. Most sem lenne, ha nem avatkozna bele a politika. Hatvanhat párt van, de egyik sem meri a magyarság ügyét felvállalni. Minket nem kezelnek a nemzet részeként sem Magyarországon, sem Romániában. Nem kapjuk meg a megfelelő támogatást. Mindkét

részről kitagadottnak érzem magam. Ha én magyarnak születtem, akkor ne verjék állandóan a fejemhez. Engedtessék meg a huszadik század végén, hogy mi dönthessünk sajátmagunk sorsáról. Például jogom legyen tanulni a magyar egyetemeken. Azt kellene elérni, hogy a határok átjárhatóak legyenek. Emberként jogosan várom el, egyenrangú félként tárgyaljanak velünk.

(Új Magyarország, 1996. október 30.)

Át kell menteni a magyarság hitét!

Kovászna fürdőváros Erdélyben, a Kárpátok kanyarulatánál, Sepsiszentgyörgytől 30 kilométerre. A líceum (középiskola) Kőrösi Csoma Sándor Diákszínpada 22 évvel ezelőtt létesült, s azóta Tamási Áron darabjait adják elő sorozatban. A közelmúltban Hajdúböszörményben is játszott Ősvigasztalás volt az utolsó általuk színpadra vitt Tamási-mű. Most már teljes a paletta.

Molnár János informatika-tanár, a csoport vezetője elmondja, hogy kollégája, Gazda József, a színpad alapítója, csángó néprajzzal is foglalkozik, és több könyve jelent meg. Következetesen ápolják Tamási Áron (1897–1966) szellemiségét.

– *Merre jártak, hová vitték el Tamási örökségét?*

– Eljutottunk olyan szórványmagyar vidékekre, ahol igazán „itták" a szavainkat, mert ott a legnehezebb magyarnak lenni és annak megmaradni. Előadásainkkal bejártuk a Szilágyságot, Beszterce és Temesvár vidékét. Tavaly nyáron 18 napos turnét tettünk az egykori Magyarországhoz tartozó településeken – Ukrajnában, Ausztriában, Szlovéniában és a Vajdaságban. Óriási élmény és munka volt számunkra! Sajnos gyakran megaláztak bennünket a határokon. Nemegyszer turkáltak a zsebünkben, és levetkőztettek, mert nem voltak óriási csomagjaink, nem lehetett mit elvámolni. A tudásunkat a fejünkben vittük, s oda nem láthattak be. Sátoraljaújhelyen a szlovák határőrség nem engedett át, mert állítólag kevés volt a meghívólevélen a három pecsét.

– *Vannak-e Erdélyben hagyományai a diákszínjátszásnak?*

– Számos olyan iskola létezik, mint a mienk, de a mi diákszínpadunk egyedülálló abban az értelemben, hogy gyakran vendégszerepel, néha külföldön is. Ötödik éve rendszeresen megtartják az országos diákszínjátszó fesztivált. Januárban Csíkszeredán mi nyertük meg a nagydíjat, amely kéthetes balatoni táborozással jár együtt.

– *Miért különlegesek az önök számára Tamási színdarabjai?*

– Megkapó költői nyelvezet, friss, természetes színesség, mozgalmasság jellemzi a megelevenített tájat, a bemutatott hősöket, minden-

ből az élni akarás vágya árad. Darabjaiban a népmesék és a balladák költőisége, atmoszférája újul meg. Felhasználja a modern lélekábrázolás eszközeit is. A valóságos alakokat és problémákat mítoszteremtéssel, meseszerűséggel elegyíti.

– *A bemutatott Ősvigasztalás súlyos sorskérdéseket vet fel. Nem gondolja, hogy ez a nehéz darab nem gyerekeknek való?*

– Több hivatásos rendező mondta ugyanezt, hiszen olyan élményekről szól, amelyeket a fiatalok még nem éltek át. Élet, lét, szerelem, halál az alapkérdései a misztériumjátéknak. A három hónapos elmélkedés, lelki felkészítés alatt számtalanszor megbeszéltük, értelmeztük a szükséges fogalmakat, tényeket. Ezzel párhuzamosan olyan színésztréninget folytattunk, amellyel megalapoztuk a gyerekek átélési képességét.

– *Mennyiben szól napjaink emberéhez ez a Tamási-darab?*

– A mű a kultúra átadásának kérdését veti fel: mit ad tovább az idősebb generáció a fiatalabbnak? Egy kis népcsoport számára ez rendkívül fontos: mit visz tovább a nemzet az ezred végén? Manapság igen aktuális gondolatok ezek, amikor lépten-nyomon nemzet-, egyén- és kultúra-ellenességgel találkozunk. A nép, a közösség ezen a krízisen hogyan tud majd túllépni? A misztériumjátékban felvetett kérdésekben az is szerepel, hogy kettős forrásból táplálkozunk: egy ősi pogány és a keresztény hitből, amelynek megteremtettük a szerencsés ötvözetét. Vajon az időtlen időkből magunkkal hozott hitet, pogány virtusokat és a keresztény bölcseletet sikerül-e átmenteni az utókornak? A darabban olyan választ kapunk, hogy a vér szerinti kihalás után csak szellemi örökösödés jöhet szóba. Igazi vigasztalásunk az lehet, hogy hitünk az anyák által továbbőrződik.

– *Ezek valóban olyan sorskérdések, amelyek az Erdélyben élő kisebbség esetében hatványozottan jelentkeznek.*

– Azért, mert nekünk az anyanyelvünket is meg kell védenünk. Azt tapasztaltam azonban, hogy a magyarországi kultúra is veszélyben van, hiszen nemzetközi „maszlaggal", értéktelen bóvlival „etetik" az embereket. A szellemi és lelki értékek sajnos elveszítik fontosságukat.

– *Mi tud magára vállalni a többszörösen hátrányos helyzetben az erdélyi magyar nyelvű oktatás?*

– A nemzetápolás környezetünkben igen nehéz, mert korlátozva vagyunk. Az lenne az igazán demokratikus és emberséges, ha óvodás

kortól az egyetemig mindenki szabadon tanulhatna és vizsgázhatna anyanyelvén. Szinte minden magyarlakta helységben van magyar osztály. Magyar iskola csak színmagyar településen lehet. Sajnos a történelmet és a földrajzot románul kell tanítani. Vannak ugyan olyan egyetemi szakok, ahol van magyaroktatás, de anyanyelvünk idegen nyelvként szerepel. Ilyen körülmények között olykor a tanulóban is felvetődik a kérdés: van-e még értelme, hogy magyarul tanuljak, amikor románul kell felvételiznem a felsőfokú tanintézetbe? Igaz, a tanügyi törvény ezt nem mondja így ki. Ha viszont az adott intézményben nincs magyar nyelvű szaktanár, akkor a dolgozatot félreteszik, nem értékelik. Ha pedig mégis akad egy, akkor nem biztos, hogy megfelelő súllyal tudja (akarja) tolmácsolni, értékelni, képviselni a bizottság előtt a magyar nyelven tett felvételi vizsgát. Az sem lehet közömbös, hogy a tankönyveket románról fordítják. Amikor a tanulóink felvételizni mennek, olykor szó szerint kérik a könyvben lévő választ. Ha valamilyen – fordítási vagy szemléletbeli – oknál fogva eltérés van, mindig a tanuló a hibás.

Kalotaszegi varrottasok és hímzések

A Napló és a Hajdútourist szervezésében a közelmúltban Erdélyben, Kalotaszegen jártam. A tájegység északi felét Alszegnek, déli felét Felszegnek nevezik. Kőrösfő az előbbi területen fekszik, mintegy 1200 fős magyar lakossága van. A község főutcájának mindkét oldalán árusok egész sora. Kínálják a szőtteseket, hímzett terítőket, párnahuzatokat, keszkenőket, díszesen faragott vázákat, tálcákat. Az egyik legismertebb népművész Albert Albertné, Annus néni. Szívélyesen invitál bennünket házába, s annak is a turisták által legjobban kedvelt részébe, a tisztaszobába. Körben a falakon hímzett terítők, itteni szóhasználattal élve rúdravalók. Mindenütt magyaros mintájú tulipános bútorok. Az ágyban kilenc párna és három kicsi a tetején. Cserép- és vasedények, kancsók, tányérok sokasága a falakon a régebbi és az újabb korból. Ma már ritkaság számba megy az a család, ahol ilyen gyűjteményt lehet látni. Annus néni büszke arra, hogy lányai és unokái is ápolják a kiveszőben lévő hagyományokat.

– *Mikor kezdte el a varrást, a hímzést? Meg lehet-e belőle élni ezen a vidéken?*

– Tíz éves voltam, amikor már a szalvéták szélét díszíthettem. '45 után nem lehetett hímezni, csak kendert fontunk, ugyanis nem volt cérna, és nem volt vásárló. Jó tíz évig csak sajátmagunknak készítettük a fodorvásznat, a terítőket. Sokat kínlódtunk, tengődtünk. '58-tól már volt kereslet, jártuk az országot a portékánkkal, eljutottunk Bukarestbe, a tengerpartra, sőt Magyarországra is. De se akkor, se most nem lehetett ebből megélni, hiába van a községnek jó idegenforgalma. Az uram 25 évi munka után ezer forintnak megfelelő nyugdíjat kap, én pedig 1500-at. Kiváltottuk a vállalkozói engedélyt, de 20 ezer forintnyi ebben az évben az adónk! Ami pedig a munkát illeti: egy párnahuzat egy hétig készül. Az azsúrozott még munkaigényesebb. Ha az ember elrontja a szálhúzást, akkor el lehet dobni. Nem akarok én panaszkodni, csak a tényeket mondom. Rá vagyunk kényszerítve erre a munkára, mert itt nagyon soványak a földek, meg aztán nincs is mivel megművelni, hiába adták vissza. Így aztán az egész falu ezzel foglalkozik.

A férfiak sajtdobozt, titkosdobozt, bábokat, vázákat faragnak. Ha nem megy az üzlet, egymás között cserélgetjük az árukat.

– *A hímzés motívumai öröklődnek, és mindenki ugyanúgy csinálja, mint annak idején a nagyszülei?*

– Persze. A mintát előbb szabadon hajló vonalakkal az íróasszony „írja meg". Régen koromlében ázott lúdtollal rajzolták elő. Akkor még házi fonású és festésű szőrfonattal varrtunk, de ma már pamutot használunk. Az írásos hímzések öltései a zsinórhoz hasonlóak. Kedveltek a növényi formák, de vannak naptányérosak, holdasak, csillagosak is. Nagyon szeretjük a gránátalmát, de mifelénk aranyalmának nevezik. Ez lehet kerek, ovális, csepp alakú maggal, csipkézett vagy virágszirmos. A tulipánnak rengeteg változata megtalálható a kalotaszegi írásos varrottasokon. Talán az a leggyakoribb minta, amikor alulra középre egy virágtartó edény kerül, amelynek a szára felnyúlik, és szétterül az egész felületen. Fent egy nagy és két kis tulipánban csúcsosodik ki, a két felső oldalszára pedig gránátalmában végződik. A két alsó oldalszár egy-egy hétágú csillagot kerít be. Eredetileg a házilag font és szőtt kendervászonra (fodorvászonra) készültek. Rendkívül munkaigényes, ma már kevesen csinálják. Sárga a színe, hullámos, bögös a felülete, és a szálak egyenletesen helyezkednek el benne. A piroson kívül a kék színű varrottas régebben alig fordult elő, de ma már gyakori. Van még fekete, narancs színű is, mert a kalotaszegi ruhának ezek a fő színei. Manapság már csak nagyobb ünnepek alkalmából öltöznek be.

– *A vagdalásos minta is divat?*

– Igen, de ez újabb keletű dolog. Az „invarrásos" mintákat úgy keverjük a lyukacsos részekkel, hogy azok is külön mintákat alkotnak. Legtöbbször mértani alakokból állnak, van belőlük cifrakockás, kerekes és ritkacsillagos. Leggyakrabban fehér fonallal hímezzük ki.

– *Olvastam, hogy a múlt század végén majdnem kihalt az írásos hímzés.*

– Gyarmathy Zsigmondné Hory Etelka írónő az 1880-as években mentette meg a kalotaszegi népviseletet. A legjobb hímző asszonyoknak munkát adott, és a hímzéseiknek helyet talált a főúri kastélyok hálószobáiban, ebédlőiben. A milleneum éveiben sikerült piacot találnia, és hála Istennek, divattá tette.

Kalotaszeg vidékéhez 29 település tartozik. Itt viszonylag háborítatlanul, nagy tömbökben él a magyarság, de a szélső falvakba már megindult a bevándorlás. A kárpótlás során visszaadták a földeket, ám a dimbes-dombos régi művelt területeket legjobb esetben csak kaszálóként hasznosítják, mert nincs munkaerő, és hiányoznak a gépek. Vannak olyanok, akik Magyarországra járnak át, és feketemunkával keresik meg családjuk kenyerét.

Gyerőszentmonostor kis település, szégyenlősen bújik meg azoknak a halmoknak a „völgyében", amelyeken még erdő sem nő. A községben a magyarság kisebbségben van. Ennek az az alapvető oka, hogy 1940 és 1944 között a közelben húzódott a határ, és a katonakorú férfiak átszökdöstek Magyarországra. 1000 lakosából 200 a magyar református, közülük 60-an, 80-an rendszeresen járnak istentiszteletre.

Kovács Lászlóné Korpos Erzsébet kántor a templom bemutatása után elmondja, hogy náluk a magyar és a román nagyon jól megérti egymást. Mindenki természetesnek tartja, hogy megtanulja az ország hivatalos nyelvét, viszont már csak az idősebb románok kétnyelvűek. Esküvőre, temetésre, keresztelőre és egyéb rendezvényekre nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül mindannyian eljárnak.

– Megvan a saját táncuk a románoknak is, nekünk is. A bálban mégis úgy ropják a csárdást a magyarokkal együtt, hogy sok anyaországi megirigyelhetné. Nálunk mindenki egyforma. „Akik Istent szeretik, azoknak minden a javukat szolgálja." Önkéntesek építették fel a palotának is beillő parókiát, most pedig szilárd burkolatú utakat csinálunk – közösen.

– *Lehet-e magyarul tanulni az óvodában és az iskolában? A néptanácsban van-e képviselőjük?*

– A román óvodai csoportban 20–22, magyar nyelvűben 12–15 gyerek van, de kötelezően tanulnak románul heti két órában. Ez nekünk természetes. Még akkor is, ha a tanácsházán is szabadon használhatjuk

anyanyelvünket. Az alsó tagozatban tíz magyar gyermeknek összevont osztályban az anyanyelvén tartanak órákat, de a felső tagozatban ezt már nem tudják biztosítani a 98 fős (ebből 40 román cigány) iskolában. A 12 képviselő közül csak egy magyar, de az érdekeinket mindig figyelembe veszik. Az olyan „politikát" elengedjük a fülünk mellett, amelyik ellentétet szítana közöttünk.

– *A férfiak itt is foglalkoznak fafaragással?*

– Igen, de nem annyira mint például Kőrösfőn. Az külön tudomány, mert a fafaragóknak nagyon kell ismerniük az anyag tulajdonságait: színét, erezetét, keménységét, alakíthatóságát. Gyakori az olyan tárgy, amelyen sugaras alakú napmotívum látható. Azt szimbolizálja, hogy az élet mindent beragyog, és le tudja győzni a sötétséget, a halált. Vannak domború faragások is, amelyeken a szőlőlevelek cifra indái szintén azt jelképezik, hogy az élet elpusztíthatatlan.

Bánffyhunyad a magyar határhoz közelebb, Nagyvárad irányában található. A városka ennek a vidéknek ma is a központja. A honfoglalás óta létezik. 1330-tól 1848-ig a Bánffy család birtoka volt. Mai református temploma 1307-ben Árpád-házi Szent Erzsébet tiszteletére épült. Festett kazettás famennyezetén régi szimbólumok láthatók: tigris, pelikán, teve, hal, hűvös patakvízre szomjúhozó szarvas, kétfejű sas. A századfordulón még teljes egészében magyar településnek ma már hetven százaléka román.

Édesapjának, a tiszteletesnek távollétében lánya, Kusztos Györgyi kalauzol bennünket. A templom és a település históriájának ismertetése után a Petőfi-emléktábláról esik szó. Megtudjuk, hogy a költő itt írta az Erdélyi hadsereg című versét. Külön felhívja figyelmünket a Széchenyi István születésének 200. évfordulója alkalmából létesített emléktáblára, amelyen ez olvasható: „Senki ember ne akarja megváltoztatni vagy éppen elpusztítani egy nemzet nyelvét".

Györgyi az idén érettségizett a helybeli román gimnázium egyetlen magyar osztályában. Anyanyelvét szebben beszéli, mint sok hazai diák.

– *Hol tanul tovább? Mit jelent az ön számára erdélyi magyarnak lenni?*

– Itt nincs arra lehetőségem, hogy a filozófiát úgy tanuljam, ahogyan szeretném – más szakokkal párosítva és magyarul. Ezért felvételiztem a Kossuth Lajos Tudományegyetemre, és most boldog elsőéves

vagyok. Azt az álmomat szeretném megvalósítani, hogy Erdély történelmét minden magyar reális forrásokból ismerhesse meg. Olyan fogalmak, mint hazaszeretet, szülőföld, ragaszkodás, anyanyelv, számomra sokkal többet jelentenek, mint puszta szavak. Nemcsak vonzó jelentésűek, hanem szívet-lelket melengető, megbizseregtető érzelmi töltettel vannak tele. És a KLTE-n további tartalommal gazdagodnak. Ezt hozom vissza Erdélybe minden alkalommal, amikor hazalátogatok...

FELVIDÉK

A felvidéki magyarság szolgálatában Boross Zoltán 90 éves

A közép-európai magyarság sorskérdéseinek tanulmányozása a trianoni békeszerződés óta felerősödött. A történelmi határokon akaratuk ellenére kívül rekedt magyarok identitástudatuktól vezérelve lelkileg-szellemileg közel akarják magukat érezni az anyaországhoz. Ám a politika gyakran megmérgezte vagy éppen lehetetlenné tette a kapcsolatokat. A Debrecenben élő 90 éves Boross Zoltán ennek ellenére egész életében a felvidéki magyarság érdekeinek szószólója maradt.

Jogász édesapja a Hajdúságból került a Felvidékre, francia származású édesanyja oldalági rokona volt az aradi vértanú Vécsey Károlynak. 1920-tól 1949-ig a kisebbségi magyarság minden megaláztatását átélte, elszenvedte. A színmagyar lakosú Feleden járt iskolába; házuk ablakából látni lehetett a trianoni határt. Pozsonyban, majd Rimaszombatban elvégezte a protestáns főgimnáziumot. Győry Dezső, az akkor már ismert költő hatására bekapcsolódott a cserkész mozgalomba. A pozsonyi Komensky Egyetemen jogot tanult, de bölcsészetet és filozófiát is hallgatott. Ez utóbbinak a későbbiekben nagy hasznát vette a marxistákkal társadalomtudományi kérdésekről folytatott vitáiban. A Toldy-, majd a Szent György-körben az Ady-kötet volt a bibliája. Társaival együtt járta a falvakat, népművészeti, néprajzi adatokat, tárgyakat gyűjtött, Móricz Zsigmond és Szabó Dezső műveit népszerűsítette. Fazekas Lúdas Matyiját szavalták, s a cselekményt vetített képekkel illusztrálták. Tábortüzet gyújtottak, és együtt énekeltek a falusiakkal. Amikor a falujárást betiltották, 1928-ban megalakították a népi-nemzeti szemléletű Sarló mozgalmat. Boross Zoltán, Balogh Edgár, Terebessy János és mások bíztak abban, hogy egy olyan Duna-menti konföderációt sikerül létrehozni, amelyben mindenki egyenrangú, és megszűnik mindenféle nemzetiségi elnyomás. Az összes csehszlovákiai magyar diák szövetségének titkáraként is hasonló gondolatokat dédelgetett.

A Sarló mozgalom hírnevét talán az jelzi legjobban, hogy

Masaryk, a független Csehszlovákia első köztársasági elnöke, tárgyalni hívta megbízottait. A konföderációs terv három szülőatyja 1930 januárjában előterjesztette ötletét, amelyet az elnök tetszéssel fogadott, de megvalósulását később nem szorgalmazta. A küldöttségnek nem sikerült elérnie, hogy régi jogaiba visszaállítsák a felvidéki magyar egyetemet.

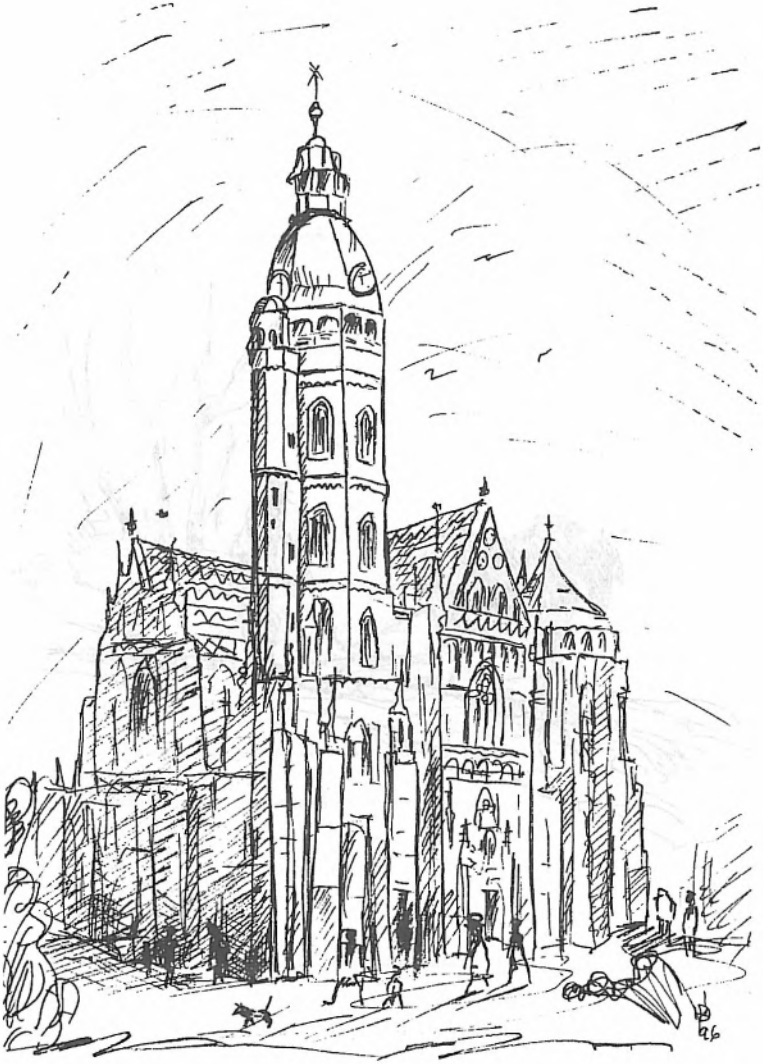
1930 őszén vonult be két évi katonai szolgálatra. 1934-ben a baloldali érzelmű Vass László ellen a hatalom koncepciós pert készített elő, mert egyik levelében és cikkeiben lázított a rendszer ellen. Boross Zoltán védte meg a tárgyaláson, s ennek eredményeképpen felmentették. A rendőrség 1934-ben felszámolta a Sarló mozgalmat.

1945-ben megkezdődött a lakosságcsere, amely atrocitásoktól sem volt mentes. Hogy segíthessen sorstársain, a Meghatalmazotti Hivatalban vezető szerepet vállalt. Körzeti megbízottként a Kékkőtől Rozsnyóig terjedő területen a rászorulókat jogi tanácsokkal látta el. Amennyire lehetett, a magyar lakosság ellenállt. A cseh hatóságok a legkisebb tiltakozó megnyilvánulást is lázadásnak könyveltek el. A feledi népbíróság naponta 25-30 ügyet tárgyalt, és olykor összesen 40–50 esztendőt is kiszabtak. Tornalján a magyar beszéd büntetése kopaszra nyírás volt, majd bebörtönzés. Boross Zoltán családjával 1949. március 31-én utolsóként hagyta el Felvidéket – a vagonban a tűzifa mögött egy menekült asszonyt csempészett át a határon.

Földesen telepedett le apja régebbi birtokán. Hamarosan kuláklistára került, állás nélkül maradt. 1958-ban Debrecenbe költöztek. Útlevelet csak 1956 után kapott, és szüleinél minden évben eltöltött néhány hónapot. A talajgazdálkodási vállalat jogtanácsosaként 1967-ben ment nyugdíjba. Ezt követően a debreceni Déry Múzeum munkatársaként dolgozott.

A Sarló mozgalommal és a kárpátaljai magyarsággal kapcsolatos dokumentumokat kezdetektől fogva szorgalmasan gyűjtötte, majd a Déry Múzeumnak adományozta, ahol most már több ezer egyedülálló újságcikket, levelet, folyóiratot, fényképet, plakátot őriznek. Boross Zoli bácsi ma is szívesen segít az érdeklődőknek, hogy történelmünk e közös kincsei között el tudjanak igazodni, megfelelő háttérismerethez juthassanak.

Annak ellenére, hogy az utóbbi időben – a szlovák–magyar alap-

szerződés aláírása óta – egyre több korlátozó intézkedést vezetnek be a Felvidéken a magyarok anyanyelvi használatával kapcsolatban, Boross Zoltán bízik abban, hogy ez csak átmeneti állapot, a túlélés idejére kell berendezkedni. Hiszi, hogy megvalósulhat az az álma, amikor létrejön a közép-kelet-európai konföderáció, ahol az érvényesülésnek és a megélhetésnek a lehetősége nem kötődik nemzetiséghez, állampolgársághoz.

Az első bécsi döntés (1938. november 2.) értelmében visszacsatolták Magyarországhoz a Felvidék északkeleti és Kárpátalja délnyugati részét, amely a trianoni békeszerződést követően a Csehszlovák Köztársasághoz tartozott. A cseh és szlovák politikusok 1945 március végén Eduard Benes részvételével Moszkvában véglegesítették a csehszlovák állam jövőjével kapcsolatos nézeteket. Koalíciós programként 1945. április 5-én Kassán hozták nyilvánosságra. Ennek VIII. fejezete többek között csak azoknak a magyaroknak a csehszlovák állampolgárságát ismerte el, akik antifasiszta tevékenységet fejtettek ki. A többiekre kitelepítés várt, s ezt a kormány az 1945. október 1-jén hatályba lépett 88/1945. sz. elnöki dekrétuma értelmében kezdte meg. Akkorra a magyarokat már minden ingatlanuktól, jogaiktól megfosztották, nem kaptak egészségügyi ellátást, nyugdíjat, szociális juttatást. Kollektív büntetés és megtorlás várt rájuk. A felvidéki falvakból 1946-47 telén kényszermunkásvonatokat indítottak Nyugat-Csehország területére, az egykori Szudéta-vidékre. A csehszlovák kormány 40-60 ezer magyart deportált ilyen módon. Azokat, akik nem vallották magukat szlovákoknak, és nem akarták megtagadni „átkos" magyarságukat, azokat, akik szolgasorsban is hűek maradtak őseikhez, a magyar nyelvhez, múltunkhoz. A férfiakat 16-55, a nőket 18-45 éves korig közmunkára szállították lakóhelyüktől távol eső vidékekre, s ez gyakorlatilag családok kiűzetését és kisemmizését jelentette.

Ujváry Zoltán, a Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajzprofesszora *Szülőföldön hontalanul* című könyve 1991 óta harmadik kiadását érte meg. Egy idős férfi névtelenül meséli el a régi Magyarország egyik legszebb vidékén, Gömörben, a Turóc patak mentén található kis falu, Lévárt kitelepítésének történetét. A visszaemlékező és családja 1990-ben még félt az esetleges zaklatásoktól. A deportáltaknak nemcsak az ingatlanaikat, de alapjában véve az ingóságaikat is hátra kellett hagyniuk, és azonnal szlovákok települtek a helyükbe. Az ellátatlan betegek, öregek és gyermekek ezerszámra pusztultak el. A munkaképes férfiakat és nőket a szó szoros értelmében emberpiacra vitték –

erről is szól Ujváry Zoltán könyve: „Amikor visszaérkeztünk az állomásra, már folyt az embervásár. A környékbeli gazdálkodók mustrálgatták az embereket. Mint a barmokat az állatvásáron... Kétszer is elment mellettünk egy tőlünk jóval fiatalabb ember... Most már csak az kell, hogy megnézze a fogainkat is, mint a vásáron a lónak... Elkeltünk, mint a rabszolgák. Utoljára a törökök hurcolták el így a magyarokat. Csak legalább jó gazdánk legyen."

A kálváriát, a szenvedés minden stációját megjárt magyarok ezekről az eseményekről nem beszélhettek. Sokan nem térhettek vissza. Mások testét megtörték, de hitében nem tudták megnyomorítani még akkor sem, ha egész életük során nyomták a megaláztatás emlékei.

Aki a hagyományokat kutatja

Ujváry Zoltán, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajz Tanszékének vezetője a napokban múlt 65 éves. A határainkon túl is (el)ismert etnográfus könyveit és publikációit nem könnyű összeszámolni, mert a professzor úr a Nyírség, Sárrét vagy a Hajdúság folklórját ugyanúgy tanulmányozza, mint a felvidéki vagy az erdélyi magyarság hagyományait. Kutatásainak eredményét németül és szlovákul is rendszeresen közzé teszi. Legkedveltebb területe Gömör vármegye, amelynek 150 falujából a trianoni békeszerződéssel 129-et Szlovákiához csatoltak.

A gömöri Hét nevű faluban született, a gimnáziumot Rimaszombatban kezdte 1942-ben. Két év múlva azonban a Felvidék ismét Szlovákiához került, ezért Miskolcon folytatta tanulmányait. 1955-ben a KLTE-n végzett magyar szakon, majd tanársegédi állást kapott. Mikes Kelemen után szabadon így fogalmaz: „Úgy szeretem Debrecent, hogy nem feledhetem Gömört". Ott ugyanis általában minden falu kisnemesi, és 80-100 százalékos magyar települések ma is rendkívüli módon ragaszkodnak a hagyományaikhoz. Tudják, érzik, hogy csak ez jelentheti a biztos fennmaradásukat. És természetesen az anyaországgal való szoros kapcsolat.

– *Professzor úr akkor kezdett el néprajzzal foglalkozni, amikor azt a szocialista rendszer nem ismerte el tudománynak...*

– A tilt, támogat és tűr hármas elvből az utolsó vonatkozott rám. Gömör vármegye néprajzáról csak újságcikknyi adalékok jelentek meg mindaddig, amíg önállóan nem publikálhattam ennek a vidéknek a hagyományairól. Először 1958-ban kaptam három hónapos ösztöndíjat Pozsonyba, de csak kísérővel utazhattam, aki a minisztériumban jelezte, hogy milyen gyakran utaztam Gömörbe anyagot gyűjteni. Emiatt alapos fejmosást kaptam, de ez nem keserített el, inkább megtanultam szlovákul, hogy ne legyen szükségem tolmácsra.

– *A Gömöri népdalok és népballadák, valamint a Szállj el, fecskemadár című kötete 1977-ben jelent meg. Milyen volt a fogadtatása?*

– Szlovák szakmai és politikai körökben nagy megdöbbenést és ér-

tetlenséget váltott ki. Szinte valamennyi gömöri településen gyűjtöttem, és megjelöltem az adatközlőket is. Ezzel ráirányítottam a figyelmet arra, hogy Szlovákiában milyen nagy területen él a hagyományaikat tudatosan ápoló magyar nemzetiség. A Szlovák Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja voltam ugyan, de kérdőre vontak: hogy mertem az engedélyük nélkül kutatni? Később változtak az idők, s a közeljövőben a Gömör néprajza sorozatban már az 50. kötetünket jelentetjük meg. Kollégáim is sokat segítenek a kutatásban, mert minden nyáron kint töltenek néhány hetet. Terveink között az is szerepel, hogy megírjuk a gömöri magyarság szintézisét tartalmazó monográfiát.

– *A néprajzkutató közvetett módon mindig szembetalálkozik aktuálpolitikai eseményekkel. Szomszédaink például gyakran hangoztatják, hogy a magyarországi szlovákok sokkal jobban asszimilálódtak, mint az ottani magyarok. Ön mit szól ehhez a megközelítéshez?*

– Nem értek vele egyet. Más a helyzet, ha egy idegen országba kerül valamilyen szórvány népcsoport, és más, ha eredeti lakóterületén tömbben él. A szlovákokat a török hódoltság után telepítették le nálunk. Ahogyan a Zólyomban élt szórványmagyarság a szlovák környezetben asszimilálódott, ugyanez a természetes folyamat ment végbe a szlovákokkal magyar környezetben is. Az viszont mindenféle demokráciával, emberséggel ellenkezik, ha mesterségesen idézik elő a beolvasztást: nyelvtörvénnyel, az iskolák megszüntetésével, a magyar szó visszaszorításával, sőt üldözésével. Kassától Pozsonyig 10-50 kilométeres határmenti sávban tömbben élnek a magyarok. Anyanyelvüket és hagyományaikat ápolva eddig természetes módon ellenálltak a beolvadásnak. Kivétel azonban akad. Például a kassai vasérckohó létrehozása és a szlovák munkások betelepítése teljesen megváltoztatta a város nemzetiségi összetételét, s ma már gyakorlatilag szlovákok lakják. A 10 ezer lélekszámú településeken már mindenhol szlovákok vannak a közigazgatásban.

– *Az új járások kialakításával is az elszlovákosítás a céljuk?*

– A közigazgatás úgy alakították ki, hogy az egy tömbben élő magyar településeket elszakítsák egymástól. Megjegyzem, hogy már a trianoni határt is lehetetlen módon húzták meg, mert nem az etnikai hovatartozás döntött, hanem a vasútvonal. Így aztán Sátoraljaújhelyen az Ady Endre utca 25. számú házzal szemben lévő épületet már Csehszlovákiához sorolták. Az új járásokkal az etnikai egységet figyelem-

be vevő vízszintes tagolódás helyett függőleges felosztást valósítottak meg, s így a magyarok mindenütt kisebbségbe kerültek. A szlovák törvények szerint ez azzal járhat együtt, hogy megszüntetik a magyar iskolákat. Képviselőválasztás esetén is a szlovákok járnak jobban. Ma még felmérhetetlen az a tragédia, amit ezek a megkülönböztető intézkedések okoznak. Érdemes megemlíteni, hogy Finnországban, ahol a lakosság 7-11 százaléka svéd, a fővárosban minden utcanévtábla kétnyelvű, és nincs olyan település, ahol a hivatalnokok ne tudnának svédül. Szlovákiában megálljt kellene parancsolni annak gyűlöletnek és uszításnak, amely a magyarokat ellenségnek tekinti. A millecentenáriumi emlékművek lebontásáról sorra születnek a döntések.

– Milyen támogatást kap a professzor úr tanszéke a határon túli magyarság hagyományainak kutatásához?

– A Györffy István Néprajzi Egyesület elnöke vagyok. Öt évvel ezelőtt adtuk ki a Néprajzi Látóhatár című folyóiratot. Érthetetlen módon azok az alapítványok is visszautasították a támogatást, amelyek alapító okiratában azt a célt jelölték meg, amelynek elérésén mi is fáradozunk. A kinti magyar kutatókkal azonban rendszeres kapcsolatot tartunk fenn. Több határon túli magyar hallgatónk van, és tudományos minősítést is szerezhetnek. Remélhetőleg néhány év múlva kialakul a peremvidékeken is egy komoly kutatógárda, és egyre kevésbé lesz szükség a mi munkánkra.

Az utóbbi időben a magyar nyelv szabad használatának korlátozása céljából több intézkedés történt Szlovákiában. A magyar tannyelvű iskolák vezetői és tanárai szerint javában folyik a módszeresen eltervezett szalámipolitika alkalmazása: a nyelvtörvény hivatalossá teszi a szlovák nyelvet; január elsejétől minden dokumentumot csak szlovákul lehet megfogalmazni; színmagyar tantestületben még a folyosón is a hivatalos nyelvet kell használniuk a tanároknak és a gyerekeknek; leváltják a nem lojális magyar nemzetiségű igazgatókat, a tanügyi hivatalok vezetőit.

Balajti Lajos Tornalján, egy nyolcezer lakosú kisvárosban tanít magyar és szlovák nyelvet és irodalmat. Elsősorban azért jött a debreceni Ady-akadémiára, hogy „megmártózzék" a magyar kultúrában, művelődéstörténetben, ugyanakkor figyelmeztette a hallgatóságot azokra az egyre elviselhetetlenebb intézkedésekre, amelyek a felvidéki magyarság identitástudatát és létét veszélyeztetik.

– A szocializmus éveiben nem akarták ennyire „megtéríteni" a magyarokat. Szabadon használhatták anyanyelvüket.

– Így igaz. Ez persze nem jelenthet holmi nosztalgiázást, de tény, hogy olyan jogokat „örököltünk", amelyeket törvényben sohasem szabályoztak. A gyakorlatban viszont léteztek, mindenki természetesnek tartotta. Most viszont, az új törvénykezés során el akarják tőlünk venni az anyanyelvhez való jogot. Olyan híreket is hallani, hogy felülvizsgálják a két évvel ezelőtt hozott név- és helységnévtörvényt. Ennek az a lényege, hogy újból vissza akarják állítani a szlovák neveket. Pedig én még hivatalosan csak két éve vagyok Lajos, előtte 43 évig Ludvig voltam. Akár akartam, akár nem. Most már Lajos szeretnék maradni.

– A közelmúltban új járások alakultak. Ennek vajon az a célja, hogy hatékonyabb legyen a közügyek intézése?

– Aligha. Felparcellázták az eddigi nagy járásokat, és 33-ból 78 kis közigazgatási egységet alakítottak ki. Tornalja mindössze 11 kilométerre fekszik Bánrévétől. Járásunkhoz 42 magyar község tartozott, egységes tömbmagyarságot képezett. Természetes régiónkat most ket-

tészakították. Ennek a politikának tehát az az egyik célja, hogy településeink közé szlovák községeket ékeljenek be, s így osszanak meg bennünket. A másik indíttatása az a kormánynak, hogy – különösen az északi országrészben – minél több kis járás alakuljon, mert ott a kormánypárt korábban jó választási eredményeket ért el. Ha egy járásból három létesül, akkor számításaik szerint legközelebb még több mandátumot szereznek. Az új felosztással azt is elintézték, hogy az eddig önálló tanügy átkerüljön a járási hivatalokhoz. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy ismét központosítanak, nem veszik figyelembe az önálló, megalapozott kezdeményezéseket, az iskolák adottságait, igényeit. A demokratikusan választott önkormányzatok nagyon szegények, iskolaügyre semmilyen támogatást nem kapnak az államtól.

– A magyar nyelvű oktatás hogyan prosperál?

– A mi iskolánkban a szlovák nyelv és irodalom kivételével minden tantárgyat magyarul tanítunk. A 65 tagú tantestület valamennyi tagja magyar. De a jelenleg is érvényes törvény szerint, ha egy, azaz egy kolléga nem érti a magyart, akkor mindenkinek szlovákul kell(ene) beszélnie. Ugyanez vonatkozik a gyerekekre is. 7. és 8. osztályban a magyart heti négy, a szlovákot öt órában kell oktatnunk. Saját felelősségünkre Magyarországról kapott tankönyveket használunk, de ez lényegében törvénytelen, mert a minisztériumunk nem hagyta jóvá. A szlovák iskolaügy állapotát jól jellemzi, hogy hét év telt el a rendszerváltás óta, de még nem adták ki a felső tagozatosok részére az új történelemkönyvet. Ezt elsősorban pénztelenséggel magyarázzák, de inkább ideológiai viták vannak a háttérben. A továbbképzés már csak szlovákul folyik, kivéve a magyar szakos tanárokét. A szakdolgozatot azonban szlovákul kell írni! Az egyik kollégámat is erre kötelezték, holott magyar verstan a témája. Sokan beszélnek autonómiáról. Felvidéken nem területi, hanem oktatási és kulturális önállóságra lenne szükség! Sajnos most minden ez ellen szól.

– A Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség, vagyis a Csemadok évtizedeken át jól ellátta feladatát. Talán nem túlzok, ha azt állítom, hogy a felvidéki magyarságnak a mentsvárat jelentette. Most milyen szerepet tud vállalni a szlovákosítás ellenében?

– Tagja vagyok a Csemadok országos elnökségének. Látom és tapasztalom, hogy szervezetünket is célba vették, és igyekeznek lehetetlenné tenni a helyzetünket. Amíg 1989 és 1993 között évi 10 millió ko-

ronát kaptunk, három év óta egyetlenegyet sem. A nemzetiségi sajtónk támogatásával kapcsolatban rendkívül paradox helyzet állt elő. A szlovák parlament megszavazott 58 milliót, ám a kultuszminiszterünk – szerintem törvénysértő módon – majdnem a felét három lojális lapnak adta, s most azok jelentetnek meg magyar nyelvű mellékletet. Az anomáliát fokozza, hogy tökéletlen, magyartalan nyelvezetű írásokat közölnek. Lényegében mindegyikben megmagyarázzák nekünk, hogy milyen jól érezzük magunkat Szlovákiában. Közben tőke hiányában sorra szűnnek meg a mi igazi lapjaink...

A magyar–szlovák alapszerződés itthon a támadások keresztttüzébe kerül(t). A szlovák parlament ugyanis olyan záradékot csatolt hozzá, amely szerint a benne foglaltak csak akkor érvényesek, ha nem mondanak ellent az ország törvényeinek.

Mihályi Molnár László, a szepsi magyar gimnázium és Kalácska Erzsébet, az ógyallai építőipari szakközépiskola tanára úgy vélekedik, hogy az alapszerződés megkötése óta felgyorsultak az események. A hatalom a legvégsőkig megy el a készülő tanügyi törvényben, mert az a célja, hogy folyamatosan bevezessék minden tantárgy szlovák nyelvű oktatását.

– Ez a folyamat már a két világháború közötti időben elkezdődött, majd az 1970-es évek végén felerősödött...

M. M. L.: – Ennek pedig az lett a következménye, hogy Duray Miklós, a jogvédő bizottság akkori elnöke, 1984-ben a magyarság jogainak védelme miatt börtönbe került. Most a Szlovák Nemzeti Párt a tanügyek „gyeplőjét" mindenre elszántan tartja kézben. Javaslatára módosították a tanügyi törvényt, s ez például azt jelenti, hogy az igazgatók kinevezésébe az iskolaszék, a tantestület, az önkormányzat nem szólhat bele. Valójában tehát „kiemelt szlovák személyiségek" kerülnek vezető posztokra, s akár az átlagfizetés háromszorosát is megkaphatják. Az új tanügyi törvény most van előkészületben. Ennek már az a lényege, hogy bevezetik a tantárgyak szlovák nyelvű oktatását. A történelemmel és a földrajzzal kezdik majd a szlovák anyanyelvű tanárok. Érthető a felháborodás, a tiltakozás. Azt tapasztaltuk azonban, hogy ahol a nyelvtörvény bevezetése ellen felléptek, ott a rendszerhez hű igazgatókat neveztek ki, s ez a diszkrimináció azóta is folyik. A tanügyi hivatalok élére szintén szlovák vezetők kerülnek. Tehát közigazgatási reform címen tisztogatás folyik az államigazgatásban, és nem egy alkalmazottat azért bocsátottak el, mert magyar nemzetiségű. A szlovákiai Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom értesüléseit a szlovák rádió magyar nyelvű adásában is bemondták. Az is elhangzott, hogy az elbocsátottaknak felajánlották, lépjenek be a kormányzó De-

mokratikus Szlovákiáért Mozgalomba (HZDS), és akkor visszakapják az állásukat.

– A mindennapi gyakorlatban mit jelent a szlovák nyelv hivatalossá tétele? Tilos (lesz) magyarul beszélni?

M. M. L.: – Ez az év „átmeneti", vagyis már most is sok helyen – például állami intézményekben – korlátozták a magyar nyelv használatát. 1997. január elsejétől minden hivatalos dokumentumot (bizonyítványt, igazolásokat stb.) csak szlovák nyelven szabad kiadni. Színmagyar tantestületben hivatalos nyelven kell(ene) kommunikálnunk. A nyelvtörvénynek már most is van egy olyan záradéka, amely szerint, egyetlen más nyelvű jelenléte esetében a szlovákot vagyunk kötelesek használni. Szeretnék azt is elérni, hogy szlovák nyelvet és történelmet csak szlovák nemzetiségű pedagógus taníthasson. Az érettségin már nem a magyar tanulók szaktudására lesznek kíváncsiak, hanem a szlovák nyelv ismeretére, s arra, hogy betartják-e a nyelvtörvényt. Az elmúlt tanévben csak szlovák nyelvű érettségi bizonyítványokat adhattunk ki, és az idén már megérkeztek az új, a hivatalos osztálynaplók. A tanfelügyelet csak azt vizsgálja, hogy a minisztérium által engedélyezett tankönyvekből tanítanak-e. Nálunk is volt már ilyen ellenőrzés. Én azt mondtam, hogy könyvtárunknak mind a 4500 kötete használható. A Bibliában nincs benne a minisztérium engedélye, most azt is bevonják?

– Érdemes ilyen stílusban beszélni velük? Nem tart a következményektől?

M. M. L.: – Az, hogy én magyar vagyok, a világ legtermészetesebb állapota. Ezt egy magát demokratikusnak nevező állam semmilyen indokkal nem veheti el tőlem. Semmilyen jogra hivatkozva nem állíthatnak bennünket szembe anyanyelvünkkel, hagyományainkkal, kultúránkkal.

K. E.: – A kollégám is úgy van ezzel, mint én és nagyon sokan mások: hallatni kell a hangunkat. Muszáj cselekednünk, mert ha nem nyilvánítunk ellenvéleményt, akkor azt hiszik, hogy bármit megtehetnek velünk. Az vigasztal, ha ki kell állnunk, nem vagyunk egyedül, már sokszor sikerült összefognunk.

– A Szlovák Nemzeti Párt túlságosan sokat foglalkozik a magyar nyelvű oktatás és kultúra visszaszorításával, holott a szlovák iskoláknak is megvannak a maga gondjai.

K. E.: – Valóban így van, s már a stílusra sem ügyelnek. A szlovák tévének van egy Lépések című politikai vitaműsora. A közelmúltban a Szlovák Nemzeti Párt elnöke, aki egyúttal a a parlament alelnöke is, élő adásban azt mondta Duray Miklósnak: ha nem tetszik neki a helyzet, nyugodtan távozzon az országból, luxusbuszt biztosít hozzá, s minél többen mennek el, annál jobb lesz a szlovákoknak. Egyébként lépéseiket gyakran magyarázzák azzal, hogy a mi érvényesülésünk érdekében teszik. Az ellen nincs kifogásunk, hogy már az óvodában elkezdik a szlovák nyelv oktatását, de szeretnénk, ha megmaradnának a magyar iskolák. Mihelyt azonban az első tantárgyat szlovákul kezdik el oktatni, az iskolarendszerünk megsemmisítéséig nem lesz megállás. A 600 ezer magyar közül 18 ezernek van felsőfokú végzettsége, de a 300 ezer cigány érvényesülésével nem foglalkoznak. Ebből is látszik, hogy valójában az elnemzetlenítés a céljuk. A komáromi magyar gimnázium egyik diákja az idén a nemzetközi matematika olimpián bronzérmet szerzett, tavaly fizikából negyedik lett. Ez bizonyíték arra, hogy magyar iskolában is lehet jó eredményt elérni.

– Intézmények értelmetlen egyesítéséről is lehet hallani.

M. M. L.: – Már nem önálló a Duna Menti Múzeum, az Ifjú Szívek, a kassai Thália és a komáromi Jókai Színház, mert múzeumokkal, kultúrházakkal vonták össze, tehát olyan igazgatás alá tartoznak, ahol nem ismerik elődeink történelmét, nem értenek a magyar színházművészethez. Ez utóbbit amatőr szintre süllyeszthetik, teljesen felszámolhatják. A komáromi Jókai-színház élére szintén a minisztérium hűséges embere került. Ehhez hasonló intézkedések érintik a szlovák színházakat is, mert ahol józan gondolkodású színészek és vezetők voltak, megpróbálták őket lehetetlen helyzetbe hozni. Véleményem szerint korábban Szlovákiában pártdiktatúra volt, most viszont parlamentáris diktatúra van, mert a kormánykoalíció akkora többséget alkot, hogy bármit képes elfogadtatni.

– A szélsőséges nemzetiek – Romániához hasonlóan – már eddig is kifogásolták, ha a magyar kisebbség politikai, kulturális rendezvényein megszólalt a magyar Himnusz, vagy kitették a nemzeti lobogót. Októbertől érvénybe lép az a törvénymódosítás, amely mindezt megtiltja.

M. M. L.: – Ha úgy döntöttek, semmi kétség, hogy megteszik. Alapvető emberi jogokat sért az a hadjárat is, amit a Csemadok ellen folytatnak. Nincs kizárva, hogy a szlovákiai magyarokat szolgáló összes

hivatásos kulturális és művészeti intézményt mint jogi személyt megszüntetik, bár ez ellentmondana az alkotmánynak! *(Sajnos, valóban megtették. – A szerk.).* Hovatovább a parlament foglalkozik olyan engedély kiadásával is, hogy Nagykaposon a millecentenárium alkalmából emléktáblát avathatnak-e. Az ellenzéki Szlovák Keresztény Demokrata Párt tagjai hevesen léptek fel ellene. Úgy látszik, a tízparancsolat negyedik pontját, az ősök tiszteletét is meg akarják tőlünk vonni. Elég alpári módon fogalmazzák meg, hogy a magyarok barbár keleti csordaként bevonulva eltiporták Szlovákia (nem tévedés!) magas kultúráját.

– Mi jöhet még ezek után?

K. E.: – Van még egy törvényünk, s ezzel módosították a büntető törvénykönyvet. Hazaárulás, felforgatás és hasonló, a régi időkből jól ismert fogalmakat tartalmaz. Bármit Szlovákia elleni szervezkedésnek minősíthetnek. 1997. januártól a nyelvtörvény megszegéséért félmillió korona is lehet a büntetés. Ugyanakkor a szlovák zászló elégetése csak háromezer koronás büntetést von maga után. Én is kérdezem: mi jöhet még ezek után?

KÁRPÁTALJA

1945. június 29-én a Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság által aláírt egyezmény szerint (a mai értelemben vett) Kárpátalja a Szovjetunióhoz tartozik. 1946. január 22-én a Legfelsőbb Tanács Elnökségének rendelete értelmében az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaságon belül megalakul a Kárpátontúli Terület (Zakarpatszkaja oblaszty). Két nap múlva érvénybe lépnek az ukrán törvények.

Többségében ruszinok (rutének) laktak itt, akik történelmét a Szovjetunió történészei és pártfunkcionáriusai a peresztrojka végéig meghamisították. „Tévedéseik" lényege a következő: Kárpátalja autochton népessége ukrán; a terület a IX–XII. században a Kijevi Nagyfejedelemséghez tartozott; a magyarság e területet erőszakkal foglalta el, s az itt élő ukránokat egy évezreden át minden vonatkozásban kegyetlenül elnyomta; ez a vidék tehát Magyarország gyarmata volt; a görög katolikus vallás idegen az ukrán nép történelmétől.

Rendkívül szomorú, hogy ennek a történelem-hamisításnak napi politikai következményei is voltak. Például a görög katolikus egyházat szinte középkori módszerekkel likvidálták a tudományos ateizmus helyi képviselői. Ezek után már azon sem kell csodálkoznunk, hogy 1995 nyarán hivatalosan megünnepelték Kárpátalja Ukrajnával történt *újraegyesítésének* 50. évfordulóját.

1910 és 1944 között Kárpátalján a ruszinok aránya 60–70 százalék volt. 1944-től 1992-ig viszont „nem léteztek". Amíg 1944 előtt a statisztikákban nem szerepel ukrán lakosság (nyilván jelentéktelen számú volt), addig 1946-ban a lakosság 75–80 százaléka ukránná vált. Ennek az a magyarázata, hogy a ruszin nemzetiséget az orosz nacionalizmus „megszüntette". A kultúrák közötti lényeges eltéréseket erőszakos egységesítési rendeletekkel próbálták egybemosni. Így azután ruszin nyelv sem létezhetett. A görög katolikus vallást is felváltotta az ortodox.

A települések összetétele általában nem homogén. A városok közül már csak Beregszász lakosságának túlnyomó többsége magyar (1995 szeptemberében három napig ünnepelte fennállásának 900. évforduló-

ját); máshol ruszin–magyar, ukrán–ruszin, ruszin–német, magyar–szlovák, ruszin–román összetételű helységek vannak, sőt akadnak magyar–cigány, ruszin–cigány, illetve hármas, sőt négyes nemzetiségi csoportok is.

Kárpátalja lakosságának nagyobb része, megfosztva identitásától, nem ápolhatta hagyományait, nem gyakorolhatta vallását, többnyire visszavonultan, bezárkózva élt, legfeljebb a családban idézhette fel tradícióit. A házasságkötések egységes szovjet változata kiszorította az esküvőt, a lakodalmat. Nem voltak keresztelők. A rokonság leggyakrabban temetéseken találkozott – mindenki úgy kísérte utolsó útjára szeretteit, ahogyan azok meghagyták. Számos történelmi monda, ballada, dal, tánc él még ma is az idősebbek emlékezetében. Sajnos a Tiszában már kevés a víz a tutajok úsztatásához, és még kevesebb a Kárpátokban az erdő. Igazi tutajosok alig élnek. De a Tiszán sem lehetett a háború után tutajozni, mert határfolyó lett, és nagyon szigorúan őrizték.

Valamikor vezető ágazatnak számított az állattenyésztés, a fakitermelés és -feldolgozás, az erdőirtást azonban nem követte újabb telepítés. Ásványkincsekben ma is gazdag, ám többnyire kiaknázatlan ez a vidék; néhány sóbányát be kellett zárni, az ásványvizeket veszélybe sodorta a mezőgazdaságban alkalmazott túlzott és felelőtlen vegyszerezés. A hegyvidék iparosítása, hadiüzemek építése az ökológiailag veszélyeztetett községekben nemcsak a környezetet fertőzte meg, hanem az embereket is. Az életmód megváltozásával elsorvadtak a különböző mesterségek. Nemzetek találkozásának határvonalán élve, a történelem viharaitól tépetten, mégis új erőt kell meríteni a megbékéléshez, a megértéshez. Szellemi és lelki közösséget kell vállalni ebben a gazdaságilag egyre rosszabbodó világban, amikor a magyarság vagy éppen a ruszin eszmeiség ébren tartása adhat erőt, kitartást az életben maradáshoz.

A világháború után Kárpátalja magyar lakossága egy hatalmas, brutális parancsuralmi rendszerű birodalomhoz került, amely az erőszak minden eszközét kipróbálta ezen a kisebbségen. Nem túlzás azt állítani, hogy ez a terület a magyar nyelv gulágja volt. A lakosság egy részét deportálták; 1944–45-ben megszüntettek minden korábbi magyar nyelvű újságot és könyvkiadót. 1953-ban ugyan megnyílhatott az első

magyar iskola, de az oktatás legfontosabb tantárgya az orosz maradt, amelyet több mint tíz éven át anyanyelvként tanítottak.

A Szovjetunióhoz való csatolást természetszerűen a keleti területekről induló migrációs hullám követte. Kárpátalja lakossága jelenleg megközelíti az 1,3 milliót. A migráció ellenére a tízévenkénti népszámlálási adatok alapján megállapítható, hogy magyar nemzetiségű lakossága, eltérően a többi környező ország magyar nemzetiségétől, az 1989. évi népszámlálásig nem csökkent, hanem növekedett. Így az 1959-es adatok alapján 146 ezren vallották magukat magyarnak, míg 1979-ben már 158 ezren. Az utolsó, 1989. évi népszámlálás alkalmával magyar nemzetiségűként 156 ezer kárpátaljai lakost jegyeztek be, ugyanakkor magyar anyanyelvűként 162 ezer lakost.

Kárpátalja magyarok lakta településein napjainkban olykor kétnyelvű, ukrán–magyar helységnévtábla vagy a községházán magyar nemzeti színű zászló fogad. Ha mégsem, ennek nem a szabadság korlátozása az oka, hanem anyagi természetű magyarázata van. Már erre sem telik, s különben is magyarságtudat csak akkor létezhet, ha maga az ember létezik. Kárpátalján viszont nemzetiségtől függetlenül mindenkit egyformán sújt a nincstelenség (a mindenhol létező „ügyeskedőket", vállalkozókat ne soroljuk közéjük). Ukrajna igen szegény, gazdasága teljesen szétesett, csődbe ment.

A szovjet korszak megnyomorító intézkedéseinek számbavételére, nyilvános ismertetésére csak az utóbbi években nyílt lehetőség, s erre a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) vállalkozott. 1991 szeptemberében olyan dokumentumokat tett közzé, amelyek bizonyítják, hogy a férfi lakosság deportálása a szovjet hadvezetés előre kitervelt cselekedete volt. A IV. Ukrán Front katonai tanácsának 1944. október 13-án kelt rendelete értelmében Kárpátalján valamennyi német és magyar hadkötelest hadifogolytáborokba kellett átirányítani. Egyes becslések szerint Szolyván 30 ezer embert gyűjtöttek össze, s a kegyetlen bánásmód következtében már ott 15 ezren pusztultak el.

Az 1956-os magyar forradalom eseményeit ma már reális megvilágításban tálalja a sajtó. Dupka György és Horváth Sándor dokumentumgyűjteménye ('56 Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.) fontos állomás volt ezen az úton. A rendszer sokáig elhallgattatta azokat a hősöket, akik Kárpátalján felemelték szavukat a diktatórikus rezsim ellen. Nagyszőlősön középiskolás fiatalok 1955 őszétől

1957 júliusáig röplapokat terjesztettek, titkos összejöveteleket szerveztek. Polgári engedetlenségre szólították fel a magyar lakosságot; kérték a második bécsi döntés nemzetközi felülbírálását; sürgették a megszálló orosz csapatok kivonulását, a demokratikus rendszer megteremtését. A csoport 14–18 éves tagjait 3–6 év szabadságvesztésre ítélték. A mezőkaszonyi tizenéveseket szintén izgatásért és röplapterjesztésért vonták felelősségre. Hasonlóan büntették meg a gálocsi református lelkészt, Gecse Endrét és a vele szimpatizáló, fegyvert rejtegető fiatalokat. Több városban került sor tüntetésre. A nyugtalanság központja Beregszász volt, ahol istentisztelet alatt követelték az orosz csapatok kivonulását; a megmozdulást brutálisan szétverték.

Általában az 1960-as évek közepe tekinthető a jelentős változás időszakának. Ekkor kezdett megdőlni az az elképzelés, hogy a kárpátaljai magyarságnak kulturális téren önellátónak kell lennie, vagyis a kibontakozóban lévő irodalma nem lehet része az egyetemes magyar irodalomnak. Az íróknak és a költőknek már nemcsak azt a szerepet szánták, hogy az ukrán és az orosz irodalom közvetítői legyenek. 1965-ben önálló napilap lett a Kárpáti Igaz Szó, amely addig csak az ukrán nyelvű cikkek magyar fordításait közölte.

Elsősorban a magyar nyelv és az irodalom helybeli művelése terén játszik fontos szerepet az Ungvári Állami Egyetem. 1964-ben alakult meg a francia–magyar, majd két év múlva az önállósult magyar tanszék. Oktatói színvonalas kutató munkájuk révén nemzetközi hírnévre tettek szert. Lizanec Péter professzor, a tanszék vezetője, a filológiai tudományok doktora, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság elnöke, az Uralica Linguistica folyóirat szerkesztőbizottságának tagja lett az 1988. január 14-én megnyílt Ungvári Hungarológiai Központ igazgatója. Az intézmény kutatási tevékenysége elsősorban a magyar nyelvészet, irodalom és történelem, különös tekintettel a környező etnikumok kulturális és nyelvi kölcsönhatásaira. Munkatársai elősegítik a magyar és az ukrán minisztériumok, kutatóintézetek közötti kapcsolatok fejlesztését, szervezik a hungarológiai szakképzést (oktatást, tankönyvkiadást, szakmai továbbképzést) az ukrán főiskolákon, információs anyagokat szolgáltatnak, nemzetközi konferenciákat szerveznek.

1993. május 6-án jegyezték be a Kárpátaljai Magyar Tudományos Társaság alapszabályát, s így a tudományos fokozattal rendelkező kutatókból és előadókból álló társadalmi szervezet megkezdhette műkö-

dését. 1993. október 1-jén már 26 tudományok doktora és 42 kandidátus tagja volt.

Balla D. Károly költő becslése szerint a migráció során áttelepülő magyarok nagy többségükben értelmiségiek. Eddig is akadtak „hiányszakmák", olyan értelmiségi munkakörök, amelyekben alig találhattunk magyart (ügyvédek, jogászok, közgazdászok, szociológusok stb.). Ma azonban magyar mérnökök, orvosok, pedagógusok, művészek százai hagyják el Kárpátalját...

A Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség, a Kárpátaljai Magyar Cserkészszövetség, a Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség, a Kárpátaljai Területi Pedagógus-továbbképző Intézet, a Kárpátaljai Magyar Néprajzi Társaság, a Kárpátaljai Magyar Könyvtáros Egyesület, a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportja, a Kárpátaljai Magyar Újságírók Független Szövetsége, az Ukrajnai Magyar Értelmiségiek Közössége, a Kárpátaljai Magyarul Beszélő Tudósok Társasága, a Kárpátaljai Magyar Keresztény Orvosok Egyesülete stb. azt mutatja, hogy 1990 és 1995 között a már jelzett problémák ellenére jelentős változások mentek végbe a kulturális és a tudományos életben. A beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház repertoárja, az ungvári és budapesti székhelyű Galéria, illetve Intermix Kiadó színvonalas kötetei, a megjelenő lapok (Kárpáti Igaz Szó, Pánsíp, Hatodik Síp, Kárpátaljai Szemle, Irka, Beregi Hírlap, Szivárvány, Nyomkereső stb.) szintén a magyar nyelvű kulturális élet fejlődésének bizonyítékai. Ugyanakkor azt az alapítványi támogatást is reprezentálják, amely az anyaország részéről megnyilvánul. Sajnos fogyóban van az utánpótlás.

A kb. 28 ezer tagot számláló Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) általános érdekvédelmi szervezet. Tagszervezetei behálózzák a magyarok által sűrűn lakott községeket és városokat. Elsődleges célja: a kulturális igények kielégítése, fejlesztése, az egészséges nemzettudat megőrzése és ápolása.

Ami az oktatást illeti, örvendetes, hogy már a hetvenes években szerveződni kezdett a magyar értelmiség: sikerült leállítani az iskolák beolvasztását, a főiskolán kiharcolni a magyar nyelvű felvételi vizsgákat. Ukrajna függetlenné válásával az ukrán lett az államnyelv, de bizonyos feltételek mellett a törvény kedvezményez a magyar nyelv használatának is. Az ukrán–magyar alapszerződés függvényében született meg a magyar–ukrán kisebbségvédelmi közös nyilatkozat, az uk-

rajnai kisebbségi törvény, a magyar–ukrán kisebbségvédelmi kormányközi vegyes bizottság; utóbbinak tagja lett a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség képviselője is.

Az ukrán kisebbségi törvény rögzítette az anyanyelv használatának jogát: a helységnevek két nyelven szerepelhetnek, ugyanígy magyar és ukrán nyelvűek lehetnek a helységnévtáblák, a középületek cégtáblái is; ahol a magyarság többségben él, a közügyeket anyanyelven kell intézni, és mindenki használhatja nemzeti szimbólumait.

Becslések szerint mintegy száz iskolában tanítják valamilyen formában a magyar nyelvet. Gyakran előfordul, hogy ruszin fiatalok is beiratkoznak, mert véleményük szerint a magyar iskola elvégzése után jobban tudnak érvényesülni (a kereskedelemben előnyös, tolmácsként nélkülözhetetlen, házasságkötés esetén hasznos, magyarországi munkavállaláshoz elengedhetetlen a magyar nyelv ismerete). A Beregszászi Tanárképző Főiskola hivatalos bejegyzése folyamatban van. A nehéz körülmények ellenére (teremhiány, hétvégi oktatás stb.) 1995 szeptemberében második évfolyamába lépett. A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola oktatói vendégtanárként mindent megtesznek a színvonalas képzés érdekében.

1995 szeptemberében már negyedik alkalommal rendezték meg a Kárpátaljai Magyar Könyvnapokat. A Magyar Köztársaság ungvári konzulján kívül minden alkalommal államtitkár(ok), minisztériumi főosztályvezetők, öt-hat kiadó, vendégművészek, írók, költők vesznek részt a rendezvényen.

Ha a magyarság olyan sok vihart átvészelt már több mint ezeréves itt-tartózkodása alatt, akkor megvan a remény a jövőre nézve is. Bár az utóbbi idők fokozódó szegénysége, az anyagi nehézségek, a rosszabbodó közbiztonság, a félelmetes kivándorlás, a hiperinfláció, a politikai ellentmondások és a jelen aggasztó gondjai mellett eltörpülhet az optimista jövőkép.

1990. december 1-jén, a független Ukrajna létrejötte után, a kárpátaljaiak 78 százaléka szavazott a terület autonómiájára (vagyis különleges státusú önkormányzatának megteremtésére). A beregszászi járásban pedig az állampolgárok 81,4 százaléka tett hitet a Magyar Autonóm Körzet létrehozása mellett.

Az erre irányuló remények megvalósulásának egyelőre a törvény betűje állja útját. A korábbi autonómia-törekvésekkel szemben is az

volt a hatalom legnyomósabb érve, hogy Ukrajna alkotmánya nem ismeri a közigazgatási territoriális autonómia fogalmát, tehát létrehozása alkotmányellenes. Kell-e mondanunk, hogy ha egy konkrétan a kisebbségekkel foglalkozó törvény sem ismer ilyen lehetőséget, akkor az hiányzik az új alkotmánytervezetből is?! A törvényben azonban mégis előfordul az autonómia szó, mégpedig „kulturális autonómia"-ként. Ám ezen sem azt értik, amit a magyarság szeretne, hanem pusztán azt, hogy az állam minden nemzetiségi kisebbség számára garantálja az anyanyelv használatát és az anyanyelvi oktatást, a nemzetiségi kulturális hagyományok fejlesztését, a nemzeti jelképek használatát, a nemzeti ünnepek méltatását.

(Utószó. – Részlet. – Bonkáló Sándor: A rutének. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel – Budapest 1996.)

Kárpátaljai könyvek és sorsuk

Néhány évvel ezelőtt szinte minden kárpátaljai magyar iskola örömmel vette volna, ha hazai tankönyvet kap ajándékba, hiszen a gyerekeknek nem volt miből tanulniuk. Szerencsére azóta változott a helyzet. Olyan tankönyveket jelentetnek meg, amelyeket jól fel tudnak használni a magyar nyelvű oktatásban. Ezeknek elsősorban az az előnyük, hogy átgondolt koncepció alapján íródtak, és az egyes osztályok tananyaga egymásra épül. A magyarországi könyveket inkább csak kiegészítésképpen forgatják, mert több alternatív programot képviselnek, és nehezen egyeztethetők össze az ottani követelményekkel.

Az utóbbi öt-hat évben a tudományos és ismeretterjesztő, valamint a szépirodalom kiadása terén is jelentős változások mentek végbe. Kezdetben a felfokozott olvasói érdeklődés kielégítéséhez még megfelelő anyagiak is párosultak, vagyis kelendő volt az áru, az utóbbi időben azonban mindenki pénzhiánnyal küzd.

Dupka György, az Intermix Kiadó Kft. igazgatója olyan ember, aki szívén viseli a kárpátaljai magyarság kultúrájának ügyét. 1986-tól 1992-ig az ungvári Kárpáti Könyvkiadó magyar osztályának volt a szerkesztője. Magyarországi barátai segítségével alapította meg a könyvkiadással, -kereskedéssel és szolgáltatással foglalkozó cégét.

– *A kárpátaljai könyvpiacon hány kiadó van jelen?*

– Az Intermixszel együtt öt. A Galéria Könyvkiadó igazgatója Balla D. Károly költő. Könyvei hamarosan az Ung-Bereg Alapítvány támogatásával jelennek meg. A Tárogató – az első humoros lap – főszerkesztője, Tárczi Andor 14 könyvet jelentetett meg. Az Új Mandátum részben beregszászi és magyarországi bejegyzésű, vezetője Penczkófer János. Megvan még a Kárpáti Kiadó is, de a könyvei nem fogynak, leértékelődtek. Minden kiadó pályázati támogatást kap Magyarországról.

– *A legnagyobbnak az Intermixet tartják, mert négy év alatt száz szerzőnek közel 300 könyvét adta ki 5–10 ezer példányban. Legsikeresebb sorozatuk a Kárpátaljai Magyar Könyvek. A több mint hetven kötetükből melyeket tart legérdekesebbeknek?*

– S. Benedek András A tettenérhető történelem című könyve kárpátaljai nemzetiségi és kultúratörténeti kiadvány. Nem tanulmány, hanem inkább esszé. Ez azonban előnyt jelent, hiszen a felnövekvő nemzedék számára érdekesen és közérthetően fogalmazza meg a nemzetiségi azonosságtudatot, amelynek csakúgy része a táj, a lakók, kulturális hagyományaink (az irodalom, a sajtó, a képzőművészet, a közművelődés és a vallás), mint közös történelmünk vagy társadalmi és politikai törekvéseink. A Rákóczi virágai című könyvünk kárpátaljai történeti és helyi mondákat tartalmaz, a Kárpát-medencei magyar paletta pedig a határon túli festők művészetét mutatja be. Publikáltuk az 1848-as forradalom kárpátaljai nemzetőreinek életrajzát, és megismertettük az olvasókat a szabadságharcban betöltött példamutató szerepükkel. A Kárpátaljai Állami Levéltárban számos olyan dokumentumot őriznek, amelyről a nagyközönségnek eddig nem volt tudomása. Az 1993-ban kiadott *Levéltári kalászatok* anyaga több vonatkozásban kiegészíti történelmi eseményeinkről, nemzetünk nagyjairól alkotott képet. A Koncepciós perek magyar elítéltjei, '56 Kárpátalján, Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól olyan adatokat, visszaemlékezéseket ad közre, amelyek megjelentetése hosszú évtizedeken át elképzelhetetlen volt. Nyilvánosságra hoztuk vidékünk demográfiai adatait, kiadtuk a Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának antológiáját, megjelentettünk verseskötéteket, novellákat, regényeket.

– *A többi sorozatuk is figyelemre méltó.*

– Mivel az itteni városokban hivatalosan nem árusítanak hazai kiadású könyveket, szükség volt az Örökségünk sorozat megindítására. Magyarországi kezdeményezésre Fekete Gyula íróval együtt a ma élő és a klasszikus alkotók összes munkáiból adtunk válogatást (vers, próza, ifjúsági és gyermekirodalom). Voltak közöttük a világirodalom nagyjai is. Nem ragaszkodtunk ahhoz, hogy csak az Intermix jelentesse meg, ezért már Erdélyben és Magyarországon is napvilágot látott egy-egy kötet. Egyébként mindig azt adjuk ki, amire a közösségeknek szüksége van. Ezért jelentetünk meg tankönyveket, tanári kézikönyveket, az egyházi iskolák részére pedig hittankönyvek. Például a Kárpát-medencei magyar könyvek sorozatban négy osztály számára adtuk ki a Magyarságismeretet, amelyben a népünk eredetétől, a honfoglalástól kezdve történelmünkön, irodalmunkon át zenetörténetig, építészetig, népszokásokig minden szerepel.

– Kárpátalját járva azt tapasztalja az ember, hogy óriási az elszegényedés. Pénz élelemre sem nagyon akad, ezért kétséges, hogy vásárolnak-e könyveket. Igaz, az árjóval alacsonyabb a magyarországinál, de a jövedelmi viszonyok is másképpen alakulnak.

– Nagyon nehéz gazdasági helyzetben van Ukrajna, ezért kultúrára az emberek csak keveset tudnak költeni. Amíg '92 és '94 között 5–10 ezer példányban jelentettünk meg köteteket, újabban csak 300–1000 példányt adunk ki. A Kárpáti Igaz Szó című lap 30–40 ezres példányszáma is 6–7 ezerre csökkent. Gazdasági válság idején sem új, sem régi könyveket nem lehet eladni. A könyvek túlnyomó részét az iskolák, könyvtárak ingyen kapják meg, így legalább hozzájuthatnak az olvasók. Azt hiszem mostanában minden kiadónk ilyen humanitárius tevékenységet folytat.

Koncepciós magyar perek elítéltjei

Döbbenetes erejű könyvet vásároltam Beregszászon: „Koncepciós perek magyar elítéltjei. – A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve (1944–1957)". Három fejezetben és a függelék dokumentumaiban, 116 oldalon tárulkozik fel a kommunista „igazságszolgáltatási rend" logikája, gyakorlata, a megtorló intézmények és koncepciós perek pokoli látomásokat idéző világa.

A demokratizálódási folyamat lehetővé tette, hogy levéltári kutatások alapján nyilvánosságra hozzák az eltűntek, a halálra, a kényszermunkára ítéltek nevét, a koholt vádakat. Bűnösnek számított mindenki, aki a Horthy-rezsim alatt bármilyen hivatalt, állami, egyházi tisztséget töltött be Kárpátalján. Lágerekbe vitték a hajdani leventeoktatókat, az egykori hivatalnokokat, a római és görög katolikus, a református papokat. A kötet legterjedelmesebb része a Bűn volt imádkozni címet kapta a Kárpátaljai magyar könyvek sorozat 10. darabjaként megjelent dokumentum- és visszaemlékezés-gyűjteményben. A vallás likvidálása kezdettől fogva alapvető célja volt a szovjet állam politikájának, s ezt a frissen bekebelezett területen a papok sorainak megritkításával próbáltak elérni. Bendász István görög katolikus kanonok Öt év a szögesdrót mögött című naplója a közelmúltban már megjelenhetett. A munkácsi görög katolikus egyházmegye történetét is szerette volna megírni, de két évvel ezelőtti halála megakadályozta ebben. Nagyszőlősön letelepedett fia, Bendász Dániel adja közre az összegyűjtött anyag egy részét, s a tényeket újabb adatokkal egészíti ki. 1945 és 1949 között 139 görög katolikus papot ítéltek huszonöt évi kényszermunkára. Az életben maradottak 1955–1956-ban amnesztiával szabadultak, de újabb ötévi kényszermunka várt rájuk, ha tovább folytatták lelkipásztori tevékenységüket. 1989 decemberében a szovjet hatóságok legalizálták az egyházat, de rehabilitációjára a mai napig nem került sor.

Az ungvári különleges bíróság tizennyolc római katolikus papot küldött szibériai kényszermunkára. A templomokat államosították, meggyalázták: raktár, tornaterem, kolhoziroda, uszoda, ravatalozó,

szerelőműhely, istálló lett belőlük. 1989-re tehető a római katolikus egyház újjászületése is. A matuzsálemi kort elért nyolc pap munkáját jelenleg hat magyarországi segíti. A hívők száma 65 ezerre tehető, 15 százalékuk szlovák és német. A korábban bezárt templomokat visszaadták, folyamatban van a paplakok, plébániák és más egyházi épületek peres eljárás útján történő visszaszerzése is. A magyar református egyház papjai közül húszan raboskodtak a szibériai lágerekben, többen már nem térhettek haza. Míg 1941-ben Kárpátalján kilencvenegy gyülekezet és száztíz lelkész volt, ma nyolcvannégy gyülekezetet és mintegy húsz lelkészt tartanak nyilván. A jelenlegi hatalom kezdi partnernek tekinteni a hívőket. Az elítélt, illetve mártírhalált halt lelkészeket rehabilitálták.

A kötetben több száz név és életrajzi adat szerepel, legtöbbször a 6–15 soros ismertetések megemlítik az elítélés, a fogva tartás körülményeit és a visszatértek „utóéletének" állomásait. Az adatgyűjtés azonban nem teljes. Talán sohasem lehet az, mert a sztálini gépezet nem hagyott maga után mindig nyomokat...

(Koncepciós perek magyar elítéltjeinek emlékkönyve 1944–1955. Dupka György közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest 1993.)

Levéltári kalászatok

Csatáry György Levéltári kalászatok (tanulmányok, szövegközlemények) című munkája a Kárpátaljai Állami Levéltár múltját és tevékenységét vizsgálja. Ehhez hasonló tanulmány vagy írás eddig kevés jelent meg. Ennek legfontosabb oka az volt, hogy az 1944-es rendszerváltás után a levéltárak a belügyi szervek (KGB) felügyelete alá kerültek, és csak különleges engedéllyel lehetett az anyagokat tanulmányozni. Ez elsősorban az 1919 és 1944 között képződött iratokat érintette. Az utóbbi években azonban feloldották a tilalmat, így a szerző – aki egyúttal levéltáros is – hozzájuthatott ezekhez a páratlan dokumentumokhoz.

Történelmünknek számos olyan fejezete van, amelyhez egyedülálló adalékokat szolgáltatnak az újra felfedezett levelek, okiratok. A szerző ezeket a levéltári anyagokat történelmi sorrendben, a megfelelő személyiségekhez és eseményekhez kötve rendezi el könyvében. Helyhiány miatt a levéltár anyaga Ungváron, Munkácson és Beregszászon található; ez a széttagoltság nagyban korlátozza a kutatások összehangoltságát.

Az 1526 előtti dokumentumok sorában a legrégebbi irat 1342-es keltezésű; a szerző által összeállított jegyzékekben Ung megye főispánjának irataitól kezdve a Perényi család levéltárán át a munkácsi görög katolikus püspökség levéltáráig több mint 120 levél és okirat adatai szerepelnek. Fellelhetők a beregszászi levéltárban a Hunyadi család és Mátyás király oklevelei is. Az 1445-től 1449-ig terjedő időszakban például 12 oklevél tárgyalja a Hunyadiak és Munkács kapcsolatát. Hajdú megyei érdekességű az a lelet, amely szerint a legkorábbi, Hunyadi János által 1445. április 14-én kelt okirat Böszörményben látott napvilágot. Ebben Munkácsot a szabad városok sorába emeli, az uradalmi tiszteket kitiltja a város területéről, és felszabadítja lakóit a Beregszászból történő borszállítás alól.

Az ugyanebben a levéltárban őrzött kuruc kori dokumentumok között II. Rákóczi Ferenccel és a szabadságharccal kapcsolatos mintegy 900 irat lelhető fel. Szintén itt olvasható Ugocsa megye Ujhelyi Ist-

vánnak és Ujhelyi Ferencnek küldött utasítása, akiket az 1705. szeptember 1-jén Rákos mezején megtartott országgyűlésre delegáltak. A kötetben II. Rákóczi Ferencnek a munkácsi görög katolikus papok vagyonának védelmében írott oltalomlevele is megtalálható.

A Kárpátaljai Állami Levéltárban őrzött kordokumentumok (latin nyelvű okiratok, egyházi jegyzőkönyvek és számos hetilap) anyagának segítségével felvázolható az is, hogy a magyar korona milyen úton és miért került Kárpátaljára. 1805 decemberében – Napóleon csapatai elől – vasládában, 13 pecséttel és pánttal lezárva, erős katonai kísérettel Munkácsra szállították a Budai Várból a királyi ereklyéket. A háborús veszély elmúltával 1806. március 10-én, immár ünnepélyes külsőségek között, ismét útnak indult a díszes menet az országjelvényekkel együtt a visszafelé vezető úton.

Széchenyi István életének, életművének terjedelmes levéltára és gazdag szakirodalma van. Munkásságának főbb állomásait már évtizedek óta kutatják. Tevékenységének egyik legkedvesebb színfoltja – legalábbis a beregiek számára – az a tény, hogy második tiszai tanulmányútja alkalmával (1846. július 15.–szeptember 14.) Beregszászon is járt, tárgyalt a megye vezetőivel. Ugocsa és Ung megye táblabírájává választották. Számos levél őrzi a Tisza szabályozásával kapcsolatban tett körútjait és az erről alkotott véleményét. Vannak itt jegyzőkönyvek a beregszászi nemzetőrség megalakulásáról és tevékenységéről, olvasható Bay Ferenc jelentése az orosz–kozák csapatok Verecke környéki betöréséről. Megtalálhatjuk báró Perényi Zsigmond 1849-ben kivégzett vértanú végrendeletét és közvetlenül a halála előtt írt leveleit. Megjegyzendő, hogy a Perényi család hatalmas mennyiségű iratot hagyott hátra, s ennek teljes értékű feldolgozása sok időt vesz igénybe. Az azonban ismeretes, hogy 1321-től kezdődően közel 40 főispán került ki e nemzetségből. Közülük a 34. volt Zsigmond, a nemzet mártírja.

Az okiratokból kiderül, hogy Ungvár díszpolgárai között találhatjuk Kossuth Lajost, a fiát, Kossuth Ferencet, Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi minisztert, Tisza Istvánt.

Csatáry György, a kötet összeállítója és szerzője-szerkesztője mindössze 31 éves, a Beregszászi Állami Levéltár munkatársa. Négy éve publikál rendszeresen történelmi tárgyú cikkeket és tanulmányokat.

Saját bevallása szerint szeretne hozzájárulni ahhoz, hogy a Kárpátaljai Állami Levéltár felbecsülhetetlen értékű adattárát bekapcsolja a tudományos vérkeringésbe. Felmerül a kérdés: az Intermix Kft. Kiadó gondozásában (Ungvár–Budapest) megjelent kötet a magyarországi tudományos vérkeringésbe bekerül-e, ha nálunk nem kapható?

(Csatáry György: Levéltári kalászatok. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest 1993.)

Örvendetes, hogy a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban immár a 13. kötet jelent meg budapesti közreműködéssel. A 102 oldalas könyv a Pillanatképek múltunkból alcímet kapta, de részletesen esik szó benne az ott élő nemzetiségek jelenéről és összetartozásáról is.

A szerző előszavában így határozza meg a kiadvány célját: „Mi, jelenkorban élők, nem ismerhetjük összességében a múlt eseményeit, azoknak az embereknek az életét, akik szenvedő alanyai voltak a földrajzi tényezőket általánosító történelemnek. Az erőszakos beavatkozás az emberek életébe, gondolkodásmódjába, valláserkölcsi felfogásába, szellemi és tárgyi kultúrájába megfertőzte a nép lelkét egy újkori betegséggel: a közömbösséggel. Már alig hiszünk valakinek vagy valamiben, vissza kell tehát fordítani tekintetünket az igazság felé, ki kell fejleszteni az emberekben a kölcsönös megbecsülés és felebaráti szeretet érzését, vissza kell adni nekik a hitet."

Annyira szép és igaz program ez, hogy akár az ukrán politika is hivatalossá tehetné.

Árpa István hiánypótló könyvében közreadja a hagyományok és népszokások naptárát, leírását, köztük azokét is, melyek már kihalóban vannak (például a bőgő temetését, a kamasz fiúk legénnyé avatását). Kárpátalján a magyar, ukrán, ruszin, orosz, szlovák, cseh, lengyel, román, cigány, német, olasz, zsidó, fehérorosz nyelvi és etnikai csoportok megismertetésük és elismertetésük vágyát hordozzák szívükben; ragaszkodnak saját kultúrájukhoz, szokásaikhoz, nyelvükhöz. A szerző kifogásolja, hogy társait olyan gyakran illetik őket a „határon túli magyarok" jelzős szerkezettel, holott a határok mesterségesek, a kárpátaljai magyarokat az anyaországgal összekötő nyelv, kultúra, népszokások, azonosságtudat pedig magától értetődő, természete, s összekötő eszköz, jelenség és folyamat.

Árpa István arra biztatja sors- és honfitársait, hogy tanulmányozzák és tegyék közkinccsé a Kárpátalján együtt élő nemzetiségek művészetét, hagyományait, érintkezési pontjait. Ennek szellemében taglalja a magyar–ruszin népköltészet kapcsolatait, Hodinka Antal kutatásait.

Sajnálatos azonban, hogy Bonkáló Sándor (1880–1959) munkásságáról egy szót sem ejt, pedig Nyugaton őt tartják a ruszinok legnagyobb filológusának. Öt könyvével, számos értékes tanulmányával méltán szolgált rá erre a minősítésre. A magyar–ruszin (rutén) nyelv kölcsönhatásait, a huculok életmódját, alföldi munkavállalásait, hangtanát ugyanúgy górcső alá vette, mint e népcsoport irodalmát és korabeli sajtótermékeit.

A román folklór aknaszlatinai ünnepe, a szlovák nemzetiségi kisebbség, a zsidó hitközösség, a magyar anyanyelvű cigány zenészek, Ungvár kulturális élete és múltja Árpa Istvánt ugyanúgy érdeklik, mint a kárpátaljai ruszinok egyházi uniójának kulturális hatása, a körösmezői, a rahói, a terebesfejérpataki magyar nyelvű oktatás, a nagydobronyi népdalok vagy a kenyérsütés, a lekvár főzés hagyománya.

A szerző minden fejezetben számos nevet és adatot említ. Stílusa egyszerű, a közérthető megfogalmazás példaképe lehet. Ez a nyelvezet nyilván nem véletlen, hiszen olyanokhoz szól, akiknek anyanyelvi szókincsük már fogyóban van, vagy idegen nyelvként beszélik a magyart.

Való igaz – állítja a könyv szerzője – a határok mesterségesek. Vajon mikor lesz már természetes – kérdezem én –, hogy a „határon túli" irodalom nálunk, a „határon inneni" pedig Kárpátalján is kapható lesz? Mert az irodalomnak nem lenne szabad mesterségesen határt szabni.

(Árpa István: A tiszaháti nemzetiségek életéről. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest 1993.)

Az Ungvári Hungarológiai Központ gyűjteménye

Közhelynek számít már az a latin bölcsesség, amely szerint a könyveknek is megvan a maguk sorsa („habent sua fata libelli"). A magyar filológiai tanszék fennállásának 30. és az Ungvári Hungarológiai Központ megalakulásának 5. évfordulója alkalmából megjelent kiadvány megszületését a Művelődési és Közoktatási Minisztériumnak, valamint az Intermix Kiadónak köszönheti. Megkésve ugyan, de néhány példánya eljutott az anyaországba. Tizenhárom nyelvészeti, irodalomtörténeti, történelmi és néprajzi tanulmány ad képet a kárpátaljai magyarság múltjáról, jelenéről. Olyan adatokat tudhatunk meg az igényesen szerkesztett tanulmánygyűjteményből, amelyek a hazai sajtóban még nem jelentek meg.

Kárpátalján jelenleg 578 ukrán tannyelvű iskola mellett 91 magyar iskola működik, igaz, közülük 60 oktatási intézményben két nyelven folyik a tanítás. Nyolcvan óvodában és bölcsődében tanulják magyarul a verseket, hallgatják a meséket. 1963. szeptember 1-jén indult meg az Ungvári Állami Egyetemen a magyar nyelv és irodalom szakos tanárok képzése. Ebben a tanévben már 12 tanár tanítja a 19 kötelező tárgyat. 30 év alatt 481-en kaptak diplomát. Említésre méltó az a tény is, hogy már harmadik éve vesznek részt részképzésen a hallgatók az ELTE-n és a KLTE-n, nagy számban jelentkeznek a Debreceni Nyári Egyetemre is. Számos magyar előadó megfordult a tanszéken, köztük Ortutay Gyula, Bárczi Géza, Hajdú Péter, Benkő Loránd, Kálmán Béla, Sebestyén Árpád, Vekerdi József és Deme László.

Lizanec Péter szerkesztő megjegyzi: „Sajnos az utóbbi időben divattá vált a tagadás. Egyesek (akik nem ismerik a munkánkat) azt állítják, hogy a tanszéken nincs kit tanítani (közben három-négy jelentkező van egy helyre a felvételikor), s a kárpátaljai értelmiség halálra van ítélve stb. Biztosak vagyunk abban, hogy fölöslegesen kongatják a vészharangot, a tudományt nem lehet huzamosabb ideig a politikai szólamok szolgálólányává tenni."

A bloomingtoni, római, párizsi és hamburgi hungarológiai központ után 1988-ban Ungváron született meg az ötödik olyan szellemi cent-

rum, amely magyarságtani kutatásokat, kiadói munkát végez, nyelvtanfolyamokat tart. Az Ungvári Hungarológiai Központ eddig kétszer adta ki az Acta Hungarica című 15 ív terjedelmű tudományos évkönyvét. A szakemberek számos témakörben publikálnak: tiszaháti helynevek, irodalmi kapcsolatok, magyar népviselet, nyelvjárások, nyelvi kölcsönhatások, jövevényszavak, vallási népszokások, népi növényismeretek.

Érdemes kiemelni a kötetből Vaszócsik Verának A magyar irodalomtörténet középiskolai és egyetemi oktatásának problémái című tanulmányát, amelyben a szerző elpanaszolja, hogy a rendszerváltás óta az iskolákban általában nem történt meg a szemléletváltás. A tantervek „még ma sem tüntetik fel Németh László munkásságát, a népi írók közül csak Veres Péter és Illyés Gyula szerepel egy-két művel, sőt még a Nyugat első nemzedékeinek képviselői közül is csak Ady és Móricz kap teret, Juhász Gyulának és Tóth Árpádnak csupán egy-egy versét olvashatják, de szó sincs Babits Mihály vagy Kosztolányi Dezső életművéről, a Nyugat második-harmadik nemzedékének létezéséről. S így nemhogy az irodalom folytonosságáról nem esik szó, de nem is említik a huszadik századi magyar irodalom sokféle stílustörekvését, főbb irodalmi csoportosulásait." Enyhén szólva, ez valóban *sajátos* válogatás, és aligha elfogadható az az érv, hogy nem akarják túlterhelni a tanulókat.

A kötetet függelék egészíti ki, ám a protokolláris, feliratozás nélküli fotók helyett a magyar olvasónak sokkal többet „mondana" bármilyen tanulmány, bibliográfia, (képző)művészeti illusztráció. A Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozat 20. kötete mindössze kétezer példányban jelent meg, így aztán nagy kérdés marad, hány jut(ott) át Magyarországra.

(Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye. Kárpátaljai Könyvek 20. Összeállította: Lizanec Péter, Horváth Katalin. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest 1993.)

A Kárpátaljai magyar könyvek 32. köteteként jelent meg Szöllősy Tibor összeállításában a Kárpát-medencei magyar paletta című tanulmánygyűjtemény, amely az 1993. május 1-jén és 2-án a técsői Hollósy-napokon elhangzott előadásokat tartalmazza. A kötetből megismerhetjük Hollósy Simonnak, a nagybányai művésztelep alapító mesterének életútját (Máramarossziget, 1857. február 2. – Técső, 1918. május 8.). A XIX. századi naturalizmus és realizmus egyik legnagyobb képviselőjének, az örökké vajúdó, rendkívül impulzív, szenvedélyes, hazafias gondolkodású Hollósy Simonnak a képei a magyar festészet gyöngyszemei közé tartoznak. Técsőn bontakozott ki új színés formaábrázolása. A plain airrel rokon képeket alkotott, késői korszakában pedig az impresszionizmushoz közeledett.

A Tengerihántás és a befejezetlen Rákóczi-induló alkotója halálának 75. évfordulója lehetőséget adott arra, hogy a határon túl élő ismertebb festők és kritikusok bemutathassák Kárpátalja, a Vajdaság és Szlovákia magyar festői palettáját.

Balla László szerint Kárpátalja képzőművészete máig is terra incognita a magyarországi művészettörténet számára. A kárpátaljai magyar iskolának három nemzedékét tárgyalja. Az elsőhöz Ferenczy Károly tanítványa, Erdélyi Béla tartozott, akinek szuggesztív erejét, virtuóz csendéleteit szenvedélyes, tobzódó színimádatát, jéghideg zöldes fényének sajátos ragyogását ma is megcsodálja a művészetet kedvelő közönség. Boksay József tájképei ünnepélyesek, szomorkásan derűsek. Grabovszky Emil a melankolikus, mégis optimista hangulatú ábrázolásnak volt a mestere. A második nemzedék általában az előző generáció tanítványa: Koczka András, Kontratovics Ernő, Soltész Zoltán, Petky Sándor, Manajló Tivadar, Boreczky Béla és Glück Gábor. A harmadik nemzedéket elsősorban Szőnyi István tanítványa Szőke István, illetve Habda László, Kassai Antal, Balla Pál, Medveczky Miklós, Medveczkyné Luták Edit képviseli.

Duranci Bélának A Vajdaság képzőművészete a két világháború kö-

zött című tanulmánya is ismeretlen világba kalauzol. Az itt élt és élő művészek Kassák Lajos követői; kísérletező, temperamentumos lázadók: Oláh Sándor, Farkas Béla, Pechán József, Zsénár Emil, Várkonyi Emil és mások. A szerző tárgyilagosan mutatja be azoknak a szerb származású és nevű, de a Vajdasághoz kötődő festőknek a munkásságát is, akik Újvidéken, Zágrábban vagy Belgrádban rendeztek kiállításokat. A színek mesterei voltak, vagy éppen a „pesti kör" felé orientálódtak. Itt és minden tanulmány végén értékes bibliográfiai mutatót találhatunk.

Jurecskó László tanulmányából (Magyarországi művészek a két világháború között Nagybányán és Felsőbányán) többek között kiderül, hogy a nagybányai kolónia alapításának centenáriumát 1996-ban egy nagy kiállítással szeretné a Magyar Nemzeti Galéria megünnepelni, ahol remélhetőleg a romániai gyűjteményekben őrzött jelentős műveket is bemutathatják. Erre garancia a két ország között létrejött megállapodás és a már megalakult magyar–román szervezőbizottság. Hollósy alkotásain kívül tehát Réti István, Ferenczy Károly, Thorma János, Szőnyi István, Pászk Jenő, Gráber Margit, Aba-Novák Vilmos, Patkó Károly, Kmetty János, Pirk János és mások képeiben is gyönyörködhetünk majd.

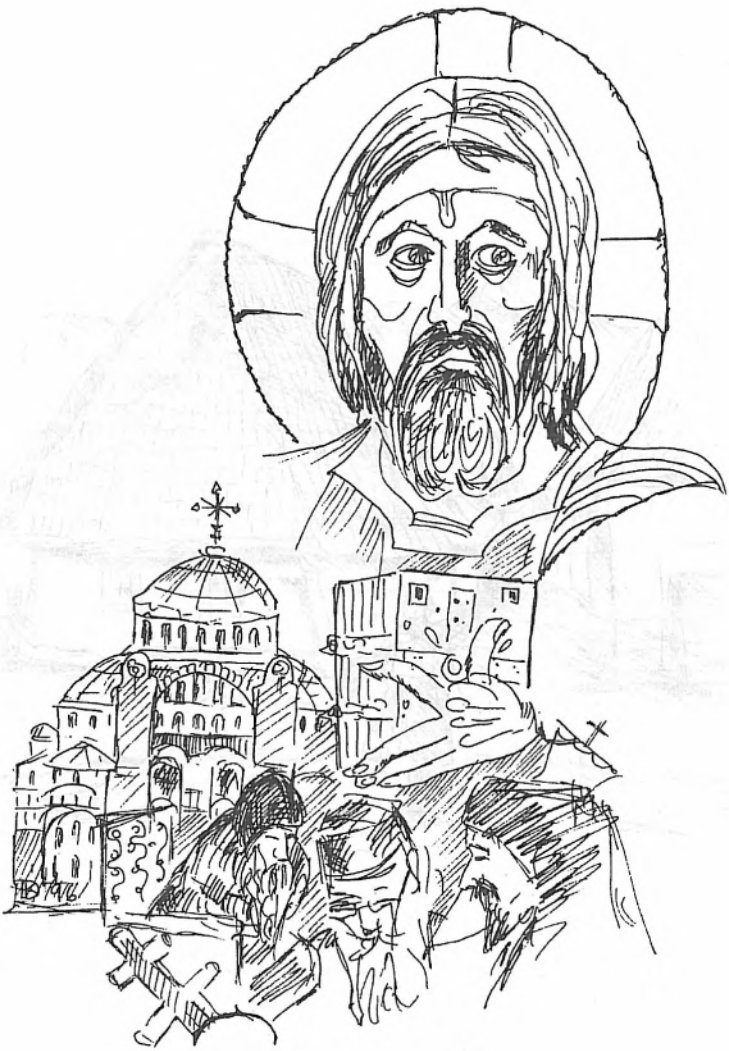
Szabó Lilla A kassai képzőművészet a két világháború között című técsői előadásában szomorú tényként említi meg, hogy 1919-től a leválasztott magyarság művészete elvesztette budapesti szervezőerejét, és széttöredezett. 1945 után pedig a magyar művészettörténet idegennek minősítette az elcsatolt területek képzőművészetét, s ha mégis a hazai művészet felől közeledett hozzá, akkor a provinciális jelzővel illette.

A kötet hallatlan érdeme, hogy áttekintést ad az olykor elszigeteltségben élt (élő), a magyar hagyományokat folytató, határon túli festők művészetéről, s a hazai művészettörténet számára tálcán kínálja fel az egybevetés, az értékelés lehetőségét, hogy ezáltal gazdagabbá, teljesebbé váljék.

(Kárpát-medencei magyar paletta. – Técsői Hollóssy Napok 1993. – Szöllőssy Tibor összeállításában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest 1993.)

A református magyarság a Kárpát-medencében a második világháború után sehol sem került olyan megalázó helyzetbe, mint Kárpátalján. A sztálinizmus nem kímélte az egyházakat, lelkészeit és híveit annak ellenére, hogy lelki szolgálatuk valójában nem sértette a fennálló törvényeket. A fondorlatos szovjet rendszerben alkalmazott antihumánus igazságszolgáltatás azonban vádakat koholt (terrorista akció, összeesküvés, kártevés, fegyveres felkelés, hazaárulás, a nemzeti burzsoázia segítése, kémkedés, ellenforradalmi propaganda és agitáció, szabotázs, a feljelentés elmulasztása stb.). A református egyház papjai közül húszan különböző konstruált perek áldozataiként szibériai lágerekben raboskodtak, s néhányan belehaltak az embertelen bánásmód okozta szenvedésekbe. Egyébként a koncepciós perekre jellemző volt, hogy a lelkészek hivatalból kirendelt ügyvédei gyakran magától az elítélttől tudták meg a vádat – már a tárgyalás után. Az elítélt családtagjai által befizetett 250 rubel összegű díj fejében sok esetben arra sem voltak hajlandók, hogy megjelenjenek a tárgyaláson. Persze nincs kizárva annak lehetősége sem, hogy a tárgyalás napját nem is közölték velük.

A Kárpátaljai Református Egyháznak 1944-ben 90 temploma, 6 imaháza, száznál több lelkésze és hitoktatója volt, tagjainak száma gyermekekkel együtt meghaladta a 140 ezret. A szovjet csapatok megérkezése elől 40 lelkész elmenekült, 1946-ban még 55 lelkipásztor szolgált. Számuk az 1948–49-ben fokozódó üldöztetés, letartóztatások, elhurcolás, majd elhalálozás, illetve áttelepülés révén a 70-es évekig 20-ra csökkent. Gulácsy Lajos, az egyház mai püspöke hét és fél évet, elődje Forgon Pál négy évet töltött fogolytáborban. Az egyháztól elvették iskoláit, elkobozták a paplakokat, néhány templomot is kisajátítottak állami célra. Utánpótlás nem volt 1974-ig, amikor a református egyház először kapott engedélyt két lelkésztanuló képzésére. Azóta enyhült az állam szigora. 1989-ben öt templomot adtak vissza, és 1990-ben az ukrán állam elismerte az egyház jogi személyiségét.

A református kárpátaljai területen főleg a '70-es évek óta érezhető a szabadabb légkör. Komoly munkát végeznek a belmisszió terén, amely felöleli az egyházi élet teljes spektrumát – a szociális elkötelezettségtől az evangelizációig. A missziós körök tevékenysége új lendületet adott a belmisszió kiteljesedésének. A munkácsi és nagyszőlősi árvaház létrehozása a reformátusok rendkívüli áldozatkészségéről tanúskodik. Nagyberegen, Tivadarfalván és Nagydobronyban pedig magyar nyelvű református gimnáziumot tartanak fenn.

A kommunista vezetők súlyos csapást mértek a görög katolikus egyházra, papjaira és híveire is. A lelkészek nagy része a munkatáborok szögesdrótja mögé került, mert nem tagadta meg a római pápa fennhatóságát, és nem csatlakozott a Moszkva irányítása alatt álló pravoszláv egyházhoz. 1949-ben az ungvári bíróság 128 papot ítélt 25 év kényszermunkára. Az életben maradottak közül sokan csak az 1955–1956-os amnesztia után térhettek vissza szülőföldjükre, de ha továbbra is folytatták lelkipásztori tevékenységüket, újabb kényszermunka, vagy kitiltás várt rájuk. 1989. december 13-án visszaállították jogaiba a kárpátaljai görög katolikus egyházat, és engedélyezték a szabad vallásgyakorlatot.

A római katolikus egyház 48 latin szertartású papja közül 1945 és 1956 között 18-at tartóztattak le. A vallásos egyesületeket megszüntették, a gyermekek hitoktatását kiszorították az iskolákból, majd teljesen betiltották. A plébániákat, egyházi irodákat, papi lakásokat át kellett adni az államnak (felmérhetetlen, mennyi régi okirat, történelmi dokumentum tűnt el nyomtalanul), de az anyakönyveket is maguknak követelték a hatóságok. Az államosított templomokat az egyházközségek bérbe vették, de használatukért adót kellett fizetniük. Folyamatosan zárták be a templomokat, és a szent helyeket raktárrá, műhellyé, tornateremmé, múzeummá alakították át.

Jelenleg a rendkívüli lelkészhiánnyal küzdő római katolikus egyház nagy erőfeszítéseket tesz a lelkigondozás és a hitélet újjászervezése érdekében. Ehhez Magyarországról küldött ferences rendi szerzetes papok nyújtanak jelentős segítséget. A kárpátaljai római katolikus egyház szervezeti formája apostoli kormányzóság, amelynek élén pápai nuncius áll. Helyettese Kárpátalja első római katolikus püspöke, Majnek Jenő Antal, akit 1996 januárjában iktattak be tisztségébe Munkácson. A 45 éves ferences rendi szerzetes 1989-ben ér-

kezett Magyarországról missziós feladattal. Az apostoli kormányzóság területén élő magyar, szlovák és német hívek tábora 60–70 ezerre tehető. A hitéletnek rendkívül nagy szerepe van a magyarságtudat megőrzésében.

(Utószó. – Részlet. – Bonkáló Sándor: A rutének. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel–Budapest 1996.)

Dalmay Árpád, a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség elnöke a közelmúltban Debrecenben járt. Személye kitörölhetetlenül összekapcsolódik a kárpátaljai magyarok érdekeinek védelmével, a beregszászi járás autonóm körzetté nyilvánításának tervezetével.

– *A kárpátaljai magyarság volt az első, amely intézményes formában, tehát jogi személyként követelte az autonómiát. Népszavazást is tartottak ezzel kapcsolatban 1990-ben.*

– Ezt megelőzően több kísérletünk volt. A kárpátaljai vajdaságról és annak önkormányzatáról Teleki Pál miniszterelnök terjesztett elő törvényjavaslatot az országgyűlésnek 1940. július 23-án, de nem talált pozitív visszhangra. 1972 tavaszán fiatal értelmiségiek levelet intéztek Brezsnyevhez. Autonómiát nem, viszont nagyobb kulturális önállóságot kértek. Már ez is elég volt ahhoz, hogy a KGB foglalkozzon a kérelmezőkkel. 1988 nyarán magyar értelmiségiek megpróbáltak levelet küldeni Gorbacsovnak, de az aláírók közül többen visszaléptek. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megalakulása után, 1989 augusztusában jelent meg az SZKP autonómia-tervezete. 1989. szeptember 5-én a KMKSZ munkácsi választmánya elfogadta a beregszászi járás autonómiájára vonatkozó javaslatot. 1990. december elsején népszavazást tartottunk a magyar autonóm körzet létrehozásáról. A szavazólapon ez volt olvasható: „Akarja-e hogy a beregszászi járásban magyar autonóm körzet alakuljon?" Nekünk csak ennek a járásnak a területén volt jogosultságunk, nem tudtuk kiterjeszteni a népszavazást. Viszont úgy képzeltük el, hogyha sikerül, akkor a későbbiek folyamán ez az autonómia az egész magyar nyelvterületre kiterjedhet, vagyis a nagyszőlősi és a munkácsi járásra is. A szavazáson 61 071 jogosult közül 53 442-en vettek részt. 43882 „igen" szavazat volt (84,4 százalék). A magyarság aránya járásunkban 73 százalékos lehet, tehát más nemzetiségűek is támogatták a javaslatunkat.

– *Miért nem talált meghallgatásra a szovjet kormánynál a nép akaratának ez a demokratikus és szabad kinyilvánítása?*

– Közben Ukrajna önálló állam lett, és megjelentettek egy nyilatko-

zatot a nemzetiségek jogairól. Ennek a 2. cikkelye kimondja: „Az ukrán állam minden nemzetiségének garantálja a jogot hagyományos települései megőrzésére, biztosítja számukra a nemzetiségi közigazgatási egységet, magára vállalja a nemzetiségi nyelv és kultúra fejlesztéséhez szükséges körülmények megteremtését." 1992. április 4-én a KMKSZ járási szervezete petíciót intézett az éppen akkor Beregszászban tartózkodó magyar külügyminiszterhez. Ebben többek között az szerepelt, hogy a népszavazás eredményét az ukrán kormány nem vette figyelembe. Egyéb – az autonómia ügyét érintő – kérdésekben hivatkoztunk a két állam között érvényben lévő megállapodásokra, idéztünk azokból. Kértük a külügyminisztert, járjon közben annak érdekében, hogy az ukrán kormány a magyar kisebbségnek eddig csak deklarált jogait védje meg, s a helsinki záróokmánynak megfelelően biztosítsa kultúránk és nyelvünk ápolásának feltételeit. Az ukrán parlament 1992 májusában első olvasatban jóváhagyta a magyar kisebbségekről szóló törvénytervezetet, és az ukrán nacionalista, soviniszta körök tiltakozása ellenére kilátásba helyezte a nemzeti autonómia létrehozását. Később jóváhagyták a kisebbségi törvényt, a parlament azonban érthetetlen módon törölte azokat a cikkelyeket, amelyek a kisebbségek jogairól szóltak. 1993 májusában a magyar parlament elfogadta a két állam közötti alapszerződést, amelyet még 1991-ben (már a beregszászi autonóm körzetről tartott népszavazás eredményének ismeretében) írtak alá. Ebben már szó sincs az autonóm törekvések jogosságáról. Azóta a magyar parlamentben több képviselő interpellált ügyünkben, de hiába.

– Dél-Tirolban 45 évig tartott ez a folyamat. Ön szerint napjainkban teljesen kilátástalan a helyzet?

– 1991-ben elszalasztottuk a lehetőséget, mert a parlamentben nem volt magyar képviselőnk. Elméletileg van remény, hiszen 1995. július 6-án Kijevben nemzetközi jogászok elfogadásra javasolták autonómiánk tervezetét. Az ukrán törvényekből kellett kiindulnunk, s a követelményeknek megfeleltünk. A legújabb alkotmány tervezetében szerepelnek az autonómia létrehozásának jogai. Utolsó reményünk, hogy egyetlen magyar parlamenti képviselőnk segítségével sikerül „megőrizni" ezeket a paragrafusokat, s az ukrán ellenzők nem húzzák át számításainkat.

Nincs kisebbségi koncepció

Ukrajna gazdasági életére már-már nehéz kifejező jelzőt találni. Az új fizetőeszköz, a hrivnya bevezetése nem jelentett érezhető változást. Igaz, könnyebb megszámolni a kevesebb nullát tartalmazó pénzt, és egyelőre nem inflálódik. Ennek azonban állítólag az az oka, hogy az állam visszatartja alkalmazottai fizetését, és így jelentős tartalékra tesz szert. Sok olyan tanár, rendőr és orvos van, aki 4-5 hónapja nem kapta meg a bérét. Kérdés, hogy ezt a pénzszűkét meddig tűri el a lakosság.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség élén 1996 tavaszán úgy ment végbe az elnökváltás, hogy sok demokratikus intézménynek dicséretére válna. Kovács Miklós személyében fiatal, energikus vezetője lett a KMKSZ-nek. A régi vezető Fodó Sándor tiszteletbeli elnök maradt.

Milován Sándor, a KMKSZ alelnöke sajnálkozva beszél arról, hogy szélsőséges ukránok erőszakos megnyilvánulásai miatt a Vereckei-hágónál elmaradt a millecentenáriumi emlékmű felavatása. Szolyván emlékeztek meg a honfoglalás 1100. évfordulójáról, ahol egyes becslések szerint 1944. október 13-ától kezdődően 30 ezer magyart gyűjtöttek össze, és vittek szibériai munkatáborokba. A kegyetlen bánásmód következtében csak kevesen térhettek vissza szeretteikhez.

– Ön szerint hogyan lehetne a kárpátaljai magyarság érdekeit még hatékonyabban képviselnünk?

– Úgy látom, hogy a sokat emlegetett rendszerváltás óta a magyar kormányoknak nem volt valódi és hatékony kisebbségi koncepciója. Átgondolt, egyeztetett, következetes, nemzetcentrikus politikáról beszélek. Át kell értékelni az eddigi támogatási rendszert. Akkor viszont be kell látni, hogy ameddig kollektív jogainkat nem tudjuk érvényesíteni, addig leghatékonyabb mozgatóerőnk társadalmi szervezeteinkben rejlik. Ezek hálószerű kiépítése, erkölcsi, anyagi és politikai támogatása nélkülözhetetlen ahhoz, hogy hatékonyan tudjunk fellépni saját érdekeik védelmében. Egyébként a meglévő szakmai szervezetekkel szoros a kapcsolatunk. Ukrán társadalmi szervezetekkel valójában nem lehet érdemben tárgyalnunk, mert többnyire nacionalisták, tele

vannak előítélettel. A ruszin érdekvédelmet egyedül Turjanica ideiglenes ruszin kormánya jelenti, de nem ismerik el, nem rendelkezik tömegbázissal, ezért politikai öngyilkosság lenne együttműködnünk.

– Az ukrán parlament a szólamokon kívül mennyire veszi figyelembe a kárpátaljai magyarok érdekeit?

– Egyetlen magyar képviselőnk van, de ha tízen lennének, akkor sem biztos, hogy megfelelő eredményt tudnának elérni. Elég zavaros a parlament működése, nincsenek kialakulva a demokrácia szabályai, a pártok és a politikai irányzatok sem érvényesülnek markánsan. Meglehet, hogy minden képviselő sajátmagát képviseli. 1995. július 6-án nemzetközi jogászok Kijevben elfogadásra javasolták autonómiánk tervezetét. Az ukrán törvényekből kellett kiindulnunk, s a követelményeknek megfeleltünk. Az ukrán parlament azonban nem tárgyalta meg az indítványt.

Deák Ferenc a negyedik éve működő Kárpátaljai Pedagógus Továbbképző Intézet beregszászi kirendeltségének a vezetője. Pszichológia szakot végzett, rendszeresen látogatja a vidék iskoláit. Fodor Géza a derceni középiskolában (munkácsi járás) magyar nyelvet és irodalmat tanít. Költő, a Magyar Írószövetség tagja. Két verseskötete jelent meg (Széltükör 1986, Erdőn, mezőn gyertyák 1992).

– Hány magyar iskola van ma Kárpátalján? Érződik-e a pedagógusok hiánya?

D. F.: – 94 általános és középiskolában részben vagy teljes egészében magyarul folyik az oktatás. A 20 ezer magyar tanulót kétezer pedagógus tanítja. Sajnos az elvándorlás már régóta tart. Sokan jönnek Magyarországra tanulni, és itt maradnak: dolgoznak, férjhez mennek, megnősülnek, letelepedési engedélyt kapnak. Van olyan, aki otthon elválik, Magyarországon fiktív házasságot köt. A felesége szintén átjön, férjhez megy, elválik, aztán újból összeházasodnak. Kétségtelen, hogy van pedagógushiány, és emiatt több helyen képesítés nélkül is tanítanak.

– Miben különbözik a kinti továbbképzés rendszere a magyarországitól?

D. F.: – Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláinak pedagógusai általában a szovjet korszak alatt kaptak diplomát, tehát minden tantárgyat orosz vagy ukrán nyelven tanultak. A szaktanárok többsége a módszertani, pedagógiai, pszichológiai alapfogalmak meghatározását és tartalmát anyanyelvén nem ismeri. Elsősorban ezek tisztázása, értelmezése céljából szervezzük a továbbképzéseket, de ha jó a szakember, ukrán és orosz nyelvű előadások is elhangzanak. Minden pedagógusnak ötévenként egy teljes hónapot kell részt vennie posztgraduális képzésen, mert ez minősítésének az alapja.

F. G.: – Szerintem már meg kellett volna változnia a továbbképző intézet szellemének, struktúrájának, s ezt a kollégáim is így látják. Jól működik a Kárpátaljai Magyar Pedagógus Szövetség, de nem lehet célja a posztgraduális képzés átalakítása. Az ungvári központból kellene kiindulnia a megújulásnak, az viszont túlságosan kötődik az Ung-

vári Állami Egyetem magyar tanszékéhez, ahol megállt az idő, „betokosodott" az irodalom. Például ott egyáltalán nem tanítják a népi írókat. A középiskolák számára még nem adtak ki olyan magyar tankönyvet, amely normálisan tárgyalná az 1945 utáni hazai irodalmat. A továbbképző intézettől kapjuk a tematikát, a tételeket, és csodálkozunk, hogy nem létezik '45 utáni magyar irodalom! A tankönyvben csak néhány sor van Garai Gáborról, Váci Mihályról és egyetlen mondat (!) Németh Lászlóról.

– Ezekből a szomorú tényekből sok mindenre lehet következtetni...

F. G.: – Folytatása is van. A magyarországi tanárképzés köztudomásúan magas színvonalú, a Beregszászi Pedagógiai Főiskola viszont alig néhány éves. Ezért például a nagyberegi és a nagydobronyi református gimnázium szakmai színvonala is kívánnivalót hagy maga után (hiányoznak a megfelelő tankönyvek és pedagógusok), az állam nem vonult ki az irányításukból. Tavasszal volt a területi irodalmi vetélkedő. Az első három helyezett bejuthatott volna a beregszászi főiskolára. Olyan színvonaltalan volt, hogy csak a második helyet adták ki. Csak egyetlen versenyző tudott mondatot elemezni, a legjobbak teljesítménye 50–60 százalékos volt. Pedig ezek a gyerekek már túljutottak a járási döntőkön! Mindez arra is visszavezethető, hogy a pedagógusokat a társadalom nem becsüli meg. A hivatástudat kevés a megélhetéshez.

– Ukrajnában bizonytalan a gazdasági helyzet. Néhány járásban kezdeményezték, hogy a tanárok mondjanak le a nyári fizetésükről, így a több hónapos elmaradást „csökkenteni" lehet.

F. G.: – Tavasszal több helyen volt sztrájk, de nem lehetett semmilyen eredményt elérni. A pedagógus fegyelmezett ember: nem vitt rá senkit a lelkiismerete, hogy miatta ne érettségizzenek a diákok. Ennek ellenére szinte mindenkit kiábrándultsággal, reményvesztettséggel, kétségbeeséssel lehet jellemezni. Korábban még a szakszervezet ki tudta harcolni, hogy minden tanárt lássanak el tüzelővel, később ezt a támogatást pénzben kaptuk meg, de ez az egyszeri támogatás is megszűnt. Azért, mert a bérünket április óta a helyi költségvetés fizeti és nem az állam. Pénz viszont nincs. Ezért rá vagyunk kényszerítve arra, hogy földet béreljünk és műveljünk.

– Deák úr a közelmúltban felmérést végzett a diákok között. Milyen tapasztalatokat szerzett?

D. F.: – 72 osztályban tartottam rendhagyó osztályfőnöki órát. A tanulók arra adtak választ, hogy vannak-e eszményeik, miben látják életük értelmét. Megkérdeztem azt is, hogy az emberek mely jó tulajdonságait szeretnék magukévá tenni, s milyen negatív jellemvonásokat elkerülni. 1020 felmérőlapot értékeltem. Eredménye hasonlóságot mutat az anyaországi iskolákban végzett felmérésekhez. Néhány szélsőséges véleményből azonban érdemes idézni, mert jól tükrözik a jelenlegi kárpátaljai társadalmi helyzetet. „Életem értelme: pénz, kocsi, csajok, izmok, sok haver" – írja az egyik középiskolás, majd így folytatja: „Az ember tudjon csalni, lopni, hazudni, legyen életre való, talpraesett! Különben nem él meg, mert eltapossák az aljasok, mint egy férget." Egy másik nyilatkozó szerint rossz az, ha valaki lop, de erre is ráviszi valami, mégpedig a kényszer. „Egyetlen dolog, amire nem lehet mentség – a nemi erőszak."

Klibanecz Alexander ukrán geofizikus diplomáját a Miskolci Műszaki Egyetemen honosították. Egy debreceni székhelyű, közép- és nagynyomású gázvezetékeket építő és szolgáltató társaság ügyvezető igazgatója. Lengyelül, ukránul, oroszul, angolul és magyarul beszél: 400 darabból álló ásványgyűjteményét gyakran kiállítja, ám a legérdekesebb momentum életében valami egészen más.

– Egy magyar számára szokatlan és furcsa, ugyanakkor kellemes is, hogy egy ukrán olyan alapítványt hoz létre, amelynek legfontosabb feladata a határon túli magyar alkotóművészek támogatása, patronálása. Hogyan született meg ez az ötlet?

– Nem készültem soha arra, hogy itt vállaljak munkát. Újvidéken kaptam állást, Magyarországon keresztül indultam, de közben kitört a délvidéki háború. Egyetlen ismerősöm sem volt, mégis úgy döntöttem, hogy maradok. Már egyetemista koromban azzal tűntem ki társaim közül, hogy teljesen egyedül kezdtem el tanulni magyarul.

– A művészetekkel a családja útján került kapcsolatba?

– Nagyapám jóhírű festő volt. 1939-ben, amikor az oroszok elfoglalták Kelet-Galíciát, nagyapámat megölték, családunkat Szibériába deportálták. 11 közül csak hárman tértek vissza. Mindössze két festménye és fényképe maradt meg, mert az oroszok mindent megsemmisítettek... Engem is megihlet a tiszai táj szépsége, s ilyenkor szívesen viszem vászonra a benyomásaimat.

– Hogyan élt a szovjet hatalom éveiben?

– Nem tetszett a rendszer. Amikor az egyetemen tanultam, azt mondták, hogy nacionalista vagyok, pedig csak megkérdeztem: egy ukrán egyetemen miért kell oroszul tanulni a tantárgyakat? Azt mondták, hogy nem vagyok igazi szovjet ember, és kizártak a Komszomolból.

– Ön szerint van különbség a kultúrák között?

– Szerintem minden kultúra az egyetemes emberi kultúrát is gazdagítja, s ilyen értelemben egyáltalán nincs annak jelentősége, hogy az alkotóművész melyik országban született, hol él. Mert a művészetek

közös emberi tőről fakadnak. Az persze más kérdés, hogy minden nemzetnek a többitől eltérő, egyéni vonásokat tartalmazó alkotásai a legkedvesebbek.

– *Milyen meggondolásból hozta létre az Interkarpat Region Art Alapítványt?*

– Számos európai ország képtárában jártam, és azt tapasztaltam, hogy a kultúrák kölcsönösen megtermékenyítik egymást, országhatárral nem lehet szétválasztani őket. 10–12 határon túli magyar festőművész minden nyáron rendszeresen találkozik az aranyosapáti alkotótáborban. Van közöttük néhány anyaországi magyar is, hogy a megfelelő tapasztalatcserét lehessen biztosítani. A képekből vándorkiállításokat rendezünk. Januárban a debreceni Vénkerti Általános Iskolában, ezt követően pedig a hajdúböszörményi művelődési központban nézhetik meg az érdeklődők a képeinket. Kazettán megjelentettem néhány 18. századi magyar virágéneket, kurucdalokat. Sajátmagamat kísérem gitáron. Művészeti folyóiratunknak, a Kárpáti Almanachnak eddig két száma jelent meg.

Horváth Anna beregszászi szobrászművész szereti a közhelyeket, mert így kezdi: „Mindenütt jól érzem magam, ahol jó emberek vannak." Ez azonban nála nem elcsépelt szófordulat, hanem meggyőződés, létforma, létfilozófia. Ha így tetszik neki, ilyen egyszerű szavakkal adja hírül. Öntörvényű ember, aki – ha jónak látja – érezteti, hogy sokat tud, de bármilyen modortalannak is tűnik, a maga módján mindenkit megszeret. Ezt azzal fejezi ki, hogy kimondottan nevelési célból mindenbe beleköt. Azon sem lehetne csodálkozni, ha valaki összeférhetetlennek tartaná. Nem sértődne meg, mert van önkritikája, sőt: sajátmagára vonatkozóan is olyan jelzőket használ, amelyeket illendőségből nem írok le. Szertelensége és nehéz természete miatt számos helyen csak egy ideig tűrték meg: dolgozott már vasútnál, téglagyárban, volt plakátfestő, díszlettervező, kirakatrendező, újságíró. Keramikusnak indult, terrakotta szobrokat készít, elismert szobrászművész lett belőle, de kárpátaljai ihletésű képeit is megcsodálhatjuk.

Hetvenkét éve ellenére friss, fiatalos, optimista, tele van energiával, kiolthatatlan szeretet csillog a szemében. Sokszor úgy tűnik, hogy két percig sem tud komolyan beszélni.

– A nyakkendője nem illik az öltönyéhez – folytatja minden átmenet nélkül, és tudom, hogy el kell fogadnom nevelő célzatú kritikáját. Barátaim figyelmeztettek: ha vitába szállok vele, akkor legalább egy órán át nem tehetem fel kérdéseimet.

– *Hogyan indult Anna néni pályája?*

– Magát nem ez érdekli, fiatalember! Inkább azt mondom el, hogy 1958-ban, amikor a képzőművészeti szövetség felfigyelt a munkáimra, kérték, adjam be a tagsághoz szükséges iratokat. Megírtam, hogy csak a személyi igazolványomat tudnám beküldeni, ugyanis autodidakta vagyok, mások művészi diplomáját is csak messziről láttam. Ekkor tudatosodott az elvtársakban, hogy nem a dokumentum a lényeg, hanem a művészi teljesítmény. Azóta is az Ukrán Képzőművészeti Szövetség tagja vagyok.

– *Önt beregszászi jelenségként emlegetik. Lakásának ajtaja ugyan-*

úgy nyitva áll a Los Angeles-i, mint a küküllőfalvi látogató előtt. Másfél évtizeddel ezelőtt a magyar turisták nem akartak anélkül elmenni a városból, hogy ne találkoztak volna Anna nénivel...

– Nem egészen pontosak az információi, mert Marosvásárhelyt és Johannesburgot kihagyta. De hozzám nemcsak magyarok járnak. Aki tudásvággyal nyitja rám az ajtót, az már ezzel a gesztussal kifejezi, hogy érdeklődik a magyar kultúra iránt, értékel bennünket, tehát jó barátként fogadom, elvitatkozgatok vele. Bemutatom a „tárlatomat". Nézze a polcokon ezt a máz nélkül kiégetett tiszta agyagot! Látja, ahogyan a nagydobronyi cselédek átlényegülnek? Tartásukból és a szemükből őseik büszkesége sugárzik, de benne van a mindennapi fájdalom is: a nélkülözés, a kilátástalan holnap, a ledolgozott évek súlya. Vagy itt arrébb: kiültek a beregszászi vénasszonyok a padra. Menjen csak el előttük! Így ni, és figyelje a szemüket. Magát is követik, de nem holmi újságírót „stírölnek" ám, hanem naplementekor azt figyelik, ahogy János bácsi szekere éppen elmegy a kapu előtt, és az öreg már megint felöntött a garatra. A villája lecsúszott, húzza maga után, és „karistoló" hangját maga is hallhatja, ha fülel...

– *Gondolom, nagyon jó érzés lehet az, amikor egy szobrász életet lehel az agyagba, és...*

– Rosszul gondolja. Én ugyanúgy benne vagyok a taposómalomban, mint bármelyik fizikai munkás. Amikor dolgozom, nem érzem annak a büszkeségét, hogy a holt anyagból valamilyen figurát készítek. Engem kényszer hajt, az alkotás energiája űz a gyúráshoz, a korongozáshoz, vagyis a kulimunkához. Az persze más kérdés, hogy jön a vevő, kifizeti a milliókat dollárban, s az már nagyon jó érzés.

Hamiskásan mosolyog. Nehogy már éppen ezt higgyem el! Jól értesült körök szerint sohasem mond árat, csak órákig dicséri a képeit, szobrait, s a vásárlónak az asztalterítő alá kell betenni az összeget. Az önkéntes felajánlás pedig mindig sokkal több, mint amennyire Anna néni számított.

– *Sokáig levelezett Kovács Margit keramikussal. A rossznyelvek szerint csak azért, nehogy véletlenül hasonlítson rá.*

– Megint nem pontos. Én nem „véletlenül" nem akartam hasonlítani rá, hanem *szándékosan* nem. Túlléptem Kovács Margit technológiáját, aki korongolta figuráit. A statikát én puszta kézzel meg tudom te-

remteni, mert lemezszerűen mintázok, és a levegőt is felhasználom, hiszen az is anyag.

Hallomásból tudom, hogy Horváth Anna oktatási módszereiben sajátosan keveri az abszurdot, a tréfát és a magas szintű művészeti ismereteket. Ha kell, hatévesekkel együtt jár majmokat utánozva, s aztán két lábra állnak, szerszámokat vesznek kézbe, majd „végigjátsszák" a stílusirányzatokat. S akkor a legboldogabb, amikor óra végén egy pöttöm leányka felteszi a kérdést: „A festészetről miért nem tetszett mesélni?" Válasza az előre elkészített forgatókönyv szerint: azért nem, mert ez lesz a következő óra anyaga.

– *Vannak-e most tehetséges tanítványai?*

– Nekem mindig csak ilyenek vannak. Eldugott falvakban keresem meg őket. Akármilyen jól rajzolnak, ha nem olvasnak, nem törik magukat, elküldöm őket. Aztán két-három héten belül megjelenik a nevelésem eredménye, mert olvasónaplóval térnek vissza. Van egy harmadikos „fiam", aki büntetésnek tartotta az írást és az olvasást. Most már ott tartunk, hogy oldalakat másol, könyveket olvas, mert „cserébe" segíthet nekem agyagot gyúrni. Rendkívül jól fogalmaz, és csodálatosan érző szív dobog benne. Nálunk a tehetséggondozást – ha van ilyen – hivatalból végzik, én viszont szeretetből teszem. Mert nemcsak az agyagból kell megalkotni a figurát és annak lelkét, hanem a hátrányos helyzetű emberekből is ki kell préselni a tudást, az emberséget. Maga ugyan nem néz ki hátrányos helyzetűnek, de azért a nyakkendőjét jobban megválaszthatná...

És innentől kezdve valóban megkezdődik az a közel egyórás vita az öltözködési kultúrámról, amire barátaim figyelmeztettek. Kellett nekem ellentmondanom....

Felvételi előkészítő tyúkért

A tizenkétezer négyzetkilométernyi terület ezer esztendőn át Magyarországhoz tartozott, többször söpörtek végig rajta háborúk. 1867-től az Osztrák–Magyar Monarchia része. Az I. világháború vége felé Románia megszállja, majd a trianoni békeszerződés értelmében Észak-Magyarországgal együtt Csehszlovákia kapja meg. Mint politikai fogalom és földrajzi egység ettől az időtől kezdve szerepel Podkarpatszka Rusz, Kárpátalja néven. A megígért autonómiát csak formálisan biztosították. Az első bécsi döntés értelmében (1938. november 2.) Szlovákia és Kárpátalja egy része, röviddel később az egész terület visszakerült Magyarországhoz. 1944 őszén a szovjet csapatok foglalták el. 1947-től a párizsi békeszerződés értelmében a Szovjetunióhoz csatolják. 1991-től a független Ukrajnához tartozik.

* * *

Köztudomású, hogy Angliában nem szokás, nem illik megkérdezni, ki miből él. Ukrajnában sem téma ez a kérdés, ám az idegen kíváncsiskodónak megbocsátják szokatlan érdeklődését. Már csak azért is, mert kint művészet az élet, a fizetésből nem lehetne megélni. Az átlagnyugdíj ezer forintnak, a minimálbér kétezernek, az átlagbér háromezernek, a kiemelkedő állami fizetések (orvosoké, mérnököké stb.) általában csak ötezer forintnak felelnek meg. A viszonylag kevés kft. és vegyes vállalat dolgozóinak bére nem ismeretes; egyes becslések szerint ennek a többszöröse. Az összegek természetesen kuponban értendők (egymillió kupon kb. ezer forint). Ukrajna tehát a „multimilliomosok" hazája.

Mivel az üzletek vagy nem nyitnak ki áruhiány miatt, vagy csak néhány jelentéktelen dolgot kínálnak, a kárpátaljai (de az egész ukrajnai) falusi és városi lakosság rá van kényszerítve arra, hogy kialakítsa a megfelelő cserekapcsolatait. Egy négytagú család 2–6 napig tud megélni az „állami inflációból". Legjobb csereértéke talán a bornak van, s ennek érthető az oka. A peresztrojka alkoholellenes kampánya idején a Szovjetunióban kiszántották a szőlőskertek nagy részét. És valljuk be őszintén, hogy a bizonytalansággal terhes társadalomban, a létkérdésekkel küzdő ember szeretne felejteni... Ő ugyanis nem vonulhat ki

erről a területről, mint ahogyan ezt az állam tette. Szinte alig van olyan település, ahol ne maradt volna félbe középület. A Vereckei hágónál, az egykori lengyel–magyar határon két patinás szálloda épült, ám az egyik torzóban maradt, a másikat kikezdte az idő: az évek óta gazdátlan kis „fellegvár" most kísértetlakra emlékeztet.

A városlakók élete sokkal nehezebb. Talán az egyetlen város Ungvár, ahol általában minden kapható – csillagászati árakon. „Csillagász" viszont nem születik minden utcasarkon. Félelemmel emlegetik a maffiát, amelyet a többség csak hírből ismer, mert a vállalkozókat szokta megzsarolni. Félig derűsen mesélik az egyszerű presszós történetét, akinél cukrászdájának megnyitása után rögtön megjelent néhány maffiózó gorillái kíséretében. Három napon belül kérték a horribilis összeg kifizetését, különben szétverik a „kócerájt". A kétségbeesett tulajdonos azonnal bezárt, rejtekhelyre szállította a berendezését, és teljesen lebontotta az épületet. A védelmet ígérők ezúttal „munka nélkül" maradtak...

A falvakban, sőt a kisebb városokban hiányos a közművesítés. A Latorca és a Tisza sohasem tudta ellátni megfelelő vízmennyiséggel a településeket, a megnövekedett igények pedig naponta többórás vízhiányt okoznak. Vésztartalékkal vannak tele az edények, sőt a fürdőkád is. Nem csoda, ha emiatt nem lehet benne mindig fürödni. Az ungváriak már megszokták, hogy az elavult berendezések olykor csak a második emeletig tudják felnyomni az éltető nedűt, sőt a vízöblítéses angol WC csak akkor „működik", ha vödörrel viszik be a hozzávalót.

A települések általában éjszaka is sötétek, egyesek szerint takarékossági okokból, mások szerint a kiégett világítótesteket nem lehet pótolni. A szürkületet kivilágítatlan gépkocsik, az éjszakát pedig macskaszem és lámpa nélkül közeledő kerékpárosok, valamint az utak mentén haladó gyalogosok teszik félelmetessé a gyakorlatlan sofőr számára. Mindenki élni és haladni akar, ám benzin alig akad (többnyire csak dollárért, forintért). Emiatt igen ritkán közlekednek a távolsági és helyi buszjáratok. Nem véletlen, hogy az egyik református gyülekezet árvaházának leleményes tiszteletese két lovat és egy kocsit vásárol majd, hogy szeptembertől zavartalan legyen az intézmény kiszolgálása.

Senki sem csodálkozik azon, hogy a jóhírű egyetemi tanár

tyúkért, mézért, tojásért cserébe készíti fel felvételi vizsgára a vidéki tehetséges fiatalokat. Aki megteheti határmenti magyarországi postahivatalban bérel postafiókot, ismerőseivel küldi át a levelet, különben azt előbb Kijevbe viszik, és csak két hét után kapja meg a címzett.

A szovjet hatalom éveiben is Kárpátalja volt a Nyugat kapuja. Talán akkor még szimbólumként emlegették, de ez a vidék most még jobban kereskedik, s a tendencia egyre jobban erősödik. Nagy kár, hogy többnyire csak kiskereskedőké, kisügyeskedőké, feketézőké ez a világ, mert a hivatalos kapcsolatok javítása után mindkét ország számára kiszélesedhetne a kapu. Ukrajna és Magyarország sokat nyerne vele.

* * *

Útikönyvünk szerint az egyik ruszin településen háromszáz éves fatemplom áll. Legnagyobb csodálkozásunkra egy tavaly épült modern hagymakupolás épületet találunk a helyén. A templomszolga készségesen magyaráz. Kedvességén talán csak ápolatlansága tesz túl. A keresztelés szertartását végző pópa is azonnal beleegyezik abba, hogy megnézzük a templomot és fényképezzünk.

A templomszolga váratlanul a szentély ajtókkal elzárt hátsó részébe invitál, amelybe köztudomásúan nekünk, földi halandóknak belépni tilos. Óriási megtiszteltetésről van szó, s ezt megjegyezzük, amikor megcsodáljuk a freskókat és az ikonokat.

– Most már szabad, mindent szabad. A férfiaknak szabad. Mi mindnyájan testvérek vagyunk.

De még tovább fokozza ámulatunkat, mert az áldozati kenyérből egy-egy darabkát nyújt át. Méltósággal esszük a szánkba, s rágjuk összse.

A pópa kikísér. A kijáratnál földöntúli mosollyal az ajkán hagyja, hogy társaságunkban lefényképezzük. Áldást osztva búcsúzik tőlünk.

Ez is Kárpátalja. 1995 júliusában...

* * *

Vasárnap délután az ungvári piacon nincs nagy forgalom. Élelmiszertől, autóalkatrésztől kezdve vesekötőig és műszempilláig minden szerepel a kínálatban. Az egyik földre terített pléden a könyvek között

feltűnik néhány ukrán nyelvű Lenin-könyv. Tulajdonosától, egy ruszin férfitól magyarul kérdezem az árát.

– Ez van értékes könyv. Benne van munka... Fizetni. Mindenki dolgozni. Kommunista, nem kommunista dolgozni, kapni pénz... Mennyi van neked...?

– Köszönöm. Nem kérem.

Ám ekkor fordul a kocka. Meglátja az ingem felső zsebében a tollamat.

– Légy szíves, te add nekem toll!

Szó nélkül átadom és továbbmegyek. Utánam szól, majd odajön hozzám.

– Te vagy nagyon okos. Ad neki ajándék.

Átad egy barna táblájú 1983-as kiadású magyar irodalom tankönyvet. Néhány perccel később felütöm a 145. oldalon: „A szocializmust győztesen építő magyar nép a szocialista országok testvéri családjában megvalósította azokat az eszméket, amelyekért Petőfi tollával és kardjával harcolt. Földjét szebbé és gazdagabbá tette, s a magyar dolgozó nép is boldogabb lett, mintsem azt Petőfi remélni merte volna. A győztes magyar dolgozók nagy szeretettel és nagyrabecsüléssel emlékeznek ma szabadságuk és a világszabadság lelkes harcosára, a nagy forradalmár költőre, Petőfire."

Csattanónak ennyi bőven elég...

Rizák István a debreceni görög katolikus egyháznak hat évig volt a főgondnoka. Nem vállalta az újbóli megbízatást, mert akkor kevesebb ideje jutna a kárpátaljai magyarság megsegítésére. Már a '89-es fordulat előtt vitte Erdélybe a segélyszállítmányokat, mert akkor ott volt rá a legnagyobb szükség. Kárpátalján született, de magyar állampolgárnak vallotta magát. Ezért szökött haza a zöldhatáron 1951 májusában. Sorsát nem kerülhette el: az ÁVH letartóztatta. Az ügyész halált kért, aztán 25 évi kényszermunkára és 5 évi száműzetésre ítélték. Vorkuta és Inta szénbányáiban embertelen viszonyok között dolgozott 1957 októberéig.

– A kinti magyarok kitűzhetik nemzeti szimbólumainkat, használhatják anyanyelvüket. Mégis úgy érzik, hogy megkülönböztetik őket. Ön is így látja?

– Nyíltan nem üldözik a magyarokat, de többszörösen hátrányos helyzetben vannak. Egyébként az a meggyőződésem, hogy a kárpátaljai magyarok a második világháború után rengeteget szenvedtek, és ma sincs másképpen. Március óta senki sem kapja meg a teljes nyugdíját, s mivel betelepült ukránok dolgoznak az adminisztrációban, előbb jutnak hozzá a pénzhez. A háborús kiváltságok még érvényesek, sok ukrán ingyen kapja az áramot és a gázt. A határon gyakran tapasztalom, hogy az ukrán és a magyar vámosok flegmán lekezelik a kárpátaljai magyarokat. Nagyon furcsa az is, hogy a lassan már fele-fele arányban magyar-ukrán Beregszászban havonként hal meg egy-két ukrán, ugyanennyi magyar pedig mindennap.

– Azt hallani, hogy a közbiztonság egyre romlik...

– A közelmúltban tanúja voltam egy sajnálatos eseménynek. Fényes nappal – nem tudni miért – a beregszászi utcán lelőttek egy fiatalembert. Senki sem mert közbeavatkozni. Napirenden vannak lopások, betörések. Az egyik ismerősöm megmutatta a pisztolyát. Amikor megdöbbentem, "megnyugtatott": „Sötétedés után kimegyek a kertbe, lövök vagy kettőt, rögtön tudják, hogy ide nem érdemes betörni."

– Évek óta kéthetente-havonta, olykor a saját költségén is viszi a

szállítmányokat iskoláknak, görög katolikus papoknak, akik szétosztják a rászorulóknak. Kórházakat is támogat.

– Mindig át tudtam élni a határon túl rekedt testvéreim létproblémáit, mert Kárpátalján születtem, és húsz éves koromig ott laktam. Saját bőrömön tapasztaltam, milyen kincs volt egy darab kenyér vagy két krumpli. Micsoda öröm volt az, ha tudtam enni, s nem kellett azt mondanom: ebédre vizet ittam egy kanál cukorral. Ezért segítem őket, de a ruszinokat is. A görög katolikus egyháznak papi ruhákat, réz és bronz kegytárgyakat vittem át a határon. Az osztrák Hilfa nemzetközi segélyszervezettel jó a kapcsolatom, s már legalább másfél tonna gyógyszert, három köbméter infúziót, számos kórházi műszert juttattam el a kórházaknak. Most a Debreceni Orvostudományi Egyetemen jártam, ahol kiselejtezett ágyakat, bútorokat kértem. A beregszászi kórházban az ágyak sodronya a földet éri, az ágytálak lyukasak, sokan befőttes üvegeket használnak kacsa helyett. Az orvos előre felírja, mit vigyen be a beteg, különben nem fogadják. Ha valakinek kúrája van, akkor az egyszer használatos tűt desztillált vízbe teszik, és ráírják a nevét. Ezért minden alkalommal viszek ki legalább 50 fecskendőt és 100 tűt. De ez csak egy cseppnyi megkönnyebbülés a szenvedés tengerén hánykolódó betegeknek.

– *Segítőket is talál áldozatos munkájához?*

– Olyan beállítottságú ember vagyok, aki célja elérése érdekében mindenre képes: ha kell házal, kér, könyörög, így aztán most is tele van a garázsom könyvvel. Könnyes lesz az ember szeme, amikor fiatalok és idősek Petőfi, József Attila vagy Ady hosszú verseit szavalják el. És ami szintén nagyon fontos: tőlük sohasem hallom azt, hogy „anyaország" vagy „határon túli magyarok". Egyszerűen így: „mi, magyarok". Szerencsére mindig vannak segítőtársaim a görög katolikus egyházban. Volt olyan vállalkozó, aki Bécstől Kárpátaljáig teljesen ingyen szállította a rakományt. A hivatalos formulákat mindig be kell tartani: egy debreceni szervezet (intézmény) igazolja a szállítmány kiküldését, visszafelé pedig az átvételét kell bizonyítani. Ezért általában a KDNP debreceni városi szervezetében (Arany János utca 2.) és a debreceni görög katolikus hitközségben kezdeményezem a gyűjtést.

Szorgalmasan tanít, ír és kutat

Balla Teréz költő Nagyberegen tanít. Az Ungvári Állami Egyetemen magyar szakot végzett. A Kárpáti Igaz Szó gondozásában 1985-ben jelent meg Így jöttem című első verseskötete. Rendszeresen publikál a Hatodik Síp című művészeti folyóiratban. Tagja volt annak a Kovács Vilmos író által vezetett Forrás Ifjúsági Stúdiónak, amely tevékenységét 1971-ben megbírálták, és megszüntetésre kényszerítették. A kárpátaljai magyar értelmiség több mint ezer képviselője között Balla Teréz neve is szerepelt abban az SZKP Központi Bizottságának címzett levélben, amelyben felsorakoztatták a magyarságot ért sérelmeket. Szervezőit meghurcolták, munkahelyükről elbocsátották. A fiatal diáklányt politikailag éretlennek nyilvánította a városi és a megyei pártbizottság...

– *Gyakran megfordul itt, a Kossuth Lajos Tudományegyetemen? Mi a kutatási területe?*

– Ideköt minden, ami alkotó munkámmal kapcsolatos. A budapesti egyetem messze van, s kollégáimmal együtt ezért is járunk Debrecenbe, nyáron az Ady-akadémiára. 1995-ben doktoráltam néprajzból. Disszertációmban Nagybereg két világháború közötti társadalmi-etnikai összetételét dolgoztam fel, és több részlete nyomtatásban is megjelent. Az a tervem, hogy a településről monográfiát írok. A beregszászi levéltárban 1990 és 1995 között még szabadon kutathattam, de azóta mindig találnak valamilyen „udvarias" kifogást, hogy ne dolgozhassak folyamatosan a témámon. Szerencsére a Határon Túli Ösztöndíj Tanácstól most támogatást kapok, ezért a KLTE könyvtárába is bejárhatok.

– *Milyen a tankönyvellátottság?*

– A 11 osztályos Nagyberegi Középiskolában magyar nyelvet és irodalmat tanítok, a világirodalom önálló tantárgy. Szerencsére magyarországi tankönyvekkel jól el vagyunk látva, (két gyereknek jut egy), s ezt elsősorban a Széchenyi-könyvtárnak és a fehérgyarmati gimnáziumnak köszönhetjük. A tanterv értelmében lehetőségünk van arra, hogy mi döntsük el, mit tanítunk. Magyar nyelv és irodalomból

hetenként 4-5, világirodalomból 2 óra szokott lenni. Sajnos a kárpátaljai tankönyvek jó része még a szocialista rendszerben készült, ezért a gyerekeknek jegyzetelniük kell. Előadás után kiscsoportban kérjük számon az anyagot az iskolai könyvtárban megtalálható kötelező irodalommal együtt.

– A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola Beregszászi Tagozatán is tanít. Az ukrán művelődési minisztérium hivatalos bejegyzése után hogyan változott meg a helyzet?

– Ez a bejegyzési procedúra két évig tartott, és a múlt év szeptembere óta megnyugodtunk, mert hivatalos diplomát adhatunk végzőseinknek. Heti tíz órában oktatok etnológiát történelem-néprajz szakosoknak, a tematikában azonban nem szerepel magyar néprajz. Így aztán a néprajzi fogalmak magyarázata során mindig magyar példákat említek. Egyébként az egyetemen kevés a helyi szakember, és baj van az utánpótlással is. Örvendetes, hogy szeptemberben tanítói és óvónői szak nyílt, viszont a magyar szakot nem engedélyezték, mert ez „ütközne" az egyetemi képzéssel. Felmerül a kérdés: milyen Kárpátalján a magyartanári szakellátás? A '70-es években 20-an tanultak magyar szakon, '74-től már csak 10-en, most viszont csak négy hallgatója van a magyar szaknak. Ez állítólag azzal függ össze, hogy telített a pálya, nincsenek képesítés nélküliek. De nem hiszem, hogy ez a valódi ok, ugyanis magyartanári végzettségű szakemberekre más területen is szükség lenne

„Önként lemondtak a fizetésükről"

Tavaly nyáron a Kárpáti Igaz Szó közölte a Rákóczi Szövetség Hajdú-Bihar Megyei Szervezetének felhívását, amelyben segítséget ajánlottak fel a kárpátaljai iskoláknak cserekapcsolat létesítéséhez. Számos levél érkezett, közöttük Homoki Zoltánnétól, a Borzsovai Általános Iskola földrajz – történelem szakos tanárától. Megírta, hogy az 1550 lélekszámú színmagyar település Beregszásztól 12 kilométerre délkeletre terül el. Lakói büszkék arra, hogy 73-an egyetemi vagy főiskolai diplomával rendelkeznek, 156 lakosnak pedig szakközépiskolai végzettsége van. Esti tagozaton szinte mindenki elvégezte a kilenc osztályt. Jelenleg 20 szaktanár oktatja a 180 tanulót.

A Rákóczi Szövetség megyei szervezete, az alsójózsai Józsakerti Általános Iskola, számos család, szponzor jóvoltából a napokban 25 borzsovai diák és 6 tanár nyaralt Debrecenben.

Homoki Zoltánnét elsőként arról kérdeztem, hogy milyen helyzetben vannak ma Ukrajnában a magyar iskolák? Igazi változásokat hozott-e az önálló Ukrajna megszületése?

– Az ukrán kisebbségi törvény rögzítette az anyanyelv használatának jogát: a helységnevek, az utcanevek két nyelven szerepelhetnek, közügyeinket magyarul intézhetjük, használhatjuk nemzeti szimbólumainkat. Az elmúlt években gomba módra szaporodtak a magyar iskolák. A vegyes lakosságú területeken magyar–ukrán, magyar–orosz párhuzamos osztályokkal találkozunk. A Felső-Tisza vidékén, a magyarság szórványtelepülésein bevezették a magyar nyelv és irodalom vagy a magyar kultúra oktatását. A szakközépiskolákban is vannak magyar tannyelvű csoportok.

– *Az önök iskolájának van-e állandó tanterve, és elegendő-e a tankönyv?*

– Minden tantárgy tantervét az ungvári pedagógus továbbképző intézet adja ki. Ezek állandóak, de negyedévenként általában módosítani kell: vagy új tankönyv jelenik meg, vagy nagyobb mennyiségben kapunk Magyarországról. Matematikából, történelemből, földrajzból és németből már megvan a teljes sorozatunk. Általában ketten tanul-

nak egy könyvből. Mi abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy hét magyarországi iskolával állunk kapcsolatban, ezért az átlagosnál jobb az ellátásunk. Igaz, a tankönyvek gyakran nem ugyanabból az alternatív programból valók, ezért kénytelenek vagyunk szelektálni.

– *Van már Kárpátalján magyar tankönyvkiadó?*

– A ungvári Szvit kiadónak van egy magyar nyelvű szerkesztősége. Magyarból, természetrajzból, biológiából, matematikából felmenő rendszerben elkészült minden osztály tankönyve, de szükséges mennyiségben nem tudják az iskolákat ellátni. Az alacsony példányszámnak nyilván papírhiány az oka.

– *Valószínűnek tartom, hogy emiatt számos nehézségük támad...*

– Csak a saját tárgyamat hadd említsem meg. Kilencedik osztályban Ukrajna földrajzát tanítom. A rendszerváltás óta a régi szovjet párttörténettel teletűzdelt földleírást kellene oktatnom. A közelmúltban adtak ki a tanárok részére egy segédkönyvet az önálló Ukrajnáról, s most fordítgatom, jegyzetelgetem, mert ez a törzsanyagom. Korábban saját kútfőből merítettem, s azt diktáltam le a tanulóimnak.

Homokiné kolléganője, Gál Valéria, német szakos. Nagyon örül annak, hogy a gyerekek általános és középiskolában magyarul tanulhatnak. A felsőfokú oktatás azonban nincs megoldva. A Beregszászi Tanárképző Főiskolán néhány tárgyból magyar diplomát szerezhetnek majd az érdeklődők. Az érettségizettek szakközépiskolában, egyetemen vagy főiskolán csak abban az esetben tanulhatnak tovább, ha sikeres felvételi vizsgát tesznek ukránul (egy-két tantárgyból még orosz nyelven).

– Képzelje el, milyen nehézséget okoz ez a megkülönböztetés, hiszen a gyerekek csak két éve, másodikos koruktól tanulnak ukránul heti három órában! A kormányzat nem készült fel eléggé, sok helyen képesítés nélkül tanítják az ukrán nyelvet és irodalmat. De a szülők sem nagyon tudnak mit kezdeni ezzel a felvételi rendszerrel. Kénytelenek saját pénzükön – ha kell egy teljes évig – ukránul és oroszul taníttatni a gyermeküket a sikeres vizsgák reményében.

– *Ukrajnában nagyon nehéz a megélhetés. Egyáltalán mire elég az a néhány millió kupon?*

– A férjem 42 évi munka után 3800 forintnak megfelelő nyugdíjat kap, s én, az Ukrajna Érdemes Tanítónője kitüntetés tulajdonosa, ugyanennyit. Ez legfeljebb tíz kiló disznóhúsra vagy 60 liter benzinre

elegendő. Némi vigasz számomra, hogy félállásban dolgozhatok, így összesen hétezer forintnak megfelelő kupon a „nyereségem".

– *Valószínűleg illetlen a kérdés, de úgy érzem, fel kell tennem. Miből tudnak megélni?*

– Hatvan éves korunkban kezdtünk fizikai munkával foglalkozni – mondja Homokiné. – Bérlünk egy hektárnyi földet a fiammal együtt. Háromnegyed része kalászos, a többi tengeri, krumpli, zöldség, tehát görnyedünk eleget. Rákényszerültünk állatok tartására is.

Gál Valéria heti 18 óráért, az osztályfőnöki munkáért és három szakkör vezetéséért ukrán viszonylatban magas, 10 ezer forintnak megfelelő fizetést kap. A kolhoztag, a gyári munkás ezért irigyli a pedagógusokat. Az árak a feketepiacon másfélszer magasabbak, mint a magyarországi boltokban. Az ukrán állami üzletek árukészlete nagyon hiányos, de ami van, még ennél is drágább.

– Nem kapjuk meg rendszeresen a fizetésünket. Valamilyen oknál fogva három havi járandóságunkat tartják vissza. Azt már megmondták, hogy a nyári szünetre eső bérünk kifizetéséről csak októberben döntenek. A napokban pedig aláírattak velünk egy olyan nyilatkozatot, amelyben „önként" lemondunk kétheti szabadság után járó fizetésünkről. Jó, hogy most itt lehetünk Józsán, mert szellemileg, lelkileg feltöltődünk. Erre a pluszra nagy szükségünk van...

Az Úr szolgálatában

Kutasi Katalin a csengeri gimnázium óvónőképző tagozatán 31 kárpátaljai és egy erdélyi társával külön osztályban tanult. Tavaly érettségizett. 18 végzőst vettek fel egyetemre vagy főiskolára, Debrecenbe öten kerültek. Katalin most a tanítóképző főiskola elsőéves hallgatója. Minden hónapban hazajár az 1400 lelket számláló Benére. Ösztöndíjat nem kap, tandíjat nem fizet, a kollégium havonta 600 forintba kerül. Édesanyja háztartásbeli, édesapja gépkezelő, de most munka nélkül van. Rajta kívül szülei még öccsét is eltartják. A különböző alapítványok elsőéveseket még nem támogatnak, de – ahogyan Kata mondja – Isten mindig gondoskodott róla, mert magyarországi ismerőseitől megkapta a megfelelő segítséget.

– Miért választotta a hitoktatói szakot?

– Hívő ember vagyok, Isten gyermeke, és az én szívemhez is közel áll minden gyermek. Benén azt tapasztaltam, hogy az óvodai gyermekműsorokra eljár a falu apraja-nagyja. Ott fogalmazódott meg bennem, hogy egy kisfiú vagy kislány a családban a lámpás szerepét tölti be. Először az ő kedvükért, később valódi hitüket követve járnak templomba, prédikációt hallgatnak, és elindulnak az Úristenhez vezető úton. Társaimat én is tanítottam hittanra, vallási énekekre. Számomra az Úr az egyetlen példa, egész életemet az ő kezébe tettem le, és érzem, hogy nehéz helyzetekben ő az én menedékem. Sajnos sokan csak akkor fordulnak hozzá, ha problémájuk van, és az azonnali megoldását várják. Ha örömük van, megfeledkeznek róla.

– Mit tehet Kárpátalján egy hitoktató annak érdekében, hogy ezen változtasson?

– Én elsősorban az óvodások és az iskolások vallásos nevelésén keresztül szeretném befolyásolni a felnőtteket. 1990 óta a fiataloknak eddig is minden nyáron három helyen szerveztek tábort, és csak szimbolikus anyagi hozzájárulást kértek. Ezt a hagyományt szeretném követni. Énekeket tanultak, előadásokat, prédikációkat hallgattak, evangelizáción vettek részt, és a beszélgetések során őszintén felvetették lelki problémáikat. Meg kellene akadályozni, hogy elkallódjanak a fiatalok.

– Az ember viszont esendő lény különösen akkor, ha mindennapos létfenntartási gondokkal küzd.

– Ennek ellenére vagy éppen ezért az 1989-'90-es változások óta tele vannak a templomok. Társaim is csak ekkor kezdtek el hittanra járni. Megérezték, hogy nehéz helyzetben Isten milyen vigaszt és kapaszkodót jelent. Kint nagyon nehéz az élet. Naponta 4-5 órás áramszünet van, közvilágítás nincs, a távolsági autóbuszok megbízhatatlanok. A kórházakban nincsenek műszerek, gyógyszerek, a betegeknek előzetesen – az injekciós tűtől kezdve a vattáig – mindent be kell szerezniük a feketepiacon. Vannak olyanok, akik a szovjet időszak alatt az államot rendszeresen megrövidítették, mert ez nem számított lopásnak. Ma is él bennük ez a szemlélet. A fizetés legtöbbször négy hónapot késik. Nyáron a kert és a piac jelent valamilyen forrást, de a tél kemény. Sokan azért gazdagodnak meg, mert „ügyeskednek". Az igazán hívő ember Isten intő szavára hallgatva nem engedheti meg magának, hogy csaljon. Szeretnék másokat is rádöbbenteni erre. Nekem a családom a legjobb példa. Szegényesen élünk: volt úgy, hogy csak minden másnap került kenyér az asztalra. Persze aggódtunk, de Isten mindig megsegített bennünket.

– 2000-ben végez. Tudja-e már, hol fog dolgozni?

– Nagyon szeretem Kárpátalját, és mindenképpen haza akarok menni. Várnak szeretteim és a barátaim. De nem ítélem el azokat, akik Magyarországon maradnak, mert az otthoni igen nehéz megélhetést nem tudják vállalni. Velem együtt ők is abban reménykednek, hogy boldogabb lesz a jövendő...

Ukrajna önálló állammá válása óta Kárpátalján megerősödtek a civil szerveződések, ugyanakkor az egyházak is megszabadultak a tiltásoktól és áldásos tevékenységet fejtenek ki a hitélet és a magyarságtudat ápolása terén. Nagy problémát okoz azonban az, hogy az értelmiség jelentős része elvándorol, a Magyarországon végzett diákok nem szívesen mennek vissza. Ha tehetik az anyaországban telepednek le.

Balogh Hajnalka Badalóból, Fábián Éva Tiszakeresztúrról érkezett a Református Kollégiumba, hogy elvégezze a teológia szakot. Most kezdik utolsó félévüket. Ők azok közé tartoznak, akik hazatérnek, hiszen várja őket a szolgálat. Vállalják az otthoni napi megélhetési gondokat, a kiútkeresést, mert hitet szeretnének adni a reményt keresőknek, a kétségbeesőknek. Egy év gyakorlat után lelkészek lesznek.

– *Hogyan sikerült felkészülniük a felvételi vizsgára?*

F. É.: – Négy évig magyar tannyelvű általánosba jártam, de utána a szüleim Nagyszőlősre adtak, ahol szinte minden tárgyat oroszul tanultam abban a reményben, hogy így sikerül a felvételim. Változott a rendszer, ezért négy év után ismét magyar iskolába kerültem. A Református Kollégiumban arról adtam számot, amit egyedül tanultam meg a Budapestről kapott könyvekből.

B. H.: – 17 társammal együtt nyolc hónapig heti öt órában jártam Beregszászba ingyenes előkészítőre. Gulácsy Lajos püspök úr is tartott órákat. Külön vizsga alapján a zsinati kar döntötte el kit küldenek Debrecenbe, Pestre, Sárospatakra vagy Kolozsvárra teológia szakra. A Kollégiumban ugyanúgy kellett felvételiznem, mint bárki másnak.

– *Milyen nehézségekkel találkoztak a beilleszkedésük során?*

B. H.: – Nálunk egy évvel korábban kezdődik az általános iskola. 17 évesen érettségiztünk, és neveltetésünk, szűkösebb lehetőségeink folytán egy kicsit idegen volt számunkra minden. Másfajta mentalitást hoztunk magunkkal otthonról. Hogy ez konkrétan mit takar, azt általában csak érezni lehet, és szinte lehetetlen megfogalmazni. Sikerült azonban gyorsan alkalmazkodnunk. Az viszont még ma is furcsa, ha az otthoni problémákról beszélünk, rögtön az a válasz, hogy itt is ne-

héz a helyzet. Ez igaz, de attól függ, mihez képest: nem is sejtik, milyen az élet ma Kárpátalján.

– A fordulat előtt a magyarságtudatot az egyház tartotta ébren. Hogyan változott meg ez a helyzet?

F. É.: – Korábban csak vasárnap volt istentisztelet, de a '70-es évek végéig az iskolások ki voltak tiltva a templomokból. Ha mégis elmentek, igazgatói intőt kaptak. Aztán a legnagyobb pravoszláv és református ünnepek alkalmával külön foglalkozásokat tartottak az iskolákban, így biztosították „jó neveltetésünket". Ma már bárhol tarthatnak hittanórákat. Azt hallom azonban, hogy a kezdeti lendület alábbhagyott, kevesebben járnak. Talán azért, mert megerősödőben vannak a civil szervezetek, amelyek a magyarság ápolásában jelentős szerepet vállalnak. Mindenesetre az lenne a jó, ha a kettő párhuzamosan futna egymás mellett. Nagy előnyt jelent, hogy 1989 óta Magyarországra nem kell vízumot kérnünk, és szabadon utazhatunk.

– Egész Ukrajnában mindennap meg kell küzdeni a fennmaradásért. Kárpátalját Kijevtől elzárják a hegyek, és onnan nézve perifériának számít. Hónapokig késnek a nyugdíjak, a fizetések, az emberek belekeseredtek a gürcölésbe, a nincstelenségbe. Hogyan lehet így a hitet ébren tartani?

B. H.: – Kárpátalján járva az a benyomása az embernek, hogy szinte teljesen feledésbe merült, és zárt közösségek alakultak ki. Mindenki tudja, hogy a szomszédos országokban jobb a helyzet, és a kárpátaljai „felsőbb körökben" sem nélkülöznek. Az egyház mégis jobban számíthat a szegényekre, mert ők azok, akik támaszt keresnek. A jobb módúaknak megvan az anyagi biztonságuk, és általában nem lépnek rá az Isten felé vezető útra. Szerencsére akadnak kivételek. Olyan tehetősebb emberek, akik régebb óta hívők, és anyagi támogatást is tudnak nyújtani. A nemzetiségek között az egyszerű emberek szintjén nincs gyűlölet. Sajnos azonban bizonyos ukrán rétegek és társadalmi csoportosulások olykor ellentéteket szítanak. Be kellene látniuk, hogy Kárpátalján és Ukrajnában oktalanság politikai indulatokat gerjeszteni.

F. É.: – A szegények ugyan létfenntartási gondokkal küszködnek, mégis ragaszkodnak az egyházhoz. Tapasztaltam, hogy a kevésből is szívesen adnak. Ha pénzadományra nem képesek, akkor munkájukat ajánlják fel. Az egyháznak most nagyon nehéz etikai tartást, tanítást adni és azt elfogatatni a hívekkel, mert az állam szinte mindenkit arra

kényszerít, hogy ne éljen becsületesen. Hogy fenn tudd magad tartani, megerősödj, be kell kapcsolódnod a feketepiaci láncba. A határon „kapcsolatok" és korrupció nélkül nem viheted ki vagy be a megvásárolt árut. Hogyan lehetne ezeket az állapotokat megszüntetni? A jobb lét utáni vágy megvalósításával. Sajnos a jelenlegi tendenciák ellentétes irányba mutatnak, de a református egyház életében vannak pozitív példák is. Nagydobronyban árvaház működik, és a közeljövőben másik nyílik Munkácson, sőt iszákosmentő missziót is szerveznek. Református gimnáziumban tanulhatnak a magyar diákok Nagydobronyban, Tivadarfalván és Nagyberegen. Nagy kár, hogy a napi létfenntartási gondok mellett az embereknek nincs idejük és pénzük arra, hogy olvassanak, művelődjenek. Ha gyülekezetbe kerülök, akkor szeretném megtalálni azt a fogódzót, amibe kapaszkodva ébren tarthatom a magyar irodalom és történelem iránti érdeklődést. Igaz, a tévé jelenlegi műsorszerkesztése ezzel szöges ellentétben áll, de remélem, sikerül megtanítom a híveimet arra, hogy népi-nemzeti értékeinkre is fogékonyabbak legyenek.

Fiatal tehetséget karoltak fel

Integrált zenei találkozót rendeztek a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán. Fogyatékos és nem fogyatékos gyermekek közös hangversenye igazolta, hogy a zene szorosan összekapcsolja őket. Kárpátaljai vendége is volt a programnak, aki tangóharmonikán adott elő klasszikus műveket.

Demjén Gergely most végezte a hetedik osztályt, és szeptembertől a bátyui zeneiskola ötödikes tanulója lesz. Több mint kétszáz magyar népdalt játszik, de furulya- és szájharmonika-tudása is irigylésre méltó. Zongorából könnyedén végezte el az első évet.

Kérésemre édesanyja elmondja, hogy a Rákóczi Szövetség Hajdú-Bihar Megyei Szervezetének segítőkész felhívását tavaly nyáron tette közzé a Kárpáti Igaz Szó című lap. Ezen felbuzdulva levélben panaszolta el, hogy valószínűleg megszűnik a bátyui zeneiskola, mert az Ungvárról lejáró tanárok fizetése útiköltségre sem elég. Kérte, hogy szakemberek hallgassák meg tehetséges fiát, s ha ígéretesnek találják, valamilyen formában intézzék el, hogy Magyarországon tanulhasson. Gergő februárban a zeneművészeti főiskola tanárai előtt nagy sikerrel mutatkozott be tangóharmonikájával.

Varvasovszky Jánosné docens, zeneterapeuta, a Kelet-magyarországi Művészetterápia Egyesület elnöke úgy vélekedik, hogy „a fiatalember korához és végzettségéhez képest zseniálisan játszik, igazi talentum". Nagy kár, hogy itt a közelben sehol sincs harmonikatanszak. Egyik végzős tanítványa, Csótai Ágnes szeptembertől Kisvárdán fog tanítani. Az ottani zeneiskola igazgatója beleegyezett abba, hogy Ági másokkal együtt „szárnyai alá vegye" Gergőt – aki a szükség törvényt bont elv alapján – átáll zongorára és orgonára. A nyári szünetben egy nyíregyházi tanárnő készíti fel az előmeghallgatásra.

Gergő és édesanyja nagyon hálás a segítségért. Az is öröm számukra, hogy mégsem szűnt meg Bátyuban a zeneiskola, mert a szülők összefogtak, és kiegészítették a tanárok fizetését. Sajnos a szolfézst Gergőnek ukránul kell tanulnia, tehát a magyarországi nyári korrepetálás jól jön ebből a szempontból. Korábban sikert sikerre

halmozott a kárpátaljai tanulmányi versenyeken is, amikor megírta a helyi Lónyai-kastély történetét, hiteles választ keresett a templomuk építésével kapcsolatos mendemondákra. Nagyapját 1944-ben két és fél évre Szibériába vitték. Egyetlen „bűne" az volt, hogy magyarnak született. A visszaemlékezéseket olyan eredeti módon vetette papírra, hogy jutalomképpen cserkész őrstisztként Sárospatakon falukutató táborban tökéletesíthette történelemtudását.

– Csak egyet fájlalok nagyon – mondja búcsúzóul. – Tangóharmonikában nincs igazán versenytársam Kárpátalján. Volt ugyan egy srác, de úgy néz ki, hogy bekerül a Magyar Televízió Ki mit tud?-jába, tehát felfedezik. Én azért nem tudtam részt venni a helyi selejtezőn, mert ugyanakkor volt, amikor februárban a debreceni meghallgatásom. Nekem egy másik úton kell elindulnom...

Az emlékek nyomát elmosta az idő

A Kárpátok festői szépségekkel megáldott tájain röpít bennünket hazafelé az autóbusz. Felhőbe nyúló hegycsúcsok, meredek völgyek, zubogó patakok, a zöld különleges árnyalataiban pompázó erdők mellett haladunk el, de gyakran kell e képeket fantáziánkkal kiegészíteni, mert a párásság és a zuhogó eső miatt e szépségeknek csak mozaikjai tűnnek föl a tisztára törölgetett ablaküvegen. A Napló és a Hajdútourist Kárpátalja legszebb vidékére kalauzolt el bennünket. Szerencsére az ukrán Kárpátok útjai már a magyar ember számára is kifürkészhetők.

A körösmezői görög katolikus temetőnél öt percre megállunk. Nyolcan-tízen szállnak ki, és virágot helyeznek el ismerőseik, rokonaik sírján. A Beregszásztól Rahón át a Tatár-hágóig vezető, jól sikerült kiránduláson a két autóbusz kilencven utasának többsége régi emlékek nyomát próbálta felkutatni. A gyermekkori játszótársak, az egykori katonacimborák, honvédkórházak, laktanyák, munkahelyek elevenen élnek emlékeikben. Másokat azzal a megbízással bocsátottak útnak, hogy feltétlenül örökítsék meg a rahói Tisza-hidat vagy a visszacsatolt Kárpátalja határát, mert a nagyapa akkor még délceg katona volt, s csak később vált nyomorékká egy közelben becsapódó akna repeszeitől.

Szlávik Istvánné balmazújvárosi nyugdíjas édesapját 1938-ban helyezték Rahóra. Két testvére, Pilcsuk Györgyné és Csehik Sándorné kísérte el erre az útra, amelynek számukra az volt a legfontosabb célja, hogy megtalálják a város szélén álló egykori útőrházat, gondtalan gyermekkoruk menedékét. Szlávikné Erzsike néni évtizedek óta gyakran mesélt a rahói táj szépségeiről gyermekeinek, akik ennek hatására Kárpátokat ábrázoló képeslapokat kezdtek el gyűjteni, és Ukrajnába leveleztek. Nem csoda, ha az unokák is látni akarták ezt a csodálatos vidéket, a ruszinok hucul népcsoportjának oly sokat emlegetett népviseletét, a Fekete- és a Fehér-Tiszát, az eső előtt „pipáló" hegyeket. Többször próbálkoztak már az út megszervezésével, de eddig sohasem sikerült. A Napló felhívására teljesen függetlenül jelentkeztek, és hatalmas ovációval fogadta egymást a tízfős „csapat", a nagy család.

Pilcsukné – mint minden gyermek – megőrzött magában néhány kedves emléket. Sok víz lefolyt azóta a Tiszán! Rahó megváltozott, megszépült, új köntöst kaptak a megkopott épületek, a lebontott házakat modernekkel pótolták. Egy este és egy kora reggel kevés a nyomozáshoz, pedig lehet, hogy csak néhány száz méterre voltak attól a háromszobás, emeletes faháztól, amelyben 1944-ig laktak.

– Még most is bennem élnek a régi szép emlékek – mondja nosztalgikusan Erzsike néni. – Azokat a hatalmas fákat ott ültették a házunk előtt. A tutajokon egy kis bódé volt, mi pedig igazi hősöknek tartottuk a huculokat, akik Szegedre szállították az összeácsolt fenyőket. A víz pedig hozta a forgácsot, a hulladékot, mi pedig összeszedtük, megszárítottuk, és azzal fűtöttünk. Ki tudja, hová repítette a szél azokat, akikkel magyar iskolába jártunk? Aztán 1944-ben közeledett a front. Édesanyám addig erősködött, hogy mindent összepakoltunk, és hazajöttünk Debrecenbe. Most szegény mama is nagyon szeretett volna velünk jönni, de már 82 éves, és az útlevelét sem tudtuk volna olyan gyorsan megszerezni. Bevallom őszintén, hogy nővéreimmel együtt nagyon csalódtam, mert a régi emlékek nyomát elmosta az idő...

Gönczy Menyhértné édesapját 1939-ben helyezték Terebesfejérpatakra. A vasutas és családja Puskáséknál kapott szállást, Lenkével és Gizivel együtt járt iskolába.

Csak egy évet töltöttek a községben, de ez olyan maradandónak bizonyult, hogy 40 év után Gizi néni meghívólevelet küldött. A sors azonban közbeszólt. Egy hónappal Gönczyék utazása előtt az egykori barátnő meghalt, lánya azonban felújította a kapcsolatot. Azóta Gönczyné férjével másodszor jár ezen a vidéken.

Most is sikerült találkozniuk, és megtudták, hogy a rahói szórványmagyarság nagyon összetart. Kevesen vannak, újságjuk nincs. A járásban csak egyetlen ukrán lap jelenik meg hetenként egyszer, s ennek papírhiány az oka. A magyar klubnak 20–25 állandó tagja lehet. Legtöbbször beszélgetnek, énekelnek, olvasnivalót cserélnek. Most Beregszászra készülnek az ottani magyar színház előadására.

Nagyszőlősre érünk. A Perényi-kastély előtt olykor már megvilágít bennünket a lenyugvó nap, és oszladoznak az esőfelhők. Lehet, hogy nagyon mesterkéltnek tűnik a párhuzam, de úgy érzem, mintha mindannyian egyre gondolnánk: felhőtlen kapcsolatot szeretnénk kialakítani Kárpátaljával és egész Ukrajnával.

VAJDASÁG

A délvidéki háború befejezése óta békésebb hírek érkeznek a sokat szenvedett térségből. A vérontás, a rettegés, a kegyetlenségek hatása azonban még most is érezhető. Vajdaság szerencsére nem vált hadszíntérré, de katonákat adott az öldöklésekhez, menekültáradat befogadására kényszerül(t), és ma is el kell viselnie az elszegényedés minden ostorcsapását. Szakmány Lajos fizikatanár a bácskatopolyai magyar középiskolában tanít.

– *Megtehette volna, hogy családjával együtt külföldre emigrál. Miért nem engedett a csábításnak?*

– Valóban... Életszínvonalunk katasztrofális, a középosztály teljesen tönkrement. 1993-ban a rokonaimtól Kanadából, Ausztráliából, Németországból jött az utánpótlás. A feleségem szívesen kiment volna, de én nem akartam. Ebben a földben nyugszanak őseink, ide tartozunk. Ehhez a vidékhez ugyanannyi jogunk van nekünk is, mint akármelyik betelepültnek. A krajnai szerbeket azzal az ígérettel csalták hozzánk, hogy majd megkapják a házainkat és földjeinket. Szerencsére nem így történt. Legfeljebb a szórvány magyar területeken fordultak elő atrocitások. Mi, magyarok, három-négy évvel ezelőtt bizony féltünk. Mindig volt otthon egy kanna benzin, egy palack gáz. Ha elzavartak volna bennünket, akkor felgyújtottuk volna a házunkat. Mi csak így tudtunk volna „védekezni".

– *Az ember talán csak halálfélelmében és hatalmas bosszúvágytól hajtva tesz ilyet!*

– Éppen ilyen állapotban voltunk. Tito alatt mindig azt énekeltük, hogy testvériségben, egységben élünk az ország népeivel, de ez egy agymosásnak volt a kényszerű következménye. Aztán, amikor a szelepeken már szabadon kijöhetett a gőz, ránk erőltették azt a téveszmét, amely szerint minden területileg elszakadni akaró nemzetiség a szerbek ellensége. Ez lett a következménye egy másfajta, egy gyilkos agymosásnak.

– *Ön volt katona?*

– Gyenge a látásom, ezért csak háborúban vagyok alkalmas szolgálatra. Szerencsére azért nem hívtak be, mert hivatalos verzió szerint

Jugoszlávia senkivel sem állt háborúban. De a hadköteleseket három hónapra többször is behívták „gyakorlatra". Hogy a fronton milyen megpróbáltatásokon estek át, barátaim mesélték el. Például olyan kisebb egységeket szerveztek, amelyeknek csak az volt a feladatuk, hogy kiirtsák egy-egy falu lakosságát. A boszniai szerb hadsereghez tartoztak, de akadt köztük muzulmán és horvát is. Naponta tökrészegre itták magukat, kábítószert szedtek. Jobban féltek a társaiktól, mint az ellenségtől, ugyanis nem lehetett tudni, melyikük bolondul meg teljesen, és lövi őket is halomra. Az a véleményem, ha nem jöttek volna az IFOR-katonák, akkor a civil lakosságnak azt a részét, amelyik nem tudott elmenekülni, megsemmisítették volna Boszniában.

– Magyar tanítványai is kikerültek a frontra?

– Igen, például Baranya „felszabadításakor", amikor egy régi puskát és 25 töltényt kaptak fejenként. A horvát oldalon is a baranyai magyarokat állították ki. A szerbek és a horvátok automata fegyverekkel a háttérből irányították őket. Ha valaki nem célzott és nem lőtt, akkor parancsmegtagadás miatt azonnal végeztek vele. Mind a két oldalon elkezdtek magyarul énekelni, így aztán lehetőleg a lábakat vették célba. Egy háborúban sem volt ennyi láblövés. A Vajdaságban több magyart mozgósítottak, mint szerbet. Egy volt diákommal állandóan aknát szedettek, kissé „kótyagos" lett, amikor hazatért. Kénytelen volt „megtanulni", nehogy felrobbanjon, mint számos társa. Volt olyan eset, hogy tízen kezdték el a munkát, de csak hárman maradtak meg.

– Milyen most a helyzet a Vajdaságban?

– Bizonytalan, mert a hiperinfláció bármikor kirobbanhat Jugoszláviában. Még mesterségesen tartják az árakat, s ez a választások előtt különösen fontos a vezetőknek, de szerintem jövőre elszabadul a pokol. A gyárak vagy nem termelnek, vagy csak 20–25 százalékos a kapacitásuk, a lakosság nagy része munkanélküli, a fizetésekből pedig nem lehet megélni. Az árak napról napra emelkednek. Például 70 deka fehér kenyér ára 60 forintnak felel meg. Nekem 200 márkát kellene keresnem (kb. 20 ezer Ft), de augusztus elején kaptam meg a májusi fizetésem egy részét. Csak azt ne kérdezze, hogy eddig miből élt a családunk! Hatalmas mértékben nőnek az adóterhek is... Úgy tűnik, hogy a háború óta csökken a vegyes házasságok száma, s ezért a beolvadás esélye is. A Vajdaságban még vannak magyar nyelvű iskolák, de a Szerémség és Bánát sokkal rosszabb helyzetben van.

Zsáki István tanár és festő Bácskatopolyán egy magyar tannyelvű iskolában. Alaptémája a földi életet jelentő víz és a levegő. Szeme először a kavicsokat, a terméketlen talajt, a pusztaságot veszik észre, mert ehhez hasonlítható most lelkivilága és az egész Vajdaság. 1967 óta fest rendszeresen.

– Biztosítják-e a magyar nyelv szabad használatát az iskolában és a mindennapi életben?

– Ez alapvető jogunk. Csak akkor tanítanak szerbül egy tárgyat, ha nincs magyar anyanyelvű szaktanár. Általában idegen nyelvek esetében. Háború előtt alkalmaztak egy olyan törvényt, hogy a község vezetőinek arányát a nemzetiségi összetétel határozta meg. Ma ez már nem egészen így van. A háttérben szerb érdekek mozgatnak mindent. Indoklás nélkül leváltják a magyar iskolák, egyes intézmények és vállalatok igazgatóit.

– Hogyan változott meg a Vajdaság helyzete és státusza 1990 után?

– Az itt élő 27 nemzetiségnek tényleges autonómiát biztosítottak. Az életszínvonal a szlovénokéval azonos fejlettségű volt. Az állam ma is elismeri minden nemzetiség önállóságát. De vannak negatív változások. Az önálló könyvkiadás, színház, újság, tévé, rádió létezik ugyan, de a kultúra egyáltalán nem kap támogatást. A fiatal színészeket, újságírókat behívták katonai szolgálatra, nincs utánpótlás. Az Újvidéki Televízióban megmaradtak a nemzetiségi adások, a mi valós problémáinkkal azonban kevesebbet foglalkoznak. Országos politikai kérdések megvitatása került előtérbe. Van sajtószabadság, mert őszinte, olykor szélsőségesnek tűnő vélemények is publicitást kapnak. A tartományi lapokra is ez a jellemző, de összevonták őket. Egyébként a „tartományi" szónak már nincs meg az eredeti jelentése, hiszen gyakorlatilag megszűnt az autonómiánk.

– Ennek milyen gazdasági kihatásai vannak?

– Lassan mindent központosítanak. A munkások felvételének keretszámát Belgrádban határozzák meg. 1990 előtt a befolyt adókat a településeknek nem kellett befizetniük, manapság azonban minden a

„nagy kalapba" kerül. Ebből az összegből pedig Vajdaság csak nagyon keveset kap vissza, mert máshol építenek belőle utakat, állomásokat, bővítik a vasúti hálózatot. Tudvalévő dolog, hogy a Mária Terézia uralkodása alatt betelepített önkéntes szerbeknek és még 27 nemzetiségnek a munkához való hozzáállása, gondolkodása a fegyelmezett állampolgárra jellemző: rendszeresen fizetnek adót, nem tartoznak közszolgáltató vállalatoknak. Ez tőlünk délre már nem így van, általában hiányzik a felelősségérzet, a tartozások behajtására talán szakemberek sincsenek. A mi pénzünket azonban mégis odaviszik.

– Hogyan illeszkedtek be a Vajdaságban a menekültek?

– Ez nagyon összetett kérdés, és nincs elegendő tapasztalatom. Akiknek valamilyük megmaradt a háború sújtotta vidéken, azok reménykednek és hazatérnek. A szomszéd községben, Bajsán lakó szerbek közül többen nem akarnak visszamenni, pedig nagyon szerény körülmények között élnek. Ők sokkal jobban érzik magukat a szlovákok és a magyarok környezetében. Nem akarnak ismét nacionalisták, soviniszták társaságába kerülni. A békességükért, a nyugalmukért mindenre képesek...

Nemes Fekete Edit keramikus Szabadkáról érkezett. Harminc éve alkot. Kedvelt témáit a természet kínálja: növényeket, állatokat, madarakat. Legutóbb Krisztus keresztútjának stációit ábrázolta, amellyel nagy sikert aratott.

– Hogyan befolyásolta életüket a háború? Érezhetők-e már pozitív változások?

– 1990 előtt is voltak az országban regionális különbségek, de a háború és az embargó következményeként ezek az eltérések kézzelfoghatóvá váltak. A kialakult rend megbomlott, a törvényesség gyakran szenved csorbát. A kirívó eseteket viszont nem lenne helyes általánosítani. Az embargó alatt nem működtek a gyárak, üzemek, sok időnek kell eltelnie ahhoz, hogy állandó emberi értékeket képviselő és tisztelő közösségek alakuljanak ki. A nemzeti kérdés is remélhetőleg megoldódik, mert a gyakorlat bebizonyította, hogy a gyűlölet állandó szítása az öldöklő állat szintjére süllyeszti az embert.

– Művészi életében tapasztal-e valamilyen diszkriminációt?

– Mindig egyenrangú partnerként kezeltek mindenhol, ahol megfordultam. Nagy öröm számomra, hogy a Szerb Köztársaság művészei vajdasági magyar keramikusként hívtak meg Belgrádba kiállítani. Ka-

posváron is a vajdaságiakkal együtt fogok szerepelni, sőt a szlovén és a horvát kapcsolataink is rendeződnek. Legfrissebb információm szerint Szabadka teljes egészében megkapja a városi színház felépítéséhez szükséges összeget. Ha kis lépésekben is, de megindult az élet.

– *Hogyan vélekedik az autonómiáról?*

– Boldog és elégedett nem lehet az ember anélkül, hogy ne biztosítanának számára szabadságot, földet és annak termését, munkahelyet a megélhetéshez. Ha megművelik a földet, termelni tudnak, békén hagyják őket, nem szítanak ellenséges hangulatot, akkor mindenkinek lesz ideje és lehetősége arra, hogy igényelje, élvezze a könyvet, a művészetet. Aki úgy akarja, nevezze el ezt az állapotot autonómiának...

Mindent átfog a feszültség

Gyurics Tünde a debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola elsőéves német szakos hallgatója. A vajdasági Kikindáról érkezett Debrecenbe, és elvégezte a Medgyessy-gimnáziumot. Szülővárosában a lakosság legnagyobb része szerb, de élnek bosnyákok is. A magyarok aránya 20 százalékra tehető. Nyilvános helyen mindenki igyekszik a hivatalos szerb nyelvet használni, mert csak akkor érezhetik magukat egyenrangúnak. Magyar középiskola csak Vajdaság legnagyobb városaiban van, a diákok azonban ott sem tanulhatnak minden tárgyat anyanyelvükön.

– Befejeződött a háború, szerencsére az öldöklés elkerülte a Vajdaságot. Amikor hazalátogat, mit tapasztal? Milyen traumákat okoztak ezek az események az ottani családok életében?

– Aki tehette, mint például én is, az igyekezett Magyarországon megalapozni a jövőjét. A bátyám számos társával átjött Szegedre a tanárképző főiskolára, hogy ne kelljen bevonulnia. Előfordult, hogy karácsonyra nem mert hazamenni, mert félt, hogy mégis behívják. Már befejezte tanulmányait, de beiratkozott az egyetemre. Én csak az otthoniak panaszaiból, hangulatából következtetek arra a mindent átfogó feszültségre, amely ma már az egyre romló gazdasági helyzettel és a szocialisták leváltását követelő tüntetésekkel is magyarázható. Vajdaságot sem kerülte el a háború, mert kénytelen volt katonákat adni az öldökléshez. Közülük sokan egyáltalán, mások megrokkanva tértek haza. Ezeknek a megrázkódtatásoknak a feldolgozásához évekre lesz szükség.

– Hogyan sikerült beilleszkednie, alkalmazkodnia a magyarországi viszonyokhoz?

– Az első meglepetésen hamar túlestem, amikor megjegyezték: külföldi és milyen jól beszél magyarul. Figyeltem a társaimat, hogy milyen tipikus nyelvi fordulatokat használnak, és én is igyekeztem utánozni őket. A kiejtésem is eltér egy kicsit. Soha senki nem éreztette velem, hogy „idegen" vagyok. A debreceniek nagyon közvetlenek, rögtön rákérdeznek mindenre. Nálunk zárkózottabbak az emberek.

– Miben különbözik a vajdasági és a debreceni életforma? Melyiket kedveli jobban?

– Elég sok az eltérés, bár leginkább az tűnt fel, hogy a szerbekhez képest nemcsak a vajdasági, hanem az anyaországi magyarok is sokkal szorgosabbak. Nálunk 1990-ig a válás igen ritka volt, még most is fehér hollóknak tekintik a külön élőket. Ennek valószínűleg vallási okai voltak. Az árak olyan magasak, mint itt, munkanélküliség is van, de sokkal kevesebb az ittas ember. A kulturált, vagyis a mértéktartó iddogálást kedvelik. A fiatalok nem diszkóba, hanem „kafity"-ba, azaz kávéházba járnak, ahol elbeszélgetnek, zenét hallgatnak, de nem táncolnak. Általában a nyugati stílusú, szerb szövegű popzenét kedvelik. Magyarországi újságokat sohasem lehetett kapni. Megkérdezték már tőlem: mit tehetne az anyaország az ottani magyarok érdekében? Én ezzel a kérdéssel nem foglalkozom, mert nincs értelme. Jó, hogy itt tanulhatok, de Vajdaság a Kis-Jugoszláviához tartozik, ott élünk, ott a hazánk. A boldogulásunkat is ott kell megtalálnunk.

A trianoni békeszerződést 1920. június 4-én írták alá. Kimondta Nyugat-Magyarország, a Felvidék, Erdély, a Délvidék és Horvátország elszakadását. Magyarország területe (Horvátország nélkül) 28 3000 km^2-ről 93 000 km^2-re csökkent. Az elcsatolt területeken élő több mint 10 millió lakosból 3,3 millió volt magyar. Az azóta hírhedtté vált diktátum 29. paragrafusa értelmében az évszázados európai hagyományok figyelembevételével széleskörű kisebbségvédelmi szerződéseket szerkesztettek. A hazai közvéleményben még a mai napig sem tudatosodott, hogy az ország kétharmadának elvesztése nem szükségszerűen vezetett a kirekesztett magyarság sorstragédiájához: iskoláinak, nyelvének, nemzeti kultúrájának fokozatos elsorvasztásához, vegetálásához. Ha a befogadó államok nem szegik meg az általuk is aláírt nemzetközi kötelezvényeket, a magyar nemzeti kisebbségek az új határokon belül is megőrizhették volna alapvető emberi jogaikat.

A könyvemben felvázolt körképnek nem az volt a célja, hogy teljes egészében feltárja és elemezze azokat az állapotokat, amelyek napjainkban szomszédos országaink kisebbségi politikáját jellemzik. Újságírói pályafutásom során – részben az én hibámból – eddig nem nyílt lehetőségem interjút készíteni Horvátországban, Szlovéniában, Burgenlandban, a moldvai csángóföldön élő magyarokkal. Erre is nagy szükség lett volna, mert az egységes magyar nemzet egyik-másik peremét alig ismerik a hazai állampolgárok. Remélem azonban, hogy a kötet így sem maradt csonkán, mert sikerült megfelelő érzelmi-lelki közelségbe hozni a földrajzilag és történelmileg olykor már távolinak tűnő „rokonainkat", akik hozzátartoznak nemzetünk egészéhez.

Az interjúk és a riportok megjelenése után a szomszédos országokban olyan változások következtek be, amelyek befolyásol(hat)ják az ott élő magyarok életét. Ezekről az utolsó korrektúra idején (1997. április 2.) az alábbiakban szeretnék rövid áttekintést adni.

JUGOSZLÁVIA, VAJDASÁG. Az 1996 novemberében lezajlott választásokat óriási megmozdulások, sztrájkok követték. A szerb ellenzék jogosan vonult ki az utcára és lépett fel az ország jelenlegi kom-

munista vezetőivel szemben. Bebizonyosodott, hogy már nemcsak a helyhatósági választásokon történt visszaélések ellen tiltakoztak, hanem hatalomváltást is sürgettek.

A szerb ellenzék hatalomra kerülésével déli szomszédunk vélhetően megszabadulhatna attól a hallatlan erkölcsi és gazdasági tehertételtől, amelyet a Milosevics-rezsim halmozott fel az elmúlt években, és az ország visszatérhetne a jogállamiság útjára. Ez számunka azért is fontos, mert jelentős magyar kisebbség él az országban.

ROMÁNIA, ERDÉLY. Az 1996 végén megtartott parlamenti választások optimista változásokat sejtetnek: a Románia Magyar Demokrata Szövetség bekerült a kormánykoalícióba. Egyértelművé vált, hogy a kisebbségi kérdést megnyugtatóan kell rendezni, s ehhez a megszorító intézkedések felszámolására van szükség. Minden szinten biztosítani szeretnék az anyanyelvi oktatást és a felvételizést, az egyetemi képzést. A kormányban magyar a kisebbségügyi, valamint a turisztikai miniszter. A Kisebbségügyi Főosztály egyik legfontosabb célja az, hogy kidolgozza és a parlament elé terjessze a kisebbségi törvényt; elfogadása annak idején Románia Európa Tanács-i felvételének egyik feltétele volt. A magyarok államtitkárként jelen vannak az oktatásban és a művelődésügyben, mezőgazdasági, munkaügyi, területrendezési, környezetvédelmi területeken. A kormányprogramból kiderül, hogy a nemzetközi dokumentumokban szereplő normákat jóhiszeműen fogják alkalmazni, és „átteszik" a román törvényekbe. Az RMDSZ egyértelműen olyan partnerekkel lépett koalícióra, akik szavatolják a demokratikus nyitást. Komoly esély nyílik arra, hogy napjainkban pontot tehessenek a magyar-román viszony egy igen hosszú és áldatlan vitákról terhes időszakának végére. A román kormányból most már valószínűleg nem fog hiányozni az empátia...

Megjelent a Románia Ki Kicsoda? Ez a legelső olyan magyar szellemi és közéleti adattár, amely 75 év után beszédes bizonyítékok tömegét sorakoztatja fel életutakról, teljesítményekről, szellemi és anyagi gyarapodásról, a megmaradás küzdelmeiről. A 800 oldalas közéleti lexikonban nemcsak az alkotó emberek, hanem az alapítványok, az egyházi intézmények, ifjúsági szervezetek, múzeumok, emlékházak, tanintézetek, színházak, politikai szerveztek, szakmai szövetségek adatai is szerepelnek. A vaskos kötet az RMDSZ és a váradi Scripta Kiadó közös gyermeke.

SZLOVÁKIA, FELVIDÉK. A törvényhozás először 1990 októberében alkotott nyelvtörvényt. Szélsőséges vélemények szerint a jogszabályok túlságosan nagy teret adtak a kisebbségi nyelvek – elsősorban a magyar – használatának. Tüntetések kezdődtek, egyesek éhségsztrájkot folytattak, mások betörték a parlament ajtaját. Amikor 1993. január 1-jén létrejött az önálló Szlovák Köztársaság, a nemzeti gondolat elkötelezettjei mindent megtettek annak érdekében, hogy 1995 őszén elfogadtassák a parlamenttel „a szlovák államnyelv védelmét" szolgáló nyelvtörvényt.

Michal Kovác államfő ugyan aláírta a jelenleg hatályos nyelvtörvényt, de kísérő levélben emlékeztette a parlamentet arra, hogy az ország alkotmányában rögzítettek értelmében külön törvényben kell rögzíteni a nemzeti kisebbségek hivatali nyelvhasználatával kapcsolatos jogokat. Ennek a ígéretnek azonban Szlovákia azóta sem tett eleget.

A szlovák kormány döntése értelmében nincs szükség törvényt alkotni a kisebbségi nyelvek használatáról. Ilyen értelemben pedig gyakorlatilag olyan helyzetbe hozta a szlovákiai kisebbségeket, amelyben anyanyelvük használata törvényellenes. Ez a kormánydöntés egyértelműen a jelenlegi koalíció kemény nemzeti szárnyának a győzelmét jelenti. A kisebbségi nyelvek használatáról megalkotandó törvényt viszont a szlovák alkotmány kötelezően írja elő a 6. cikkely 2. bekezdésében. A parlament ilyen értelemben megsértette az alkotmány betűjét. Eközben a szlovák kormány tagjai arra hivatkoznak, hogy több mint 30 törvény foglalkozik a kisebbségek nyelvhasználatával. Ez igaz, viszont semmilyen pozitív jogot nem deklarálnak. Még azt is lehetetlenné teszik, hogy a magyar közalkalmazottak a többségében magyarok lakta településeken, a munkahelyükön anyanyelvükön beszéljenek a saját nemzetiségű szomszédaikkal, rokonaikkal. A magyar–szlovák alapszerződés ugyan biztosítaná a megfelelő jogokat, ám végrehajtása a gyakorlatban lehetetlenné vált. A parlament ugyanis ratifikáláskor olyan záradékot fogadott el, amely szerint kitételei csak akkor érvényesek, ha az ország belső törvényei ennek nem mondanak ellent.

1996-ban, amikor a nyelvtörvény még csak türelmi idejét élte, a „nyelvrendőrök" már megkezdték ténykedésüket, és nem egy esetben figyelmeztették azokat a papokat, akik magyarul celebrálták a szentmisét, vagy mondták el a szentbeszédet. A magyar iskolák dokumentációját 1994-ig magyarul vezették, ám a törvény betűire hivatkozva

iskolai bizonyítványokat már csak szlovákul nyomtatnak, és azt is megkövetelik, hogy a magyartanár magyar órára készülve szlovákul írja meg a kötelező óravázlatát.

1997. január 1-jétől nyelvi felügyelők ellenőrzik, hogy ki, hol, milyen módon szegi meg a jogszabályokat. A kulturális tárca jogi személyekre 250 ezer koronáig terjedő bírságot róhat ki a nyelvtörvény két cikkelyének négy pontjában rögzítettek megszegéséért. Egy másik törvénycikkben megfogalmazottak be nem tartásáért akár 500 ezer korona büntetés is kiszabható. Természetes személyek – például vállalkozók – 50 ezer koronáig terjedő bírságra kötelezhetők.

A bonyolult aprólékossággal megfogalmazott törvény főbb tilalmai elsősorban a tankönyvkiadókat, a regionális tévé- és rádióadókat, az audiovizuális termékek alkotóit és forgalmazóit érintik. Ha például egy 12 éven aluli korosztálynak készült mesefilmet nem szinkronizálnak – ez a szlovákok számára érthető cseh nyelvre is vonatkozik –, máris kiróható a büntetés. Ugyanez vonatkozik a gyógyszerek forgalmazóira is, ha az általuk árusított készítményeken első helyen nem szerepelnek a szlovák nyelvű tudnivalók.

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201/1993. számú ajánlása kimondja: „Minden nemzeti kisebbséghez tartozó személynek joga van anyanyelve szabad használatához mind a magánéletben, mind a nyilvánosság előtt, szóban és írásban egyaránt. Ez a jog vonatkozik a nyelvek kiadványokban és az elektronikus sajtóban való használatára is." Egy másik helyen így fogalmaznak: „Azokon a területeken, ahol jelentős számú nemzeti kisebbség él, a nemzeti kisebbséghez tartozó személyeknek joguk van anyanyelvük használatára a közigazgatási hatóságokkal való érintkezéseik során..." És az Európa-szerte elfogadott normák eme jegyzőkönyve szerint ugyanígy joguk van az anyanyelvi oktatáshoz, családi és utónevük anyanyelven történő használatához, a helyi elnevezések, jelzések, feliratok és más hasonló információk anyanyelven történő kihelyezéséhez.

A felvidéki kulturális intézmények összevonásával ellehetetlenült az ottani magyar színházak, múzeumok helyzete. Nincs módjuk az alapítványi alapon történő működésre sem, mert a szlovák állam szigorú kikötéseket tesz a felajánlások limitálására, személyi ellenőrzésére. Például nyilván kell tartani az adakozókat, és az ötezer koronán felüli adományokat az állam elveheti.

UKRAJNA, KÁRPÁTALJA. Hosszú szünet után 1990-ben hívták életre a beregszászi Illyés Gyula Színházat. A kezdeti eufórikus hangulatban mind a két kormány kötelezettségeket vállalt a működési feltételek biztosítására. Ma azonban már létproblémákkal küzd az intézmény. 1996-ban egyetlen bemutatót sem tudtak tartani. Az ukrán kormány két új autóbuszt, fénytechnikát, egy új színház felépítését, a színészek lakásgondjainak megoldását, a társulatnak költségeinek fedezésére tett ígéretet. Ennek ellenére a színészek 1996. január végén már negyedéve nem kaptak fizetést. A kézirat leadásakor ez az intervallum már fél évre nőtt. A fény- és hangtechnikai berendezések működésképtelenek. '92-ben a 200 éves épület tetőszerkezetét kicserélték, a folytatás azonban elmaradt, mert nincs rá pénz. A társulat jelenleg a működéshez szükséges összeg kevesebb mint egynegyedéből gazdálkodik. Pályázati pénzekből, külföldi vendégszereplésekből és a magyar kultuszminisztérium segélyeiből próbálja fenntartani magát.

Ukrajnában az utóbbi években egyre erősödik a nacionalista irányzat. Ennél talán sokkal veszélyesebb az a mély gazdasági válság, amely a térség többi államában (Bulgáriát kivéve) ismeretlen. Az ukrán fél hangsúlyozza, hogy számos kérdésben „csak" azért nem tud előbbre lépni, mert a finanszírozási lehetőségeket nem tudja előteremteni. Ilyen vonatkozásban nálunk is nehéz a helyzet. A Határon Túli Magyarok Főosztálya többnyire gazdasági okokra hivatkozik, amikor a kisebbségek védelmét kérik számon.

Vajon el kell-e ítélnünk azokat a határainkon túl élő magyarokat, akik nyelvük és kultúrájuk érdekében emelik fel szavukat? Nem robbantanak, nem ölnek ártatlan embereket, mint például a baszkok, kurdok, skótok. Erőszakmentes eszközöket alkalmaznak. Vajon nem kellene-e már tudomásul venniük a politikusoknak és a vezetőknek, hogy utat kell engedni a sokféleségnek, a különböző kultúráknak? Mert a nacionalizmus nem feltétlenül jelenti a másik nemzet vagy nemzetiség lebecsülését, inkább a saját nyelv és kultúra megőrzése a célja. Talán helyesebb lenne az autonómia követelését is védekező álláspontként felfogni az elnyomó hatalommal szemben.

SALGA ATTILA

TARTALOM

Előszó 5

ERDÉLY 7
Az erdélyi menekültek indokait vizsgálták 9
Csak itthon lehetek otthon 12
„Élni szeretnék, méghozzá normálisan" 16
A tévé sokat segít 18
Az óvodások körül forog a világ! 20
Az ellentéteket a hatalom szüli 22
Át kell menteni a magyarság hitét 24
Kalotaszegi varrottasok és hímzések 27
Szülőföld, anyanyelv, ragaszkodás 31

FELVIDÉK 37
A felvidéki magyarság szolgálatában 39
„Elkeltünk, mint a rabszolgák" 44
Aki a hagyományokat kutatja 46
Veszélyben a magyar kultúra 49
Megkondult a vészharang 52

KÁRPÁTALJA 57
Kárpátalja 1945 után napjainkig 59
Kárpátaljai könyvek és sorsuk 66
Koncepciós magyar perek elítéltjei 71
Levéltári kalászatok 73
Tiszaháti nemzetiségek 76
Az Ungvári Hungarológiai Központ gyűjteménye 78
Kárpát-medencei magyar paletta 80
Lelkészek szögesdrót mögött 82
Lesz-e autonómia Kárpátalján 87
Nincs kisebbségi koncepció 89
Beregszász nem marasztal 91

Magyar festők patronálója ... 94
Beszélgetés egy fenoménnel ... 96
Felvételi előkészítő tyúkért ... 99
„Ebédre vizet ittam egy kanál cukorral" ... 105
Szorgalmasan tanít, ír és kutat ... 107
Önként lemondtak a fizetésükről ... 109
Az Úr szolgálatában ... 112
Nehéz helyzetben is reménykednek ... 114
Fiatal tehetségeket karoltak fel ... 117
Az emlékek nyomát elmosta az idő ... 121

VAJDASÁG ... 123
A déli háború következményei ... 125
Vajdasági hétköznapok ... 129
Mindent átfog a feszültség ... 132

Utószó ... 134

NAGÉV KFT.

4220 Hajdúböszörmény, Kenyérmező u. 10.
Telefon: 00-36-52-371-952, 220-604
Hungária

Kedves érdeklődő, leendő Partnereink!

Az ipari járdarácsok, lépcsőfokrácsok, normál lépcsők és csigalépcsők, valamint csapadékvíz-elvezető acél folyókarendszerek és különböző járdarácsaink alkalmasak magassági szintek járhatóvá tételére, a lépcsőfokok pedig a szintbeli eltérések összekötésére.

A járdarácsok különböző típusai – a személyforgalom mellett – használhatók a teherforgalom lebonyolítására is. Rácsaink több mint 30-féle változatban, elsősorban szerkezeti acélból, bármilyen igény szerinti méretben készülnek.

A termékek tűzihorganyozott korrózióvédelme biztosítja a hosszú élettartamot.

1997 őszén induló tűzihorganyozó üzemünk kapacitását felajánljuk mindenféle acélszerkezet – a festéstől lényegesen olcsóbb – korrózióvédelmére.

A horganyzókád hossza: 750 cm, mélysége 280 cm, szélessége 120 cm.

Várjuk megrendeléseiket. Munkatársaink örömmel állnak rendelkezésükre.

NAGY KFT.
4720 Hajdúszoboszló, Kanyaméz u. 10.
Telefon: 06-30-52-571-952, 220-604
Hajdúság

Napjainkban a határon túli magyarok létkérdésekkel felérő gondjairól nem jelenik meg a médiában annyi hír, riport és interjú, amennyit ez a súlyos probléma megérdemelne. Nagyobb publicitást kellene adni a peremvidéken élő, magyarságukat felvállaló, s azt joggal féltő, nemzetrészt alkotó kisebbségeknek. A hátrányos megkülönböztetés szomorú tényei részletes ismertetést igényelnek, és a felmerült sorskérdések elhallgatás helyett józan, meggyőző, minden érdekelt fél számára elfogadható válaszra várnak.

Mindenekelőtt fel kellene térképezni azok életét, (jog)sérelmeit, akik önhibájukon kívül határainkon kívül rekedtek. Salga Attila újságíró kitekintett erre a világra, bejárta azt, és A magyarok a peremvidéken *című kötetében teszi közzé tapasztalatait. A szerző nem vállalkozhatott a teljes kör- és kórkép megrajzolására, így tényfeltáró írásai nem elégíthetik ki mindenki igényét. Interjú- és riportalanyai értelmiségiek (pedagógusok, költők, festők), diákok, fizikai munkát végzők, akik Szlovákiában, Ukrajnában, Romániában, Jugoszláviában társaikkal együtt magasabb életszínvonalat és egyenjogúságot szeretnének. E gyűjtemény könyvismertetései és egyéb írásai is ehhez az időszerű témához kapcsolódnak, illetve közös magyarságtudatunk ébrentartását szolgálják.*

Sokféleképpen lehet kérdezni egy interjúban; a nyersanyagot lehet úgy rendezni, hogy az újságíró előre meghatározott, de nyíltan be nem vallott (ideológiai, politikai, nacionalista, soviniszta stb.) céljai érvényesüljenek. Sajnos mind a kormánypárti, mind az ellenzéki újságírásban gyakran találkozhatunk ilyen etikusnak aligha nevezhető magatartással. Salga Attila kérdései általában a határon túli magyarság életmódjával, napi gondjaival, elképzeléseivel kapcsolatosak. Nem fogalmaz tendenciózusan, támadóan; mindig a tényekre, a kézzelfogható valóságra kérdez rá, és a válaszok is ugyanilyen konkrét megállapításokat tartalmaznak. Mert a szerző célja: az objektív tényfeltárás.

Ujváry Zoltán
egyetemi tanár